

Mediaalisesti rakennettu Pauanne

Analyysi Kaustisen Pauanteen vaihtoehtokulttuurista, maailmankuvasta ja
okkulttuurista

Jouni Välimäki

Pro gradu -tutkielma

Turun yliopisto

Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos

Uskontotiede

Marraskuu 2020

*Turun yliopiston laatujärjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu
Turnitin OriginalityCheck -järjestelmällä.*

TURUN YLIOPISTO

Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos / Humanistinen tiedekunta

VÄLIMÄKI, JOUNI: Mediaalisesti rakennettu Pauanne. Analyysi Kaustisen Pauanteen vaihtoehtokulttuurista, maailmankuvasta ja okkulttuurista.

Pro gradu -tutkielma, 81 s.

Uskontotiede

Marraskuu 2020

Pro gradu -tutkielman tavoitteena on selvittää, että millaisista maailmankuvallisista elementeistä Kaustisen Pauanteen rakentajien maailmankuva koostui ja miten Pauanteen rakentajat asemoivat Pauanteen vaihtoehtokulttuuriksi vallitsevaa maailmankuvaa vastaan. Pauanne on Kaustisella sijaitseva rakennusryhmä, joka rakennettiin 1980-luvun alussa orgaanisena arkkitehtuuriluomuksena kansanparannuksen ja kansantaitojen vaihtoehtoiseksi kulttuurikeskukseksi. 1990-luvulla konkurssiin ajautunut Pauanne on nykyisin Aulis Juneksen omistuksessa eikä siellä ole ollut viime aikoina juurikaan toimintaa. Työn teoreettinen viitekehys muodostuu Juha Mannisen muotoilemasta maailmankuvan käsitteestä sekä Christopher Partridgen ja Nina Kokkisen muotoilemasta okkulttuurin käsitteestä. Tutkielman aineisto koostuu Pauanteen rakentajien, erityisesti Tapani Hietalahden, sanomalehtiin ja aikakauslehtiin antamista haastatteluista, Tapani Hietalahden kirjoituksista ja Pauanteen toiminnan aikoina julkaistusta *Pauanne*-lehdestä. Työn menetelmänä on teorialähtöinen sisällönanalyysi. Tutkielmassani päivitän maailmankuvatutkimuksen vaihtoehtohenkisyiden tutkimuksen piiriin, ja tutkielmani liittyy osaltaan kasvavaan kiinnostukseen modernia länsimaista esoteriaa kohtaan.

Aineistosta selviää, että perinteisen kansanlääkinnän lisäksi Pauanteella muodostui kalevalaisuuteen ja kansalliseen kulttuuriperinteeseen palautuva okkulttuuri. Pauanteen keskeisenä rakentajana ja ideoijana näyttäytyi Tapani Hietalahti (1952–2018). Pauanne-idean maailmankuvassa vieroksutaan teknillistä ja materialistista, henkisyiden kadottanutta maailmankuvaa. Pauanne-yhteisön maailmankuvassa korostuu ihmisen kokonaisolemuksen käsittäminen, luonnonmukaisuus, ja materiaalisuuden ja henkisyiden suhde, joka näkyy erityisesti orgaanisessa arkkitehtuurissa. Tapani Hietalahden käsityksissä keskeisenä käsitteenä esiintyi alkukuvat, jotka toimivat sekä suhteessa materiaaliseen luomiseen että ihmisen parantamiseen. Hietalahden ja muiden kansantaitajien muodostamassa okkulttuurissa näkyi antroposofian vaikutukset, mutta niihin ei sitouduttu, vaan Pauanne pyrittiin luomaan täysin omaehtoiseksi, kalevalaiseksi luomukseksi. Pauanteella kierrätettiin näkemyksiä kansanperinteestä, vallitsevan maailmankuvan haitallisuudesta ja kalevalaisuudesta. Pauanteella ylläpidettiin samankaltaista poleemista dialogia tieteellistä rationaalisuutta ja perinteistä uskonnollisuutta vastaan mitä on usein nähty esoteerisiksi mielletyissä liikkeissä.

Asiasanat: Pauanne, maailmankuva, okkulttuuri, länsimainen esoteria, sisällönanalyysi, orgaaninen arkkitehtuuri, kalevalaisuus, kansanparannus

Sisällysluettelo

1. Johdanto.....	1
1.1 Aiheen esittely	1
1.2 Tutkimusongelma	2
1.3 Aikaisempi tutkimus.....	5
1.4 Pauanteen historia.....	6
2. Teoreettinen viitekehys	11
2.1 Näkökulman etsintää – teoria tutkimusprosessia ohjaavana mallina	11
2.2. Maailmankuva	13
2.3 Okkulttuuri	16
2.3.1 Okkulttuurin taustat: kulttimiljö ja mystinen uskonnollisuus.....	16
2.3.2 Okkulttuurin määritelmä	18
2.4 Torjuttu tieto ja esoteerinen diskurssi.....	21
3. Aineisto ja menetelmät.....	24
3.1 Aineisto	24
3.2 Sisällönanalyysi	26
4. Pauanne-idean maailmankuvalliset elementit	28
4.1 Lähtökohdat	28
4.2 Pauanteen synty.....	29
4.3 Alkukuvat ja henkisyys materialistista maailmankuvaa vastaan	32
4.4 Luonto ja ihmisen suhde siihen	40
4.5 Ihminen itse ja hänen suhteensa toisiin	42
4.6 Yhteiskuntarakenne, kansa, valtio ja historian kulkua määrittävät tekijät.....	44
5. Pauanteen vaihtoehtokulttuuri	48
5.1 Luovuus, parantaminen ja orgaaninen arkkitehtuuri okkulttuurisena.....	48
5.1.1 Luovuus, parantaminen ja orgaaninen arkkitehtuuri okkulttuurisena.....	48
5.1.2 Luovuuden ja parantamisen omaehtoinen yhteisö	57
5.2 Tieteellis-teknillis-kristillisen maailmankuvan kritiikki	59
5.3 Pauanteen vaihtoehtohenkisyys.....	64
6. Yhteenveto	68
6.1 Johtopäätökset.....	68
6.2 Lopuksi	71
Lähdeluettelo	73

1. Johdanto

1.1 Aiheen esittely

Tutkielmani keskittyy Kaustisella, Puhkion kallioilla sijaitsevaan Pauanteen rakennusryhmään ja siihen liittyvän yhteisön käsityksiin. Tarkastelen Pauanteen rakentajien näkemyksiä Pauanteen tarkoitusperistä, orgaanisesta arkkitehtuurista, kalevalaisuudesta ja yleisestä Pauanteen ympärillä olevasta henkisestä ilmapiiristä. Toisin sanoen pyrin kartoittamaan Pauanteen ideoijien korostaman vaihtoehtokulttuurin yleisiä periaatteita. Keskeisenä näkökulmana on rakentajien maailmankuva ja siitä nousevien käsitteiden, kuten kalevalaisuus, analysointi. Tutkielmassani keskityn tarkastelemaan Pauanteen keskeistä rakentajaa ja ideoijaa, taiteilija Tapani Hietalahtea (1952–2018) sekä Pauanteen ympärillä ollutta henkistä ilmapiiriä, joka tulee esille Pauanteella julkaistussa *Pauanne*-lehdessä sekä Pauanteen ideoijien sanomalehti- ja aikakauslehtihaastatteluissa.

Pauanne on rakennusryhmä, joka rakennettiin 1980-luvun alussa omaehtoisesti kalevalaisena arkkitehtuuriluomuksena kansanparannuksen ja muiden kansanperinteeseen luettavien taitojen vaihtoehtoiseksi kulttuurikeskukseksi. Pauanteen teemana oli muun muassa kansanparannuksen, terapian ja luovan kulttuurin yhdistäminen toisiinsa sekä suomalaisten kansantaitojen ylläpitäminen. Paikan rakentamisen aloittanut yhtiö ajautui kuitenkin henkilöristiriitoihin ja käytännön rakennustyö jäi lähes kokonaan taiteilija Tapani Hietalahden harteille. Rakennusryhmä rakennettiin Puhkion kallioille, joka on perimätiedon mukaan ollut muinainen voimakeskus, jossa on kerrottu olevan yhteyksiä parantaviin voimiin. Pauanne ajautui konkurssiin 1990-luvun alussa ja paikka lopulta pakkohuutokaupattiin Aulis Junekselle. Juneksen omistuksen aikoina Pauannetta on hyödynnetty muun muassa Kaustisen kansanmusiikkifestivaalien yhtenä tapahtumapaikkana, mutta 2000-luvulla paikassa ei ole juurikaan ollut toimintaa. (Pirtola 2003, 57; Järvelä 2020.)

Orgaaninen arkkitehtuuri tarkoittaa Pauanteen kohdalla sitä, että rakennukset on rakennettu täysin kansanperinteen käsityöläistaitoja hyödyntäen sekä modernin

arkkitehtuurin periaatteita vastustaen. Rakennusprosessiin liittyy vahva luonnon ja henkisyyden painotus, mikä korostuu paikan plastisessa tyyliässä. Rakennusryhmän omalaatuisten tyylien kerrotaan nousseen esimerkiksi kehomuistista paikalla nähtyjen unien seurauksena (Pirtola 2003, 57). ITE-taidetta kartoittanut Erkki Pirtola liittää Pauanteen ITE-taiteen piiriin. (Pirtola 2003.) Rakennusryhmän rakentamisessa toteutettu ITE-taide (itse tehty elämä) tarkoittaa suomalaista nykykansantaidetta, joka perustuu tekijänsä elinympäristöön, kulttuuriseen taustaan ja kokemusmaailmaan sitoutuvaan taiteeseen. Perinteisestä kansantaiteesta poiketen ITE-taide hylkää traditiosidonnaisuuden ja sen sijaan perustuu yksilölliseen ja omaperäiseen luovuuteen (Itenet.fi 2020.) ITE-taide syntyy yksilöllisesti ainutkertaisissa omaelämäkerrallisissa prosesseissa ja sen taustalla vaikuttaa myös kansanomaisen kulttuuri, joka ohjaa tapoja hahmottaa ja ymmärtää maailmaan (Haveri 2010). Pauanne ei kuitenkaan ollut pelkästään ITE-luomus, vaan vaihtoehtokulttuuria edustanut yhteisö, joka kutsui luokseen kansantaitoja ylläpitäviä tekijöitä.

1.2 Tutkimusongelma

Kaustisella sijaitseva Pauanne on silmiinpistävä ja erityinen rakennusryhmä, josta löytyy yllättävän vähän tietoa. Tämä tutkielma käynnistyi oikeastaan tekijän mielenkiinnosta selvittää, millainen maailmankuva ja tarkoitusperä Pauanteen rakentajien taustalla oli. Tutkielmassani pyrin tutkimuskohteen ajatussisältöjä jäsentämällä selvittämään mistä kohteessa oli oikeastaan kysymys. Tutustuessani Pauannetta käsitteleviin lehtiaineistoihin huomioni kiinnittyi Tapani Hietalahden käyttämiin mielenkiintoisiin termeihin, kuten ”kalevalaiset alkukuvat”, ”olemustieto” osana luomisprosessia ja ”tieteellis-teknillis-kristillinen maailmankuva”, jonka vastakohtana Hietalahti näkee Pauanteen. Hietalahti itse puhuu Pauanteen henkisestä arkkitehtuurista, jossa olemustieto esiintyy tieteellisestä tietämistävästä eroavana meissä ainoastaan toiminnan ja tekemisen kautta esiintyvänä tuntona. (Hietalahti & Nousiainen 1984, 27–28.) Humanistisen tutkimuksen perustehtävänä voidaan nähdä erilaisten traditioiden tulkitseminen uusilla työvälineillä ja tuoreista näkökulmista, joten hyödynnän tässä työssä sekä maailmankuvatutkimusta että uskontotieteellisessä tutkimuksessa enenevässä määrin kasvanutta kiinnostusta esoteeristen ilmiöiden tarkasteluun. Asemoin työni erityisesti okkulttuurin tutkimukseen. Paikan orgaaninen

arkkitehtuuri ja kalevalaisuus kiinnittävät huomioni siihen, miten Pauanne ja sen rakentajien näkemykset voisivat paikantua suomalaiseen vaihtoehtohenkisyttä ilmentävään kenttään.

Merkillepantavaa Pauanteen rakennuksissa on kalevalaisen mytologian hyödyntäminen sekä mahdollinen antroposofisen arkkitehtuurin vaikutus.¹ Pauannetta käsittelevissä teksteissä mainitaan esimerkiksi Hietalاهدella olleen kytköksiä antroposofiseen perinteeseen. Kalevalan mytologiaa on varsinkin teosofian ja antroposofian puolella hyödynnetty henkisen kasvun osana muun muassa Rudolf Steinerin ja Pekka Ervastian teksteissä. Suomalaisessa taiteessa Kalevalan henkisissä tulkinnoissa on pitkät perinteet. Esimerkiksi Akseli Gallen-Kallela, Pekka Halonen ja Väinö Blomstedt olivat kiinnostuneita teosofien näkemyksistä, joiden mukaan Kalevala sisälsi jotain piilotettua, esoteerista tietoa maailmasta ja kosmoksesta. (Anttonen 2009, 185.)

Pauanteen rakentajien näkemyksiä kartoittaessa on syytä ottaa huomioon se, että kyseessä ei ollut mikään vakiintunut järjestö tai uskonnollinen yhteisö. Tutkielmassani mielenkiintoni kohdistuu kartoittamaan aineistossa esiintyviä ajattelun muotoja, maailmankuvan ilmauksia ja käsitteitä, jotka kertovat jotain tutkimuskohteen maailmankuvasta. Tutustuessani Pauanteeseen panin merkille Pauanne-yhteisön ja Kaustisen kunnan ristiriitaisen suhteen. Tästä syystä lähdin kartoittamaan myös Pauanteen poleemisia, vaihtoehtoisia tiedon strategioita, joilla Pauanne määriteltiin valtavirran ulkopuolelle.

Tutkimuskysymykseni ovat seuraavat:

1. Millainen maailmankuva Pauanteen rakentajien muotoilemasta Pauanne-ideasta muodostuu Pauannetta koskevissa lehtiaineistoissa?
2. Miten Pauanteen ideoijat määrittelevät Pauanteen vaihtoehtokulttuuriksi nykyaikaiselle maailmankuvalle?

---

¹ Pauanteen kohdalla mainitaan usein antroposofinen arkkitehtuuri (ks. Halme 1992; Ikkala 2009).

Tutkimuskysymyksille tarkentavina apukysymyksinä toimii:

3. Miten maailmankuva näkyy suhteessa materiaalisuuteen? Erityisesti miten materiaalisuus heijastuu rakentamisessa luotuihin esineisiin ja arkkitehtuuriin?
4. Miten Pauannetta markkinoitiin yleisölle? Mitä vaihtoehtoja Pauanteen kerrottiin tarjoavan ihmisille ja miten se perusteltiin?
5. Miten Pauanteen vaihtoehtoista kulttuuria voisi tarkastella okkulttuurin käsitteen näkökulmasta?

Työni voidaan nähdä uutena avauksena uskontotieteen kentälle, sillä ITE-taiteen ja henkisyiden vuorovaikutusta ei ole juurikaan tutkittu uskontotieteen tai länsimaisen esoterian tutkimuksen kentällä Suomessa. Esimerkiksi arkkitehtuurin ja henkisyiden suhdetta on usein tarkasteltu antroposofian näkökulmasta (ks. Kokkinen & Nylund 2020), mutta tässä työssä tarkastelen Pauanteen vaihtoehtokulttuurin luomaa arkkitehtuuria yleisemmin esoterian näkökulmasta. Tutkielma osallistuu myös uskonnon materiaalisuudesta käytävään keskusteluun. Kulttuurien tutkimuksessa on viime aikoina kiinnostuttu uskonnon ja aineellisuuden suhteesta. Kulttuureissa aineetonta edustavat mieli ja kulttuuri eli käsitykset, kokemukset ja ilmiöt, jotka ovat sidoksissa aineelliseen esimerkiksi esineisiin tai tilaan. Esineen synty voi edetä ideasta materiaalin ja tekemisen kautta artefaktiksi eli varsinaiseksi esineeksi. Fyysisten ulottuvuuksien lisäksi esine voi olla kertomus raaka-aineen, tekijän ja käyttäjän suhteesta. (Koski, Opas & Virtanen 2015, 103–106.) Aineellinen objekti voi myös edelleen saada erilaisia merkityksiä. ITE-taide ja Hietalahden korostama luonnonmukainen rakentaminen heijastavat vahvasti aineettoman ja aineellisen ulottuvuuden vuorovaikutusta.

Työni yhteiskunnallinen merkitys on merkittävää erityisesti Kaustisen kunnalle, jossa Pauanne sijaitsee. Pauanne on havaintojeni mukaan ollut monille vierailijoille omituinen nähtävyys, jonka taustat ovat jääneet epäselviksi. Toivon työni herättävän ulkopaikkakuntalaisten mielenkiinnon Pauanteen kauniisiin rakennuksiin sekä tarjoavani Kaustisella vieraileville ihmisille lisäinformaatiota ja kulttuurista tietämystä ilmiöstä nimeltä Pauanne.

1.3 Aikaisempi tutkimus

Tutkimukseni paikantuu maailmankuvatutkimukseen, joka on kasvanut monitieteiseksi tutkimuskohteeksi (ks. Manninen 1987; Ketola 1997, 11). Uskontotieteessä ja antropologiassa on usein lähestytty maailmankuvatutkimusta, vaikka termiä ”maailmankuva” ei ole välttämättä operationalisoitu (Ketola 1997, 11). Suomalaisessa uskontotieteessä maailmankuvatutkimuksessa on erikoistunut muun muassa Juha Pentikäinen Marina Takalo-tutkimuksilla, joissa maailmankuva heijastuu sellaisiin empiirisiin käsitteisiin kuin elämänhistoria ja kulttuurinen repertoaari (Knuutila 1992, 31). Maailmankuvaa on hyödynnetty tieteellisissä tutkimuksissa esimerkiksi deskriptiivisenä ja heuristisena käyttötarkoituksena, analyttisenä tarkastelutapana tai tutkimusperspektiiviä luonnehtivana käytötapana (Ketola 1997, 11). Helena Helve on esimerkiksi tehnyt maailmankuvatutkimusta nuorisosta väitöskirjassaan *Nuorten maailmankuva – seurantatutkimus pääkaupunkiseudun erään lähiön nuorista* (1987) kartoittamalla nuorison maailmankuvaa monimetodisesti useilla eri haastattelutekniikoilla ja kyselylomakkeilla. Seppo Knuutilan folkloristinen tutkimus *Kansanhuumorin mieli – kaskut maailmankuvan aineksena* (1992) tarkastelee kansanhuumoria kansanomaisen maailmankuvan käsitteen ja ilmenemismuotojen, kuten kiistämisen kulttuurin, konkreettisuuden ja kotoistamisen logiikan avulla. Tuoreemmista uskontotieteellisistä väitöskirjoista mainittakoon Mira Karjalaisen *In the Shadow of Freedom - Life on board the oil tanker* (2007), joka kartoitti etnografisesti merimiesten maailmankuvaa ja käsityksiä vapaudesta. Janne Kontalan väitöskirja *Emerging Non-Religious Worldview Prototypes: A Faith Q-sort-study on Finnish Group-affiliates* (2016) kartoitti erinäisiin suomalaisiin uskonnottomien järjestöihin kuuluvien maailmankuvan prototyyppejä.

Maailmankuvatutkimuksen lisäksi hyödynnän tutkielmassani myös länsimaisen esoterian ja vaihtoehtohenkisyiden tutkimuksessa muotoiltuja teoreettisia käsitteitä. Uskontotieteessä länsimaisen esoterian tutkimus on saanut paljon suosiota viime aikoina ja esoterian tutkimuksessa on teoretisoitu paljon henkisyyteen, okkulttuuriin, esoteerisiin diskursseihin ja torjuttuun tai poleemiseen tiedon strategioihin keskittyviä käsityksiä. Nina Kokkisen väitöskirja *Totuudenetsijät: vuosisadanvaihteen okkulttuuri ja moderni henkisyys Akseli Gallen-Kallelan, Pekka Halosen ja Hugo Simbergin*

*tai*teessa (2019) kartoittaa teoreettisella okkulttuurin käsitteellä suomalaisten taiteilijoiden henkisyttä taiteessa ja taiteilijoiden muodostamaa etsijyyden ideologiaa korostavaa miljöötä. Työssä muotoiltu okkulttuurin käsite toimii myös omassa tutkielmassani teoreettisena työkaluna. Torjuttuun tietoon keskittyvää henkistä vaihtoehtokulttuuria on tutkinut Suomessa muun muassa Tommy Ramstedt suomalaista rajatietoa kartoittavassa väitöskirjassaan *Knowledge and Identity within the Finnish Fringe-Knowledge Scene* (2018). Tiina Mahlamäen ja Nina Kokkisen toimittama *Moderni esoteerisuus ja okkultismi Suomessa* (2020) käsittelee tuoreinta esoterian tutkimuksen käsitteistöä ja esittelee 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun esoteerisia liikkeitä ja aatteita Suomessa.

Itse Pauanteesta on aiemmin kirjoitettu *Kalevala in images – 160 years of Finnish art* (2009) - teoksesta löytyvässä Marja-Leena Ikkalan artikkelissa *Building an alternative – organic forms and Finnish mythology*, joka lyhyesti käsittelee Pauanteen taustaa ja kalevalaista arkkitehtuuria. Seppo Knuutilan toimittama *ITE-käsillä* (2003) sisältää lyhyen Pauanteen esittelyn ja Tapani Hietalahden haastattelun keskittyen kuitenkin enemmän ITE-taiteen periaatteisiin. Paikasta on erinäisten aikakauslehtiartikkelien lisäksi kirjoitettu hyvin vähän, lähinnä ITE-taiteen ja Kalevalan näkökulmasta, joten katson aiheelliseksi tarkastella Pauannetta syvällisemmin uskontotieteen näkökulmasta vaihtoehtokulttuuria ja henkisyttä ilmentävänä keskuksena. Asemoin työni sekä maailmankuvatutkimukseen että länsimaisen esoterian tutkimukseen. Molemmat tutkimustraditiot toimivat pohjana ja tarjoavat tukea sekä lähestymistapoja tutkimukselleni.

1.4 Pauanteen historia

Pauanne on rakennettu Puhkion kallioille lähelle Kaustisen keskustaa. Pauanteen alue on neljän hehtaarin suuruinen ja se on luovutettu Pauanteen yhteistyökeskuksen käyttöön sadaksi vuodeksi. (Nousiainen 1984, 24.) Pauanteen rakennukset nojaavat vahvasti Tapani Hietalahden näkemyksiin. Tapani Hietalahti (1952–2018) oli tv-asentajana työskennellyt ja myöhemmin taiteilijana ja rakentajana tunnetuksi tullut kansantaiteen vaikuttaja. Hän syntyi Halsualla 1952 pienviljelijäperheeseen ja oli

Pauanteen lisäksi tunnettu aktiivisena hirsirakentajana ja kuvanveistäjänä. Pauanteen ohella hänen tunnettuja rakennusluomuksiaan ovat muun muassa Fiskarsin kyläsauna, Tampereen Telakan sauna sekä Katajamäen ekoyhteisön savusauna. (Vaara & Kauhanen 2018.) Hänen taidenäyttelyitään on ollut esillä muun muassa Fiskarsissa ja hän on Erkki Pirtolan haastattelun mukaan suunnitellut shamanismin tutkimuskeskuksen Brasiliaan (Pirtola 2003, 59–60).

Kaustisen Puhkionkallioille rakennettavan kansanparannuskeskuksen ensimmäisenä ideoijana toimi kaustislainen mestaripelimannina ja mestarikansanparantajana palkittu Kimmo Anttila. Kimmo Anttila oli ensimmäisiä kansanparannusta päätyönään tekeviä kaustislaisia ja hän sai idean yhteisestä kansanparantajille tarkoitettusta rakennuksesta. (Koivusalo 2018.) *Pauanne*-lehden (1994, 2) mukaan hän vaelteli usein Puhkionkallion välimaastoissa ja piti nuotiota paikalla, johon rakennus tehtiin. Siellä hänelle syntyi idea parantamispaikasta. Kimmo Anttila kehitteli ajatusta parantamispaikasta muusikko Ilmari Varilan kanssa, jonka mukanaan tuli idea laajemmasta eri toimintoja sisältävästä kylästä. (*Pauanne*-lehti 1994, 2)

Pauanne-lehti (1994, 2) mainitsee, että Ilmari Varilan ja Kimmo Anttilan ajatuksena oli linnaketyyppinen rakennelma. Idean kehittäjien joukkoon otettiin myös Tapani Hietalahti, jonka tahto lehden mukaan voitti rakentamisessa. *Ukkosrumpu – Tapani Hietalahden maailmat* -dokumentissa (2001) Hietalahti sanoo: ”mä käsitin, että voin tehdä kokonaisen monumentin sellaisesta elämäntavasta, joka oli jo hävinnyt” (Mäkiranta & Lillqvist 2001). Rakentamisen loppuvaiheessa tulivat mukaan kansanparantaja Olavi Virkkala, lääkäri Antti Hernesniemi, sekä kansanparantaja Pentti Penttilä. (*Pauanne*-lehti 1994, 2) Pauanteen nimestä mainitaan, että se on kalevalaperäinen ja tarkoittaa ”Ukkoa”, kiveä tai yleensä jotakin kovaa”. Pauanteen sanotaan olevan myös kalevalaista runokieltä tarkoittaen pauhua, jyrinää tai jylinää. Pauanne ei ole tavallinen sana, vaan se on voimasana. (Anttila & Varila 1984, 24; Heiskanen 1989, 15.) Pauanteen päärakennus rakennettiin vuosina 1983–1984, puusepänpaja vuosina 1985–1986, savusauna vuonna 1986 ja majatalo vuonna 1994 (Kotiseutumme Perhonjokilaakso 1997).

Pauanteen alkuaikoina vuonna 1984 *Alkumatka*-lehdessä Pauanne määriteltiin ihmisen kokonaisolemuksen käsittämiseen suuntautuvaksi yhteistyökeskukseksi. Erääksi Pauanteen perusideoista mainitaan vapaus tehdä ja harrastaa erilaatuisia tarpeesta syntyviä asioita. Taloudellista voittoa Pauanne ei tavoitellut. Alueen taloudellisena selkärankana toimivat vanhaan kansanparannustaitoon nojautuvat hoitomuodot. Ilmari Varila ja Kimmo Anttila toteavat muun toiminnan Pauanteella perustuvan ”lähinnä vapaan ilmaisun ja vapaan luovuuden kehittämisen periaatteelle. Tämän mukaisesti voivat em. toimintamuotoihin osallistua vapaasti kaikki ne henkilöt, jotka näkevät jotakin oikeutettua tämän kaltaisessa toiminnassa.” (Anttila & Varila 1984, 24.) Pauanteesta lähdettiin kehittämään omaehtoisen luomistyön ja kulttuurin paikkaa, jossa parantaminen, kädentaitojen ja muun luovan toiminnan harjoittaminen olisivat keskeisellä sijalla (Hietalahti 1992).

Pauanne-idean kiteyttivät Ilmari Varila ja Antti Hernesniemi vuonna 1984 seuraavasti:

Pauanne on idea, ajatus, unelma, konkreettinen suunnitelma, projekti, yhteistyökeskus, työyhteisö. Pauanne on kansanparannuskulttuuria, tutkimusta, lääkintätaitoa; uutta vanhaa arkkitehtuuria, musiikkia, käden taitoa, taiteita. Pauanne on kasvattamista ja kasvamista, filosofiaa, luonnonmukaista viljelyä, terveyttä, hoitoa, omavaraisuutta ja omaehtoisuutta. (Anttila & Varila 1984, 24.)

Suomi-lehdessä (1989) kerrotaan, että Pauanteen lyhyt, mutta myrskyisä historia on ollut täynnä ihmisiä, joiden on ollut vaikea ilmaista vaikuttimiaan. Siksi ulkopuolisen on ollut vaikea ymmärtää, mitä Puhkion kalliolla oikein tapahtui. Rakentamisen aloittanut yhtiö hajosi nopeasti ajautuneisiin ylitsepääsemättömiin henkilöristiriitihin ja Tapani Hietalahti jäi rakentamaan keskusta. Muitakin ihmisiä jäi ja tuli mukaan, mutta lehti kertoo, että käytännön rakennustyö jäi lähes kokonaan Hietalahden harteille. (Heiskanen 1989, 15–16.) Akateemisesti suuntautuva, suomalaista kansanparannusta tutkinut lääkäri Antti Hernesniemi poistui Pauanteelta nopeasti alkuvaiheiden jälkeen. Tapani Hietalahti kertoo *Ultra*-lehden (1989) haastattelussa, että alun perin tarkoituksena oli tuoda kansanparannus mukaan hyvin laaja-alaisesti, mutta lääkäri Antti Hernesniemi halusi mukaan vain sen perinteiset muodot, kuten hieronnan ja kuppauksen. Asioista ei päästy yksimielisyyteen, joten kansanparantajat perustivat oman keskuksensa. (Kuningas 1989, 10.) *Aamulehti* kertoo, että vaihtoehtoisilla terveydenhoidon yrittäjillä, paikallisilla niksauttajilla ja verenseisauttajilla on nykyisin

oma toimipisteensä Kaustisen keskustassa. (Halme 1992.) Tämä viittaa ilmeisesti Kaustisen kansanlääkintäkeskukseen.

Pauanne-lehti (1994) kertoo, että Pauanteen tarkoituksena oli saattaa saman katon alle jäsenkorjaajat, kupparit, verenseisottajat, valajat, pesijät ja maasäteilyn harrastajat tekemään yhdessä työtä lääkärin, lääkintävoimistelijoiden ja hierojien kanssa. Unelmana oli saada kaikki nämä työskentelemään sovussa yhteisen päämäärän eli terveemmän ihmisen puolesta. Tämän lisäksi myös kuvataiteilijat ja muusikot haluttiin saada samaan työryhmään. Tämä ihanteellinen yritys kesti päärakennuksen valmistumiseen saakka, jonka jälkeen parantajat lähtivät aika pian omille teilleen ja jättivät taiteilijat rakentamaan Pauannetta. Lehden mukaan alkuperäiset ihanteet jäivät kuitenkin elämään. (*Pauanne*-lehti 1994, 2)

Yhteistyö Kaustisen kunnan kanssa ei kuitenkaan sujunut toivotulla tavalla. Pauanteen ideoijien mukaan kunta haluaa vain määrätä ja kaapata paikan oman koneistonsa osaksi ja Pauanteelle kävisi kuten Kaustisen kansanmusiikkijuhlille. Kansanmusiikkijuhlat ovat pauannelaisten mielestä jo aikaa sitten kadottaneet kansanomaisen kasvupohjansa ja muuttuneet byrokraattiseksi kulissiksi. (Ojanen 1989) Myös *Ultra*-lehti toteaa, että Pauanne herättää ihmisissä varsin voimakkaita tunteita. Kaustisen kunta on suhtautunut Pauanteeseen hyvin varauksellisesti. *Ultra*-lehdessä epäillään, että merkittävin saattaa olla se, etteivät ”pauannelaiset ole antautuneet yleisen kaupallisuuden vaatimuksiin” (Kuningas 1989, 11). Lehdessä mainitaan myös, että paikalliset asukkaat eivät ole kovin innokkaasti lähteneet Pauanteen talkoisiin mukaan (Kuningas 1989, 12).

Uutispäivä Demarissa 28.6.2007 Kaustisen kunnanjohtaja Alpo Alpia korostaa Pauanteen historiaa. Hän kertoo, että Pauanne on todella mielenkiintoinen paikka ja sillä on hyvin värikäs historia. Siellä on ollut aikanaan muun muassa kansanparannusta, konsertteja ja monenlaista kurssitoimintaa. Alpia kertoo myös, että: ”Pauanteeseen on aina liittynyt ’noituutta ja pakanallisuutta’, jota täällä syvällä maaseudulla on vähän vierastettu” (Oilinki 2007). *Aamulehti* 18.6.1992 kertoi, että kalevalaiset näyt ja uuden kulttuurin rakentaminen Kaustisen Puhkion kalliolle eivät olekaan mitätöineet taloudellisia realiteetteja. Yhden miehen ansiokkaaseen taiteeseen perustunut julkisuus

ja olematon varainhankinta painoivat muutamana vuotena Pauanteen tilaan, jossa tarvitaan perusteellista henkistä ja taloudellista selvitystä. (Halme 1992.) Yhtenä sotkujen selvittäjänä mainitaan helsinkiläinen kierrättäjä Aulis Junes, jonka ansiona mainitaan pyrkimys Pauanteen säätiöintiin (Halme 1992).

Syksyllä 1992 keskus päätyi konkurssiin ja siirtyi pankin omistukseen. Perhojokilaakson rakennuksia kartoittava *Kotiseutumme Perhojokilaakso* -kirja (1997) kertoo, että vuosina 1992–1993 Pauanne kuului Kokkolan säästöpankin omistukseen ja sittemmin Pauanne kulttuuri Oy:n omistukseen. Pauanteen uuden tulemisen henkilöinä toimivat Pauanteen puuhamiehenä alusta asti toiminut muusikko Ilmari Varila, kansanlääkintäkeskuksen entinen johtaja, yhteiskuntatieteiden tohtori Olavi Moilanen ja rahoittaja Aulis Junes, jotka ostivat Pauanteen perustamansa osakeyhtiön laskuun. Pauanteen uudesta toiminnasta kerrotaan:

”Pauanteen perusidea pidetään alkuperäisenä. Tästä tehdään hiljentymis- ja eheytykeskus, jossa eri ammattien ja taiteenalojen ihmiset voivat kohdata. Olemme suunnitelleet tänne tietäjä- ja parantajakoulutusta yhteistyössä norjalaisten ja ruotsalaisten tietäjien kanssa.” Moilasan mukaan Pauanteesta ei tehdä Kaustisen kansanlääkintäkeskuksen kilpailijaa. ”Me emme kilpaile teknisen jäsenkorjauksen alalla, me pyrimme parantamaan mielikuvien kautta, eheyttämään rikkonaisia ihmisiä. Näillä hoidoilla on esimerkiksi Amerikassa saavutettu erinomaisia tuloksia”, Moilanen kertoo. (Palm 1993.)

Vielä vuonna 1997 ilmestyneessä *Kotiseutumme Perhojokilaakso* -kirjassa Pauanteesta sanottiin, että siellä pidetään muun muassa kursseja, häitä, merkkipäiviä ja muuta sosiaalista ja kulttuurista toimintaa. Pauanteella ei ollut työntekijöitä, vaan kaikki toimi talkoovoimin. Nykyään Pauanne kuuluu Aulis Juneksen omistukseen ja siellä ei ole ollut juurikaan toimintaa (Järvelä 2020). Pauanteen rakennukset rapistuvat hiljalleen Puhkionkallioilla, alueella on kesken jääneiden rakennusten perustuksia ja ukkosmyrskyn seurauksena palaneen ison saunarakennuksen rauniot.

Pauanteen ajautuessa konkurssiin Pauanne-ideassa osallisina olleita vaikuttajia siirtyi Katajanmäelle Mänttä-Vilppulaan. Paikka oli 1900-luvun alussa osana vaihtoehtohoitoja ja kansanparannusta antaneen tohtori Edvard Lybeckin Elämänmäen hoitolaa. Katajanmäestä sanotaan muun muassa, että se oli tärkeä osa sadan vuoden takaista vaihtoehtohoitojen kulttuuria. Pauanteen ideaa mukailleen Katajanmäen yhteisö on myös rakennettu luovalla puusepäntaidolla ja uusia ratkaisuja etsien. (Nieminen 2007.)

2. Teoreettinen viitekehys

2.1 Näkökulman etsintää – teoria tutkimusprosessia ohjaavana mallina

Nykyisessä uskonnontutkimuksessa keskeiseksi termiksi on noussut post-sekulaari uskonnollisuus, jossa uskonnon ei nähdä perinteisten sekularisaatioteorioiden mukaan katoavan, vaan muuttuvan monimuotoisemmaksi ja yksilöä itseään koskettavaksi henkisyuden muodoksi. Monilla ihmisillä voi olla esimerkiksi jonkinasteisia uskomuksia korkeampiin voimiin, mutta nämä uskomukset eivät sovi perinteisen kristillisen uskomusjärjestelmän piiriin. Nykypäivänä ihmisillä on tapana suosia monimuotoisia ja ”notkeita” uskonnollisuuden muotoja, joista halutaan puhua enemmänkin henkisyutenä kuin uskontona. (Ks. Taira 2006; Granholm 2013, 309.) Tutkittaessa uskonnollisuuden vaihtoehtoisia muotoja, jotka eroavat perinteisiksi mielletyistä uskonnollisista organisaatioista, uskonnontutkijat kohtaavat haasteen, miten tutkia rakenteellisesti väljiä uskonnollisia tai henkisiä liikkeitä, joissa jäsenyys ei ole selkeää ja uskomusjärjestelmät yhteneviä.

Teoriavetoista uskontotiedettä korostava Russell T. McCutcheon (2001) esittää, että tutkimusta tehdessään tutkijan tulee tiedostaa käsitteiden keinotekoinen luonne. Esimerkiksi rituaalin ja symbolin kaltaiset käsitteet ovat vain tutkijan luomia kategorioita, joille ei sinällään löydy vastinetta todellisuudesta. Uskonto on myös McCutcheonin määritelmässä keinotekoinen kategoria, joka toimii tutkijoiden luomana ja teorioihin pohjautuvana heuristisena työvälineenä. Keinotekoisuuden vuoksi

termit eivät kelpaa selityksiksi eli ihmisen toimintaa ei tule ymmärtää vain toteamalla sen olevan uskonnollista, vaan uskonnollisen toiminnan analysointi vaatii teoretisointia. (McCutcheon 2001, 22–25.) Vasta tutkimusongelman ratkaisuun konstruoitu teoreettinen kehys voi kertoa, mikä aineistossa on tutkijalle uskonnon tutkimuksen kannalta merkityksellistä.

Tutkijat ovat toisinaan käyttäneet termiä ”vaihtoehtoinen henkisyys” koskemaan sellaisia eklektisesti erilaisia ideoita yhdisteleviä ilmiöitä, joita on aikaisemmin liitetty monimutkaisen *new age* -käsitteen alle (Sutcliffe & Bowman 2000, 10–11). Termeihin ”vaihtoehtoinen” ja ”henkinen” liittyy jo itsessään erityisiä konnotaatioita. ”Vaihtoehtoinen” peilaa itseensä jonkinlaisen ”valtavirran”, jota vastaan tämä vaihtoehtoisuus asettuu. Uskonnontutkimuksessa vaihtoehtoisuus on yleisesti nähty merkitsemään uskonnollisia tai henkisiä ilmiöitä, jotka eroavat institutionaalisista uskonnoista. Esimerkiksi Linda Woodheadin ja Paul Heelasin tutkimuksissa erotetaan kirjoituksia tai traditiota korostavat uskonnot subjektiivisesta henkisyydestä, jossa yksilön kokemus nousee keskeiseksi tekijäksi. Tämä subjektiivinen henkisyys löytyy Heelasin ja Woodheadin mukaan niin sanotusta ”holistisesta miljööstä”, johon liittyy yksilöitä tai ryhmiä koskevia aktiviteetteja, joihin voidaan liittää henkisiä merkityksiä. Kirjoituksiin tai traditioihin perustuvien institutionaalisten uskontojen toiminta palautuu taas vaihtoehtoisesti seurakuntien toimintaan. (Heelas & Woodhead 2005, 5–6;8)

Tässä tutkielmassani maailmankuva tarjoaa uskontoa tarkemman teoreettisen kehyksen, jonka avulla kartoitan tutkimuskohteen diskurssissa esiintyviä todellisuusväitteitä. Okkulttuurin ja esoterian kaltaisten käsitteiden avulla pääsen selkeämmin tarkastelemaan tutkimuskohdetta, joka ei niinkään palaudu mihinkään selkeään uskonnolliseen tai henkiseen traditioon, vaan tutkimus kohdistuu tutkimuskohteen toimintaan ja ajattelumalleihin, jotka paikantuvat eräänlaiseen etsijyyden ideologiaan (ks. Kokkinen 2012). Pauanteen rakentajien käsityksiä kartoittaessani keskeiseksi analyysin kohteeksi nousevat maailmankuvalliset elementit, joten ensin määrittelen lyhyesti, mitä tarkoitan maailmankuvalla. Sen jälkeen esittelen useita teoreettisia käsitteitä, joita on usein sovellettu ”uskonnollisuudesta” poikkeavien marginaalisten ilmiöiden tutkimuksessa. Näitä ovat muun muassa kulttimiljöö, okkulttuuri ja esoterian

tutkimuksessa käytetty torjutun tiedon käsite. Selvitän lyhyesti näiden käsitteiden tarkoitusta ja sitä, millä eri tavoilla tutkijat ovat näitä käsitteitä hyödyntäneet. Lopuksi kerron, miten sovellan näitä käsitteitä omassa tutkimuksessani.

2.2. Maailmankuva

Filosofi Ludwig Wittgensteinia kiinnostivat maailman kuvat ja rajat. Erityisesti se käytäntö, miten me muodostamme arvostelmia ja perusteluja, joita tietojemme järjestelmässä ei enää pitemmälle perustella. Hänen mukaansa ”kaikki koettelu, kaikki oletuksien oikeaksi ja vääräksi osoittaminen tapahtuu jo jonkin järjestelmän puitteissa [...] järjestelmä ei ole niinkään lähtökohta kuin argumenttien elinympäristö” (Wittgenstein 1975, 53). Tämä järjestelmä eli maailmankuva, on asia, jota emme aseta väitteissämme kyseenalaiseksi, vaan edellytämme sen argumenttien taustalla.

Filosofi Ilkka Niiniluodon (1984) mukaan maailmankuva rakentuu tavasta tulkita todellisuuden rakennetta ja olemusta. Maailmankuviksi voidaan kutsua maailmaa koskevien tavalla tai toisella perusteltujen väitteiden järjestelmällisiä kokonaisuuksia. Maailmankuvia voivat kannattaa yksityiset ihmiset ja ryhmät, ja niitä voidaan omaksua eri tavoilla mikä antaa mahdollisuuden erilaisten maailmankuvien muodostumiseen. Esimerkiksi maailmankuva on tieteellinen, jos siihen liittyvät väitteet ovat tieteellisin menetelmin hankittuja ja perusteltuja sekä tiedeyhteisön hyväksymiä. Maailmankuva on metafyyminen, jos se sisältää maailmaa koskevia väitteitä, jotka on perusteltu tieteen kokemusperäisen metodin sijasta filosofisten argumenttien avulla. Uskonnollinen maailmankuva taas koostuu väitteistä, joissa vedotaan joihinkin uskonnollisiin auktoriteetteihin tai henkilökohtaisiin uskonnollisiin kokemuksiin. (Niiniluoto 1984, 79–82.) Ilkka Niiniluodon näkemyksessä maailmankuva on osa laajempaa käsitettä, maailmankatsomusta ja maailmankatsomus rakentuu ainakin kolmesta alueesta: maailmankuvasta, tietoteoriasta ja arvoteoriasta. Tämän näkemyksen mukaan maailmankatsomus rakentuu tavasta tulkita todellisuuden rakennetta ja olemusta (maailmankuva), tavasta nähdä miten maailmaa koskevaa tietoa saadaan (tietoteoria) ja henkilön omista eettisistä, moraalisisista ja poliittisista arvostelmista (arvoteoria).

Maailmankuvan käyttö teoreettisena työkaluna voi olla käyttökelpoinen silloin, kun etsitään perustavanlaatuisen uskomusten muodostamaa merkitysten järjestelmää, joiden olemassaolo ja yksityiskohdat voidaan päätellä siitä, mitä ihminen sanoo tai tekee. Maailmankuvan keskeiseksi osaksi muodostuu ontologia eli näkemykset siitä, mitä ihminen katsoo kuuluvan todellisuuden kalustukseen. (Kamppinen 2009, 99–100.) Ontologisten näkemysten lisäksi maailmankuvan käsitteeseen voidaan liittää myös elämäntapaa ja moraalisia arvostuksia koskevia väitteitä. Esimerkiksi Clifford Geertz jakoi maailmankatsomuksen² käsitteen maailmankuvaan ja eetokseen. Maailmankuvaan sisältyy kulttuurin kognitiiviset olemassaolon aspektit eli käsitykset universumista, itsestä ja toisista. Eetokseen taas kuuluu kulttuurin moraaliset ja esteettiset puolet sekä normatiiviset arvostukset koskien elämänlaatua ja elämäntapaa. Maailmankuva ja eetos vuorovaikuttavat keskenään ja tämä vuorovaikutus esiintyy muun muassa erilaisissa kulttuurisissa symboleissa. (Geertz 1973, 126–127) Seppo Knuutila (1989) toteaa, että eetoksen ja maailmankuvan suhteista käydyssä antropologisessa keskustelussa on huomautettu näiden käsitteiden yhteenkuuluvuudesta. Knuutilan mukaan uudemmassa maailmankuva-analyysissä eetos on käynyt suhteellisen harvinaiseksi termiksi ja muotoutunut osaksi maailmankuvan käsitettä.

Juha Manninen toteaa, että maailmankuva voi koostua keskenään ristiriitaisilta näyttävistä eri kerrostumista, mutta ”sille ovat tällöinkin ominaisia tietyt perusaatteet, periaatteet, jotka yhtenäistävät sen kudoksen joko loogiseksi kokonaisuudeksi tai joissakin tapauksissa myös logiikan vastaiseksi” (Manninen 1987, 131). Maailmankuva muodostuu ihmisen toiminnan ja ajattelun keskukseksi ja sen avulla ihmiset voivat selittää elämäänsä ja perustella tulevaisuutta koskevia odotuksiaan. (Manninen 1987, 131). Juha Manninen kirjoittaa: ”maailmankuvassa saa ilmauksensa ihmisten suhde menneisyyteensä, tulevaisuuteensa, mahdollisuuksiinsa, henkilökohtaiseen ja yhteiskunnalliseen elämään, luonnonedellytyksiin ja absoluuttiin. Kokoavasti voisi sanoa, että siihen kuuluvat käsitykset

1. Ajasta ja avaruudesta

---

² Englannin kielessä maailmankatsomus ja maailmankuva ilmaistaan samalla termillä *world view*.

2. Maailmansynnystä, yliluonnollisesta, sen vaikutuksesta, olemassaolosta ja -olemattomuudesta
3. Luonnosta ja ihmisen suhteesta siihen, luonnosta elämänpuitteena
4. Ihmisestä itsestään, hänen suhteestaan toisiin
5. Yhteiskuntarakenteesta, kansasta, valtiosta ja historian kulkua määräävistä tekijöistä.”

(Manninen 1987, 131.)

Näin laajasti ymmärrettynä maailmankuvaa voisi luonnehtia myös *maailmankatsomukseksi*. Kulttuuriantropologisessa kirjallisuudessa maailmankuvan, *world view*, käsitettä käytetään kuitenkin usein tällaisessa laajemmassa merkityksessä. Esimerkiksi Michael Kearney sisällyttää maailmankuvaan joukon yleispäteviä kognitiivisia kategorioita: itse, toinen, suhde, luokitus, avaruus, aika ja syntyperäisyys. (Manninen 1987, 132).

Maailmankuvien luokittelu voi olla ongelmallista ja tuloksena voi olla tutkimuskohteen maailmankuvan yksinkertaistaminen.³ On syytä huomauttaa, että tässä tutkielmassa en kartoita yksilöiden kokonaisvaltaista maailmankuvaa, sillä varsinkin Pauanteen tapauksessa ryhmä koostui alkuvaiheissa useista eri yksilöistä, joista jokainen jakaa oman maailmankuvansa. Sen sijaan kartoitan Pauanteelle muodostuneen yhteisön maailmankuvaa ja niitä maailmankuvan käsitteeseen kuuluvia rakennuspaloja, joita Pauanteesta puhuttaessa esitetään ja tuodaan julki. Juha Mannisen maailmankuvan käsitettä soveltaen kartoitan teksteissä tuotettuja näkemyksiä ajasta, ihmisestä, luonnosta ja yhteiskunnasta, eli maailmankuvallisia rakennusmalleja, joilla tutkimuskohde strategisesti ja diskursiivisesti määrittelee itsensä vaihtoehtokulttuuriksi hegemoniselle maailmankuvalle. Käytän näistä nimitystä maailmankuvalliset elementit.

Maailmankuva on tutkielmassani teoreettinen tutkimusta jäsentävä ja tutkimustuloksia kokoava käsite. Omassa tutkielmassani maailmankuvan voi nähdä olevan eräänlainen

---

³ Maailmankuvan käsitettä on myös kritisoitu käsitteen muotoilun mielivaltaisuudesta ja sitoutumisesta länsimaiseen itseymmärrykseen (Ketola 1997, 19). Kun kyseessä on länsimaiseen ja suomalaiseen kulttuuriin sisältyvän maailmankuvan analysoinnista, en näe tätä ongelmallisena.

kehikko, joka rakentuu yksilön tai yhteisön maailmaa ja toimintaa koskevista väitteistä ja käsityksistä. Rakennan analyttisen kehikon soveltaen Juha Mannisen maailmankuvan määritelmää ja asemoin tähän kehikkoon aineistosta löytyvät maailmankuvalliset elementit. Kun olen saanut aineiston maailmankuvalliset elementit selvennettyä, ryhdyn tarkastelemaan Pauannetta okkulttuuria ylläpitävänä keskuksena.

2.3 Okkulttuuri

2.3.1 Okkulttuurin taustat: kulttimiljöö ja mystinen uskonnollisuus

Wouter J. Hanegraaffin (2012, 1) mukaan normatiivisten uskonnollisten traditioiden kuten kristinuskon, juutalaisuuden ja islamin sekä länsimaisen filosofian ja modernin tieteen rinnalla elää myös ulottuvuus, joka ei niinkään sovi perinteisten uskonnon, filosofian ja tieteen määritelmiin. Näitä vaihtoehtoisia henkisyiden muotoja, jotka asettuvat niin sanottua hegemonista maailmankuvaa vastaan, on tutkittu useiden teoreettisten lähestymistapojen kautta. Esimerkiksi Ernst Troelsch on tuonut keskusteluun *mystisen uskonnollisuuden* käsitteen, jota myöhemmin Colin Campbell muotoili uudelleen *kulttimiljööksi*. (Campbell 2002; Partridge 2004.) Uskontososiologiassa on paljon teoretisoitu *new age* -käsittettä tieteellisenä kattoterminä.⁴ Poikkitieteellinen länsimaisen esoterian tutkimus on saavuttanut paljon suosiota viime aikoina uskontotieteen, kulttuurihistorian ja taidehistorian kentillä kartoittaessaan *esoteeriksi* paikantuvia ilmiöitä.⁵

---

⁴ New age on uskonnon tutkimuksen sanastossa muodostunut eräänlaiseksi sateenvarjotermiksi viittaamaan uusiin löyhästi organisoituihin ja yksilöllisyyttä korostaviin henkisiin ideoihin ja käytäntöihin (ks. Granholm 2008, 55–56). Vaikka termin käyttö on yleistynyt uushenkisyyttä koskevissa määrittelyissä, niin varsinainen termi sisältöineen näyttöytyy suhteellisen epämääräisenä. Wouter J. Hanegraaffin (1996) mukaan epämääräisyys johtuu siitä, että new age ei ole organisaatio, jota voisi yksiselitteisesti kuvailla uskonnollisten specialistien, virallisten oppien ja uskonnollisten tapojen kautta. Kyseessä on enemmänkin termi, joka liitetään umpimähkään sellaisiin ilmiöihin, joihin se näyttäisi ennalta esiintyvien intuitioiden kautta sopivan. New age voi merkitä terminä hyvin erilaisia asioita eri ihmisille. (Hanegraaff 1996, 1.)

⁵ Tuorein esitys tällaisesta tutkimuksesta Suomessa on Tiina Mahlamäen ja Nina Kokkisen toimittama *Moderni esoteerisuus ja okkultismi Suomessa* (2020).

Ernst Troeltsh esitti 1930-luvulla uskontososiologisen ajatuksen mystisyyteen painottuvasta uskonnollisuudesta, joka toisin kuin kirkollinen tai lahkollinen uskonnollisuus, oli yksilökeskeistä ja epistemologisesti individualistista. Tällaista uskonnollisuutta eivät ohjanneet niinkään järjestäytyneet organisaatiot, vaan mystinen uskonnollisuus rakentui yksilön henkilökohtaisiin kokemuksiin. (Partridge 2004, 20–21, 62.) Colin Campbell jatkoi 1970-luvulla tämän kaltaisten mystistä uskonnollisuutta edustavien ryhmien analyysia ja ehdotti niiden tutkimiseksi *kulttimiljöö*n näkökulmaa. Campbellin mukaan mystistä uskonnollisuutta edustavien ryhmien näkemyksiä tulisi tulkita myös ryhmien ympärillä vaikuttavan miljöö

avulla. Tämä kulttimiljöö pitää sisällään teemoja eli tietynlaisia uskomuksia ja käytäntöjä, jotka yhdistävät näiden ryhmien toimintaa. (Campbell 2002, 12–14.)

Colin Campbellin mukaan kulttimiljöö

tä ylläpidetään esimerkiksi lehdillä ja pamfleteilla, joissa uskomuksista keskustellaan ja niitä levitetään.⁶ Yleisesti tällainen kommunikaatiokulttuuri ei ole sidottuna tietyn kollektiivin uskomuksien kehikkoon, vaan ajatukset ovat suhteellisen avoimia. Kulttimiljöö

tä yhdistävänä tekijänä esiintyy siis tietynlainen *etsijyyden ideologia*, joka nousee poikkeavista uskomuksista ja synkretistisestä eli eri käytäntöjä yhdistelevästä lähtökohdasta. Periaatteessa kulttimiljöö

seen liitettävät uskomukset elävät tieteen ja uskonnon välisen akselin välimaastoissa ja keskeiseksi temaksi muodostuu mystillinen uskonnollisuus. Tämä korostaa siis henkilön yksilöllistä suhdetta uskonnollisuuteen ja uskonnon dogmaattisen, rituaalisen ja kirkollisen puolen hylkäämistä. Keskeistä on myös poikkeavien tiedemuotojen hyödyntäminen. Campbell määrittelee kulttimiljöö

n siis epätavallisten ja poikkeavien uskomusjärjestelmien sekä niihin kuuluvien harjoitteiden ja käytäntöjen kokonaisuudeksi. (Campbell 2002, 15–23.) Toisin sanoen miljöö

tä määrittävät yksilöt, joiden tavoitteena on absoluuttisen totuuden etsiminen, sekä näiden yksilöiden toimintaa tukevat instituutiot, kuten erilaiset ryhmät ja kommunikaatiokanavat. Campbellin näkökulmassa näyttää olevan oletus, että on olemassa “normaalia ja tavallista”,⁷ josta käsin tietyt uskomukset määrittyvät epätavalliseksi ja poikkeavaksi. Christopher

---

⁶ On huomioitava, että kulttimiljöö

n käsite on kehitetty 1970-luvulla. Nykypäivänä lehtien ja pamflettien roolin ovat ottaneet internet ja etenkin sosiaalinen media.

⁷ Wouter J. Hanegraaf on tarkastellut tätä *torjutun tiedon* näkökulmasta esoterian tutkimuksissaan (ks. Hanegraaf 2012).

Partridge ja Nina Kokkinen ovat muokanneet kulttimiljöön käsitettä eteenpäin okkulttuurin käsitteellä (ks. Partridge 2004; Kokkinen 2013).

2.3.2 Okkulttuurin määritelmä

Teoksessaan *The Re-Enchantment of the West* (2004) Christopher Partridgen teesinä oli, että läntistä kulttuuria ei kohtaa sekularisaatio siinä mielessä, miten sosiologit ovat sitä ennustaneet, vaan institutionalisoitujen valtauskontojen suosion väheneminen johtaa ennemminkin uuteen ”lumoutumisen kulttuuriin”, jossa erilaiset henkisyiden muodot ja uskonnolliset tavat muodostuvat yksilön toiminnassa omanlaiseksi henkisyiden kulttuuriksi. Tätä kulttuuria tarkoittavaksi termiksi Partridge muotoilee okkulttuurin käsitteen. Käsite Partridgen määritelmässä ammentaa uskonnon, henkisyiden ja sekulaarin välisistä suhteista, eikä asetu minkään yksittäisen uskonnollisen liikkeen puitteisiin. Toisin sanoen okkulttuuri ei ole maailmankuva, vaan resurssi, josta ihmiset ammentavat ideoita, uskomuksia, tapoja ja symboleja. Partridge nostaa kirjassaan esille erityisesti populaarikulttuurin roolin henkisyiden diskurssien kierrättäjänä. Musiikissa, elokuvissa ja kirjallisuudessa esiintyvät henkisyiden muodot tekevät okkulttuuria tutuksi suurelle yleisölle ja muovaavat vaihtoehtoisen henkisyiden ajatuksia tiettyihin ilmiöihin sopiviksi. (Partridge 2004, 84–85.)

Partridge perustelee käsitettään tutkimuksilla, joissa hahmotellaan modernin uskonnollisuuden muutosta kohti monimuotoista ”henkisyyttä”, joka ei asetu institutionaalisten uskontojen raameihin. (Partridge 2004, 29–59.) Partridge tekee okkulttuurin muotoilussaan myös sen keskeisen huomion, että okkulttuurin toimijat rakentavat identiteettiään myös sellaisten kulttuurituotteiden pohjalta, joita ei pidetä yleensä uskonnollisina. Henkisiä totuuksia voidaan etsiä muun muassa erilaisista kaunokirjallisista teoksista, saduista ja myyteistä. Okkulttuuria kartoittaessa ei arvioida pelkästään sen perusteella, liittyvätkö käsitteet esimerkiksi kristinuskon, teosofian tai muun uskonnolliseksi mielletyn liikkeen traditioon, vaan huomio kohdistetaan myös populaareihin kulttuurituotteisiin, joita ei tavanomaisesti nähdä uskonnollisina. (Partridge 2004, 136–142.) Okkulttuuria kuvaa esimerkiksi se, että tämänhetkinen esoteria elää erityisesti populaarikulttuurissa ja internetissä. Sen käsitteet, ideat ja

terminologia eivät ole enää sidottuja tiettyyn uskonnolliseen tai intellektuaaliseen traditioon, vaan ne ovat vapaana kaikkien kierrätettävissä ja tulkittavissa ilman käsitteen alkuperäisiä merkityksiä. (Hanegraaff 2013, 44.)

Nina Kokkinen (2019) hyödynsi okkulttuurin käsitettä omassa suomalaisia taiteilijoita käsitelleessä väitöskirjassaan, mutta näki Christopher Partridgen määritelmän liian laveana. Taiteiden tutkimuksessa se voidaan helposti sulattaa osaksi ”henkisyiden” diskursseja, joissa käsitteitä hyödynnetään epäselvillä tavoilla. Kokkinen muotoili omassa tutkimuksessaan okkulttuurin käsitteen selkeärajaisemmaksi analyttiseksi käsitteeksi, joka tarjoaa näkökulmaa modernin taiteen uskonnollisuuteen ja sen muutoksiin. Käsitettä tulisi Kokkisen mukaan pystyä hyödyntämään vertailevasti erilaisissa tapaustutkimuksissa, joissa keskitytään esimerkiksi taiteilijoihin, suuntauksiin ja diskurssien kehittymiseen. (Kokkinen 2013, 31.)

Kokkinen ehdottaakin okkulttuurin rajaamista Colin Campbellin muotoileman kulttimiljöön kautta. Colin Campbellin näkemyksessä etsijöiksi itsensä näkevät yksilöt eivät sitoudu aktiivisesti mihinkään muuhun uskonnolliseen toimintaan kuin etsimiseen. Tämän vuoksi he eivät pysähdy yhden uskomusjärjestelmän uskomuksiin, vaan yhdistelevät erilaisia kulttuurisia resursseja. (Campbell 2002, 15–23.) Tähän viitaten Kokkinen ehdottaa, että okkulttuuria voisi taiteen ja uskonnon tutkimisen välineenä rajata etsijöiden tuottamaksi sosio-kulttuuriseksi ja diskursiiviseksi miljööksi. Tällöin katse tarkennetaan sellaisten yksilöiden toimintaan, jotka hahmottavat olemistaan modernissa maailmassa syvempien totuuksien etsimisenä. Kokkinen näkee, että etsijöiden kiinnostus ”korkeampaa tietoa” kohtaan voi tiedon etsimisen lisäksi viitata myös ”absoluuttisen” taiteen tai ”puhtaamman” uskonnon muodon etsimiseen. Pohtiessaan taiteilijoiden yksilökeskeistä uskonnollisuutta okkulttuurin avulla taiteilijat voidaan käsitteellistää osana yleisempää heterogeenistä miljöötä, jossa yksilökeskeistä henkistä etsintää arvostetaan oikeanlaisena uskonnollisuuden muotona. Täten kysymykset siitä, oliko taiteilija teosofi tai kristitty eivät ole merkittäviä, sillä ”etsijyys” ei määräydy tällaisen jäsenyyden perusteella. (Kokkinen 2013, 30–31.)

Kokkisen muotoilemassa okkulttuurin määritelmässä taiteilijoiden luomista teoksista voidaan hahmotella sitä, millaisin perustein etsijyyttä tai modernia uskonnollisuutta rakennetaan ja ilmaistaan, ja mitä taiteessa oikeastaan tavoitellaan. Kokkisen jäsentämänä okkulttuuri ei ole siis ilmiö, vaan työkalu, jolla tarkastella erityistä taiteen ja uskonnollisuuden vuorovaikutusta. Okkulttuuri-käsitteen hyödyllisyytenä voidaan nähdä esimerkiksi se, että okkulttuuri konstruoituna ja eksplisiittisenä käsitteenä ei pidä sisällään sellaista mystisyyden, henkisyuden ja uskonnon käsitteiden painolastia, joka voisi johtaa väärinymmärryksiin ja epämääräisyyteen. (Kokkinen 2013, 11.)

Nina Kokkisen tutkimus keskittyi yksilöihin ja historialliseen ilmiöön, ja hänen muotoiluansa okkulttuurista voidaan hyödyntää myös muissa yksilöihin keskittyvissä tutkimuksissa. Okkulttuuri ja Colin Campbellin kulttimiljöö kohdistavat molemmat näkökulman tiettyyn toistuvaan ilmiöön, tässä tapauksessa etsijyyden ideologiaan. Okkulttuuri kohdistaa katseensa näiden ”etsijöiden” tuottamaan sosiokulttuuriseen ja diskursiiviseen miljööhön, ja kulttimiljöön pohjalla esiintyy myös etsijöiden tuottama kommunikaatiokulttuuri, joka muodostuu poikkeaviksi nähdystä uskomusjärjestelmästä ja niihin kuuluvista harjoitteista. Okkulttuurin käsite toimii työvälineenä sellaisessa uskonnollisuudessa, jossa henkisyys ei asetu minkään yksittäisen uskonnollisen liikkeen puitteisiin. Tässä tapauksessa tutkimusta eivät rajoita tietyt uskomukset ja teemat, vaan Kokkisen mukaan ”etsijöiksi identifioituvien taiteilijoiden toiminnan tarkastelu” (Kokkinen 2012). Tutkimuskohteet näyttävät henkisyyttä ja korkeampaa tietoa tavoittelevina toimijoina, joiden etsijyys heijastuu taiteisiin, tai kuten tässä tutkielmassa tietyn yhteisön tuottamiin kulttuurisiin artefakteihin, kuten arkkitehtuuriin, kädentaitoihin ja esineisiin.

Okkulttuuri palautuu paljolti kulttimiljöön käsitteeseen, mutta okkulttuuri terminä toimii varsinkin Suomen kielessä selkeämmin muun muassa *kultti*-sanana negatiivisten konnotaatioiden takia (ks. Kokkinen 2019).⁸ Nina Kokkisen okkulttuurin määritelmässä sanan etymologinen ”okkultismi” pohjaa Kocku von Stuckradin esoteerisuuden määritelmään ja viittaa niihin kulttuurisiin keskusteluihin, joissa käsityksillä

---

⁸ Sana ”kultti” kulttimiljöössä tulee englanninkielisestä sosiologisesta erottelusta kulttiin (cult) ja lahkoon (sect). (Campbell 2002). Tommy Ramstedt on lähestynyt kulttimiljöön kaltaista ilmiötä käsitteellä skene (engl. scene) (Ramsdet 2018).

korkeammasta tiedosta tai totuudesta on keskeinen asema. Colin Campbellin kulttimiljöö tai Ernst Troeltschin mystinen uskonnollisuus viittaavat esoteerisiin diskursseihin ja keskusteluihin, joissa voidaan hyödyntää kielellisten keinojen lisäksi myös visuaalisia keinoja. Kulttimiljöötä soveltaen Kokkinen määrittelee okkulttuurin erilaisten ryhmien, henkilöiden ja tapojen ympärille löyhästi rakentuvaksi miljööksi, jossa korostuu korkeampaa tietoa tai totuutta käsittelevät puhutavat ja keskustelut. (Kokkinen 2019, 51–52.) Täten okkulttuuria voidaan soveltaa esimerkiksi vaihtoehtokulttuurin edustajien, toisintaitajien ja taiteilijoiden näkemysten tarkastelussa.

2.4 Torjuttu tieto ja esoteerinen diskurssi

Pauanteen vaihtoehtokulttuurilla on vahvoja kytköksiä esoteerisiin liikkeisiin, joten sen maailmankuvan tarkastelu suhteessa esoteerisiin maailmankuviin on mielekästä. Länsimaisen esoterian tutkimus on noussut viime aikoina suosioon ja vaikka esoteria etymologisesti viittaa johonkin salattuun tai sisäiseen tietoon⁹, niin tieteellisessä tutkimuksessa käsitettä on lähestytty laajemmin. Länsimaista esoteriaa, esoteriaa tai esoteerisuutta on lähestytty eri tutkijoiden toimesta monilla erilaisilla muotoiluilla, jotka palautuvat joko typologisiin tai historiallisiin jaotteluihin. Historiallinen näkökulma näkee esoterian viittaavan tietynlaisiin historiallisiin ilmiöihin ja esoteria voidaan nähdä perinteenä, johon kuuluu samankaltaisia suuntauksia. Esimerkiksi astrologiassa, alkemiassa, hermetismissä ja teosofiassa voidaan nähdä jotain yhdistäviä piirteitä. Typologisessa näkökulmassa esoteerisuus nähdään tutkijan luomana luokittelevana käsitteenä. Tällöin esoteerisuus toimii teoreettisena työkaluna, joka auttaa hahmottamaan tutkittavaa ilmiötä. (Kokkinen & Mahlamäki 2020, 16–17.) Asemoin tässä tutkielmassa esoterian Wouter J. Hanegraaffin muotoilemaan *torjutun tiedon* käsitteeseen. Wouter J. Hanegraaf (1996) käyttää esoterian käsitettä kartoittaessaan poleemisia tiedon strategioita, ajattelun muotoja ja diskursseja, joita esiintyy marginaalisiksi mielletyissä henkissä liikkeissä. Myös new agen kaltaiset laajat ja epämääräiset ilmiöt voidaan liittää Hanegraaffin mukaan osaksi esoteeristen ajatusten

---

⁹ Taustalla on kreikan kielen sana *esoteriko*, joka viittaa jonkun sisällä olevaan, sisäiseen (Mahlamäki & Kokkinen 2020, 13).

traditiota.¹⁰ Esoterian käsitteen avulla tutkimuksen fokus kohdistuu tutkittavan kohteen näkemyksiin, jotka eivät sinällään tue mitään vakiintunutta traditiota, vaan kohteena ovat maailmankuvalliset elementit ja käsitteet, joihin ovat vaikuttaneet monet erilaiset katsomukset ja ilmiöt.

Esoterian typologista määrittelyä edustava tutkija Kocku von Stuckrad näkee länsimaisen esoterian käsitteen ongelmallisena ja korostaa enemmänkin termiä *esoteerinen diskurssi länsimaisessa kulttuurissa*. Esoteria tai esoterismi (engl. *esotericism*) vaikuttaisi oletttavan, että on olemassa tietty objektiivisesti tunnistettava traditio tai koherentti ajattelun ja opin systeemi, joka toimii sellaisenaan tutkimusalueena. Esoteerisesta diskurssista puhuminen välttää tämän oletuksen ja korostaa niitä diskursiivisia prosesseja, jotka ovat esillä länsimaisessa kulttuurissa. (Von Stuckrad 2010, x–xi.) Diskurssista puhuminen on oman näkökulmani mukaan selkeä tapa kartoittaa esoteeriseksi miellettyjä ajatuksia. Historiallista näkökulmaa edustava Wouter J. Hanegraaff esimerkiksi jäljittää länsimaisen esoterian poleemiseen diskurssiin, joka on löydettävissä jo monoteismin synnyn ajoilta. Tällä diskurssilla valtavirtainen länsimainen kulttuuri rakentaa identiteettiään erottamalla siihen kuulumattomia elementtejä.¹¹ (Hanegraaff 2005, 226.) Hanegraaffin tulkinnassa esoteeriseen kenttään kuuluu liikkeitä, jotka valtavirran uskonnollisuus ja intellektuaalinen kulttuuri on määritellyt ulkopuolelleen eräänlaiseksi ”toiseksi” ja esoteerisia liikkeitä yhdistää painotus maailmankuvissa ja epistemologioissa, jotka vastustavat valistuksen ajalla syntyneitä normatiivista intellektuaalista kulttuuria. (Hanegraaff 2013, 13–14.) Hanegraaffin näkemyksestä löytyy myös typologinen malli, joka esittelee kolme erillistä tiedon strategiaa. Ensimmäinen strategia perustuu ihmisen järjestykseen ja sitä esiintyy useimmin tieteellisessä tutkimuksessa ja filosofiassa. Toinen strategia on keskeistä järjestäytyneille uskonnoille, sillä niihin liittyy vahvasti ajatus jumalallisesta ilmestyksestä, joka ylittää perinteisen inhimillisen tiedon. Näillä kahdella

---

¹⁰ Hanegraaffin mukaan länsimaisen esoterian teoretisointia on hallinnut eräänlainen prototyyppiajattelu tarkoittaen sitä, että tutkijoilla ollut jo valmiina mielessään esoterian alle luettavia esimerkkejä prototyyppisestä esoteriasta. Antoine Faivre'n tulkinnassa esoteria näyttäytyy vaihtoehtona maailmankuvulle, jotka dominoivat länsimaista kulttuuria tieteellisen vallankumouksen, valistuksen ja positivismin vaikutuksesta. Esimerkiksi Paracelsus ja renessanssin hermetismi edustavat esoterian ”prototyyppiä”. Ongelmana tässä tulkinnassa Hanegraaff näkee sen, että moderni esoteria nähdään helposti vain ”vähäisempänä” oikeasta, ennen valistuksen aikaa esiintyneestä esoteriasta. (Hanegraaff 2013, 5.)

¹¹ Esimerkkinä tästä diskurssista James Webb kuvasi kirjassaan *the occult underground* (1974) okkultismia sanoilla ”flight from reason”

antiikin Kreikan filosofiaan ja raamatulliseen uskoon kytkeytyvällä strategialla on ollut vallitseva suhde länsimaiseen ajatteluun ja kulttuuriin. Näiden rinnalla on Hanegraaffin mukaan kulkenut myös kolmas tiedon strategia, johon Hanegraaff viittaa nimellä ”gnosis”. Se korostaa yksilöllistä kokemista ja sisäistä tietämistä, johtaen oman todellisen itsen kohtaamiseen kuin myös olemisen jumalallisten tasojen kokemiseen. Tämä kolmas tiedon strategia on ollut jatkuvassa konfliktissa edellä mainittujen kahden muun tietämistävän kanssa. Se ei sopeudu niiden esittämien tiedon strategioiden sisälle, vaan näyttäytyy poleemisena toiseutena. (Frisk 2014, 375.) Tämä näkemys ei ole niinkään historiallinen esitys, vaan typologinen malli, jonka tarkoitus on toimia analyttisena työkaluna niille liikkeille, jotka vallitseva länsimainen maailmankuva on rajannut ulkopuolelleen ”toiseudeksi”.

Tieteen ja filosofian kohdalla gnosis on ristiriidassa, sillä se etsii totuutta myös perinteisen rationaalisuuden ulkopuolelta. Esimerkiksi hermetismi uhkasi rationaalista maailmankuvaa, sillä se operoi lähellä perinteisen tieteen metodeja, mutta ei asettunut pelkän rationaalisuuden rajoihin. Järjestäytyneiden uskontojen kohdalla gnosiin on suhtauduttu kielteisesti, koska se ohittaa keskeiset uskonnolliset auktoriteetit korostamalla henkilökohtaista henkistä tietämistä ja näin ajautuu pois varsinaisesta uskonnollisuudesta. Wouter J. Hanegraaffin tulkinnassa länsimaisen esoterian alle luettavat liikkeet esiintyvät vastakulttuurina tieteelle ja uskonnolle ja ottavat ”torjutun tiedon” roolin. (Hanegraaff 2013, 13–14.)

Monet esoteerisuuteen liitettävät aktiviteetit ja ilmiöt ovat liitettävissä kulttimiljööseen tai okkulttuuriin. Esimerkiksi Christopher Partridge mukaan okkulttuuri sisältää niitä piilotettuja tai hyljeksittyjä uskomuksia ja käytäntöjä, jotka on usein liitetty esoteerisuuteen, pakanuuteen tai new ageen (Partridge 2004, 84–85). Termit kulttimiljöö ja okkulttuuri viittaavat ilmiöihin, joista on tullut jatkuva osa nykyistä yhteiskuntaa: yhteen liittyvien, jatkuvasti muotoutuvien ja kehittyvien ryhmien tai yksilöiden verkostojen olemassaoloon, jotka jakavat saman tyytymättömyyden vallitsevien instituutioiden todellisuuden lähestymiseen, tietoon ja elämäntyyliin. Tämä ”vaihtoehtojen” etsiminen ei johda pelkästään ei-länsimaisista kulttuureista ja niiden henkisistä traditioista kiinnostumiseen, vaan myös jatkuvaan esoteerisen ja okkulttisen

materiaalin kierrättämisen, uudelleenmuotoilun ja uudelleentulkinnan prosesseihin. Kulttimiljöössä kierrätetään siis sellaista materiaalia, jota Hanegraaffin mukaan voi luonnehtia valtavirran poissulkemaksi torjutuksi tiedoksi. (Hanegraaff 2013, 42.)

Tutkielmani teoreettisena kehyksenä on siis myös Hanegraaffin näkemys tiedon strategioista ja torjutun tiedon roolista. Hanegraaffin muotoileman esoterian käsitteen kautta tutkijan huomio kiinnittyy sellaisiin kulttuurisiin ilmiöihin, joiden maailmankuva ja epistemologia eivät sovi valistuksen ajan jälkeisen intellektuaalisen kulttuurin piiriin. Tutkielmassani kartoitan erilaisista elementeistä koostuvaa maailmankuvaa, johon liittyy valtakulttuurista poikkeavia tiedon strategioita ja joka asemoidaan torjutuksi, ja jota luen aineistostani esiin okkulttuurin käsitteellä.

3. Aineisto ja menetelmät

3.1 Aineisto

Tutkimusaineistoni keskeinen lähde on J. K. Ihalaisen toimittama teos *Ihmisen kaltainen olento – Tapani Hietalahden kirjoituksia* (1993), joka sisältää Tapani Hietalahden muistiinpanoista kirjoituksiksi toimitettuja tekstejä koskien niin nykypäivän kulttuuria, kalevalaisuutta ja ihmistä itseään. Kirjan lopussa on luettelo Pauannetta koskevista aikakaus- ja sanomalehtikirjoituksista Pauanteen synnyn alkua ajoilta vuoteen 1992, kun Pauanne kohtasi konkurssin. Tämän luettelon pohjalta keräämäni lehtidokumentit toimivat tutkielmani tutkimusaineistona, sillä ne sisältävät Pauanteen tekijöiden haastatteluita Pauanteen muodostumisen ajoilta eli ajalta, jolloin Pauanne oli elinvoimaisimmillaan. Näin Pauanteen keskeiset merkitykset ja tarkoitusperät tulevat selvimmin esille. Koska nämä lehtikirjoitukset on mainittu liitteenä Tapani Hietalahden kirjoituksia sisältävässä kokoelmassa, niin katson ne tutkimuskohteen hyväksymiksi esityksiksi tutkittavasta aiheesta. Tämän aineiston tueksi olen hakenut myös vuoden 1992 jälkeen julkaistuja lehtiaineistoja Turun yliopiston tietokannoista hakusanalla *Pauanne*. Olen ottanut mukaan analyysiin ne lehtiaineistot, jotka ovat sisältäneet Pauanteen rakennusprosessissa mukana olleen henkilön haastattelun. Pelkät Pauannetta

käsittelevät lehtiaineistot, esimerkiksi Pauannetta käsittelevät uutiset ilman asianomaisten haastatteluja, olen rajannut aineistosta pois.

Pauanteen toiminnassa mukana olleet henkilöt julkaisivat 1980-luvulta 1990-luvun alkuun myös *Pauanne*-nimistä lehteä. Timo Hietalahden toimittama lehti kertoi Pauanteen tarjonnasta, Pauanteen tarkoituksesta ja keskittyi kritisoiimaan poleemisilla teksteillään nykyistä, markkinavoimien ohjaamaa kulttuuria ja paikallisia byrokraatteja. Lehden poleeminen luonne aiheutti muun muassa ristiriitoja Kaustisen kunnan kanssa. Kotikutoista *Pauanne*-lehteä oli kuitenkin hankala löytää kokonaisuudessaan yliopistojen arkistoista. Åbo Akademin ja Jyväskylän yliopiston kirjastoista löytyi yhteensä neljä julkaistua *Pauanne*-lehteä: julkaisut vuosilta 1985, 1986, 1988 ja 1994.¹² *Pauanne*-lehteä julkaistiin myös epäsäännöllisesti. Ymmärtääkseni syvemmin *Pauanne*-idea, olen myös perehtynyt Tapani Hietalahden muihin kirjoituksiin. Tapani Hietalahden maailmankuvan hahmottamiseksi olen hyödyntänyt *Ihmisen kaltainen olento* -kirjan lisäksi hänen Pauanteen ajoilta kirjoittamaansa matkakertomusta *Siperiaan?* (1993), joka tarjoaa syventävää aineistoa hänen maailmankuvansa rakentumiseen sekä hänen kirjoittamaansa esipuhetta Timo Heikkilän *Ukon kirves* -kirjaan (1992). Olen myös käyttänyt lähteenä Katariina Lillqvistin ohjaamaa dokumenttia *Ukkosrumpu – Tapani Hietalahden maailmat* (2001), joka sisältää Tapani Hietalahden sekä muiden pauannelaisten haastatteluja.

Aineistoni jakaantuu media-aineistoon ja tutkimuskohteen itse tuottamaan aineistoon. Media-aineistoa eli aikakaus- ja sanomalehtihaastatteluja analysoimalla etsin vastauksia siihen, millaisia käsitteitä, maailmankuvallisia elementtejä ja tiedollisia strategioita Pauanteesta puhuttaessa kierrätetään ja millaiset teemat toistuvat aineistoissa. Keskityn erityisesti siihen, miten tutkimuskohde puolustaa ja levittää omaa maailmankuvaansa ja toisaalta, miten asemoi itsensä vallitsevaa maailmankuvaa vastaan. Tutkimuskohteen itse tuottama aineisto tarjoaa syvempää näkökulmaa maailmankuvaa ja okkulttuuria koskeviin kysymyksiin ja peilaan näihin media-aineistossa esiintyviä teemoja.

Tutkimusaineisto määrällisesti eriteltynä:

---

¹² Samat niteet näyttävät olevan saatavilla myös Kansalliskirjaston kokoelmissa.

Media-aineisto

- Haastattelut sanomalehdissä vuosilta 1984–1993: 9 kpl
- Haastattelut aikakauslehdissä vuosilta 1984–2009: 10 kpl
- *Ukkosrumpu – Tapani Hietalahden maailmat* -dokumentti (2001)

Tutkimuskohteen itse tuottama aineisto

- *Pauanne*-lehti: 4 kpl (vuodet 1985, 1986, 1988, 1994)
- J. K. Ihalainen (toim.): *Ihmisen kaltainen olento - Tapani Hietalahden kirjoituksia* (1993)
- Tapani Hietalahti: *Siperiaan?* -matkakertomus (1993)
- Tapani Hietalahti: Esipuhe Timo Heikkilän *Ukon kirves* -teokseen (1992)

Tutkielmassani haasteeksi muodostui Tapani Hietalahden hahmon erottaminen itse Pauanteen monista talkoolaisista koostuneesta yhteisöstä. Kuitenkin aineistoon ja Pauanteen historiaan tutustuessani kävi selväksi, että erinäisten henkilöiden jättäytyttyä pois Pauanteen rakentamisesta, Pauanteen rakentaminen jäi Hietalahden harteille ja Pauanteesta näytti tulevan vahvasti Tapani Hietalahden visiota mukaileva rakennelma. Tämä näkyy aineistossa muun muassa siten, että Hietalahti toimii suurimmassa osassa aineistoa Pauanteen markkinoijana ja haastateltavana ja Pauannetta käsittelevät lehtiartikkelit palautuvat Hietalahden hahmoon.

3.2 Sisällönanalyysi

Laadullinen tutkimus voidaan nähdä menetelmänä, jonka kautta aineistoa pyritään ymmärtämään kokonaisvaltaisesti ja syvällisesti. Tutkielmani aineistona ovat erinäiset sanomalehti- ja aikakauslehtiartikkelit, joten tutkimukseni keskittyy aiemmin julkaistuihin dokumentteihin. Näiden tulkinassa hyödynnän menetelmänä sisällönanalyysia. Sisällönanalyysi on tapa tutkia laadullista aineistoa ja sitä voidaan pitää yksittäisenä tutkimusta jäsentävänä metodina, mutta myös väljänä teoreettisena viitekehystenä, joka voidaan liittää erilaisiin analyysikokonaisuuksiin (Tuomi &

Sarajärvi 2009, 91). Sisällönanalyysin kautta dokumentteja voidaan analysoida objektiivisesti tai systemaattisesti. Dokumentti voi tässä yhteydessä tarkoittaa mitä vaan kirjalliseen muotoon saatettua materiaalia, kuten kirjoja, artikkeleita tai haastatteluita. Sisällönanalyysin tarkoituksena on luoda sanallinen ja selkeä kuvaus tutkittavasta ilmiöstä sekä järjestämään aineisto tiiviiseen ja selkeään muotoon kadottamatta sen sisältämää informaatiota. Aineiston analysoinnin tarkoituksena on luoda hajanaisista aineistoista mielekästä, selkeää ja yhtenäistä informaatiota, jonka avulla voidaan tehdä selkeitä johtopäätöksiä tutkittavasta ilmiöstä. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 103; 108.)

Teorialähtöinen analyysi on analyysimalli, joka nojautuu johonkin tiettyyn malliin, auktoriteetin esittämään ajatteluun tai teoriaan. Teorialähtöistä sisällönanalyysia edustavassa tutkimuksessa kuvaillaan ensin tämä malli tai teoria ja sen mukaan määritellään tutkimuksessa kiinnostavat käsitteet. Tutkittava ilmiö määritellään jonkin jo tunnetun mukaisesti ja aineiston analyysiä ohjaa valmis aikaisemman tiedon perusteella luotu kehys. Teorialähtöiseen analyysiin oletuksena on esimerkiksi aikaisemman tiedon testaaminen uudessa kontekstissa. Teorialähtöisessä analyysissä jo tiedetty sanelee sen, miten aineiston keruu järjestetään ja miten tutkittava ilmiö käsitteellistetään. Tämän kaltainen päättelyn logiikka yhdistetään tieteessä yleensä deduktiivisen päättelyn piiriin. Toisin sanoen tutkimuksen alkuvaiheessa kategoriat joihin aineistoa peilataan ovat jo määritelty, ja tutkimuskysymykset asetellaan tämän päätöksen mukaisesti. Teorian merkitys myös korostuu tutkielman lopputuloksen kannalta. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 97–98.)

Teorialähtöisessä sisällönanalyysissä analyysirungon voi tehdä strukturoidusti eli aineistosta kerätään vain niitä asioita, jotka sopivat analyysirunkoon. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 113.) Teorialähtöisessä sisällönanalyysissä siis hahmotetaan valmiiksi kategoriat, joihin aineisto suhteutetaan. Aineiston laadullisessa sisällönanalyysissä pirston aineiston ensiksi pieniin osiin, ryhmittelen aineistoissa usein toistuvat teemat ja järjestän aineiston uudeksi kokonaisuudeksi.

Menetelmään sisältyy maailmankuvan argumentatiivisen muodon eli sellaisten tapojen esitleminen, joilla tutkimuskohde muodostaa, perustelee, puolustaa ja levittää maailmankuvaansa. Erityisesti maailmankuvien ja erilaisten ideologioiden konfliktit ovat valaisevia näiden tapojen kannalta paljastavia. Tällä tavalla voidaan tutkia niitä päättelytapoja, ajattelun ja retoriikan kuvioita sekä diskursseja, jotka ovat tutkimuksen kohteeksi valitulle maailmankuvulle tunnusomaisia. (Manninen 1987, 148.) Pauanteella tämä nähdään siinä, miten Pauannetta asemoidaan vallitsevaa maailmankuvaa vastustavaksi miljöökseksi ja millaisia esoteerisia ja vaihtoehtoisia tiedon muotoja Pauanteella muodostuneessa okkulttuurissa kierrätetään.

4. Pauanne-idean maailmankuvalliset elementit

4.1 Lähtökohdat

Kun tutkija löytää laadullista tutkimusta tehdessään aineistosta usein toistuvia erotteluja, hän antaa niille nimet empiirisenä yleistyksenä ja mahdollisimman osuvana luonnehdintana siitä, missä erottelussa on kysymys (Alasuutari 2011, 121). Etsin kulttuurisia jäsennyksiä jakamalla aineistoa usein toistuviin teemoihin ja tämän teemoittelun tuloksena aineistosta nousi esiin seuraavanlaisia maailmankuvan ilmauksina toimivia diskursseja:

Alkukuvat, kalevalaisuus, orgaaninen arkkitehtuuri, kokonaisnäkemys, tieteellisteknillis-kristillisen maailmankuvan kritiikki, kansallinen kulttuuri sivilisaatiota vastaan

Aineistosta nousseiden diskurssien avulla ryhdyn tarkastelemaan Pauanteen tarkoitusperiä ja vaihtoehtokulttuuria. Näiden toistuvien diskurssien avulla muotoillaan ja puolustetaan omaa maailmankuvaa ja asemoidaan Pauanne niin sanottua hegemonista maailmankuvaa vastustavaksi liikkeeksi. Tässä pääluvussa tarkastelen alkuperäisiä Pauanteen ideoijien näkemyksiä Pauanteen tarkoitusperistä. Kiinnitän erityistä huomiota siihen, millaisin argumentein Pauannetta markkinoidaan vaihtoehtokulttuurina ja millaisia maailmankuvallisia elementtejä näihin puheisiin sisältyy. Tässä yhteydessä

hyödynnän Juha Mannisen muotoilemaa maailmankuvan typologiaa ja kuvailen, millainen maailmankuva Pauanteen ideoijien näkemyksistä näyttäisi muodostuvan aineiston perusteella. Tässä pääluvussa sijoitan nämä aineistosta löytyneet toistuvat teemat ja diskurssit maailmankuvalliseen kehikkoon ja seuraavassa pääluvussa tarkastelen niitä okkulttuurin ja torjutun tiedon valossa.

Ensimmäiseksi tarkastelen Pauanteelle asetettuja lähtökohtia ja näkemystä paikan luonteesta. Seuraavissa alaluvuissa Mannisen maailmankuvallista kehikkoa seuraten kuvaan, millaisia näkemyksiä esiintyy suhteesta menneisyyteen, tulevaisuuteen, ihmisen mahdollisuuksiin, henkilökohtaiseen ja yhteiskunnalliseen elämään, luontosuhteeseen ja absoluuttiin.

4.2 Pauanteen synty

Pauanteen alkuaikoina vuonna 1984 *Alkumatka*-lehdessä (4/1984) Pauanne määriteltiin ihmisen kokonaisolemuksen käsittämiseen suuntautuvaksi yhteistyökeskukseksi. Samassa lehdessä Pauanteen toiminnot jaettiin seuraaviin pääryhmiin:

1. Kansanparannuskeinot
2. Kansanparannuskeinojen tieteellinen tutkimus ja lääkärin toimen harjoittaminen
3. Kansanperinteet
4. Taiteet (harrastus- ja opiskelutoiminta, musiikki, konserttitoiminta, kovien ja pehmeitten materiaalien muotoilu, kuvanveisto ja maalaus, näyttämötaide.)
5. Ihmisen henkisten ja fyysisten tarpeitten sanelema seminaari- ja kurssitoiminta
6. Terveysravinto ja siihen kytkeytyvät asiat
7. Luonnonmukainen viljely
8. Vaihtoehtoisten energiamuotojen kehittäminen
9. Pauanne-lehti (ilmestyy ensikerran 84 loppukesällä)

Pauanteen luojat ajattelivat, että edellä mainittujen toimintojen yhteensovittaminen fyysisesti samalla alueella muodostaa ihmistä elähdyttävän ja tervehdyttävän kokonaisuuden. (Anttila & Varila 1984, 24.)

Pauanteen rakentamisesta kerrotaan, että se perustuu talkootyöhön ja palkattua väkeä ei ole ollut pitkään aikaan. Rakennustarvikkeet pyritään hankkimaan suoraan luonnosta, jolloin ne saadaan vähällä rahalla. Luonnon lisäksi rakentamisessa voidaan hyödyntää myös vanhoja välineitä ja rakennuksia. Keskeistä Pauanteen rakentamisessa on myös se, että paikan päällä kehitetään ja luodaan tarvittavat ratkaisut ja välineet. (Kuningas 1989, 12.)

Vastaukseksi siihen, miksi Pauanne rakennettiin juuri Kaustisen Puhkion kalliolle, *Pauanne*-lehti (1988) antaa Kaustisella vaikuttavan voimakkaan kansanmusiikki- ja kansanparannusperinteen, johon Pauanne-ajatus tunki jonkinlaista sukulaisuutta. (*Pauanne*-lehti 1988, 16.) Itse paikan, laajan Puhkion kallion, sanotaan olleen myös hyvä lähtökohta niille ideoille, joita Pauanteen alullepanneen kolmikon, muusikko Ilmari Varilan, hieroja Kimmo Anttilan ja kädentaitaja Tapani Hietalahden, mielessä liikkui. Paikan tarjoama miljöö oli hyvä lähtökohta, sillä perimätiedon mukaan kallio on muinainen voimakseus, jossa ihmiset ovat olleet yhteydessä parantaviin voimiin. Perimätiedon mainitsema muinainen voimapaikka mainitaan useassa Pauannetta käsittelevässä lehdessä. Pauanteen sijainnin valintaa koskevissa kysymyksissä kerrotaan Puhkion kallion alueella sijainneesta rakennuksesta tai voimapaikasta, jossa on oltu yhteydessä parantaviin voimiin ja hiljennytty. (Drufva 1987; Heiskanen 1989; Kuningas 1989; Hietalahti 1992.) Tapani Hietalahti kertoo myös *Ultra*-lehden haastattelussa: ”kylän vanhimmat asukkaat kertovat täällä kalliolla olleesta mystisestä talosta. En tiedä mitä täällä on aikaisemmin ollut, mutta merkillinen tuttuuden tunne täällä oli, kun aloin rakennustyöt” (Kuningas 1989, 11.).

Ultra-lehti (1989) kertoo, että Tapani Hietalahtea voidaan hyvällä syyllä pitää Pauanteen maagisen voiman luoja tai ainakin toteuttajana. Hänen kätensä jälki näkyy lähes kaikkialla ja ainoastaan hän on jaksanut alusta pitäen, jopa ilman palkkaa, jatkaa

päivittäistä rakentamistaan. (Kuningas 1989, 10.) *Suomi*-lehdessä (1989) Tapani Hietalahti kertoo, että hän ei rakenna Pauannetta pelkkää jääräpäisyyttään, vaan hänellä on selvä tavoite, millainen paikka voi olla:

Tämä tulee vielä olemaan elävä käsityöläisyhteisö, jossa jo pelkästään ympäristö ja rakennukset antavat uudenlaista luomisvoimaa. Täällä voi tehdä sellaisia esineitä, joita ei synny missään muualla. [...] Erilaiset kulttuuriyhteisöt voisivat käyttää tätä kokoontumis- ja ideoimispaikkanaan. Tämä olisi hyvä paikka todelliselle kulttuurinmuutoskeskustelulle, täällä eletään jatkuvasti perinteisen ja tulevan kulttuurin välimaastossa. (Heiskanen 1989, 17.)

Tapani Hietalahti toteaa *Pietarsaaren sanomissa* vuonna 1990, että Pauanteen tarkoitus on muodostaa tästä vaihtoehtoisten elämäntapojen keskusteluareena. (P-LA 1990, 3.) *Pauanne*-lehti (1988) toteaa humoristisesti ja poleemisesti omasta identiteetistään, että ”Pauanne-ajatuksen oli kohta tehtävä itselleen ja ympäristölleen selväksi, ettei se ollut pelkkää perinnettä, kansanmusiikkia, veren seisottamista, kamarimusiikkia, saatananpalvontaa, antroposofiaa, hierontaa, niksautusta, haihattelua, taikauskoa, kuihailua eikä ’tavallisten ihmisten’ loukkaamista” (*Pauanne*-lehti 1988, 17). Pauanteesta sanotaan, että se on ”tapaamispaikka ja elävän kulttuurin henkireikä”, jossa voi pistäytyä kahvilla tai viipyä pitempään. Siellä voi esimerkiksi osallistua talkoisiin tai nauttia savusaunan löylyistä. Toiminnoista vastaavalla kulttuuriyhdistys Pauanteella oli esimerkiksi omia kurssiohjelmia, minkä lisäksi se luovutti tiloja ulkopuolisten järjestäjien käyttöön, esimerkiksi kursseja ja leirikouluja varten. Pauanteella on pidetty myös yksityisiä perhejuhlia. (Hietalahti 1992.) *Vihreä Lanka* -lehdessä 23.12.1988 Pauanteen vaihtoehtokulttuuria mainostettiin seuraavanlaisesti:

Pauanne syntyy niissä kursseissa, seminaareissa, tilaisuuksissa, kokouksissa ja näyttelyissä, joissa etsitään uusia ja aidompia vaihtoehtoja kulttuurin eri alueilla. Näitä Pauanne järjestää itse ja tarjoaa myös muille mahdollisuuden järjestää. (Maula 1988.)

Diskurssit uusista ja aidommista vaihtoehtoista kulttuurin eri alueilla ovat jatkuvasti läsnä. Pauanteen identiteetti näyttäytyy vahvasti tarjottuna vaihtoehtokulttuurina nykyistä kulttuuria vastaan.

4.3 Alkukuvat ja henkisyys materialistista maailmankuvaa vastaan

Pauannetta koskevista aineistoista esiintyy usein kalevalaisuus toiminnan perusteluna. Myös aineistosta nousevat käsitteet, kuten alkukuvat ja ihmisen olemuksen perusmielikuvat ovat argumentaatioissa ja Pauanteen olemuksen selittämisessä jatkuvasti esillä. Nämä näyttävät olevan ihmisen olemuksen ja henkisen todellisuuden maailmankuvallisia käsitteitä, joita tarkastelen tarkemmin maailmankuvallisina ilmauksina. Juha Mannisen maailmankuvan määritelmässä ensimmäiset osat eli käsitykset ajasta, avaruudesta, maailmansynnystä, yliluonnollisesta ja olemassaolosta edustavat sitä, millaiseksi Ilkka Niiniluoto määritteli maailmankuvan. Niiniluodon omassa maailmankuvan määritelmässä maailmankuva jakaantuu tieteelliseen, metafyyssiseen ja uskonnolliseen maailmankuvaan. Tässä luvussa kiinnitän huomioni siihen, perustellaanko maailman olemus tieteellisillä, uskonnollisilla vai metafyyssillä perusteluilla. Keskitän huomioni teksteistä nouseviin ontologisiin väitteisiin eli siihen, millaisia asioita ja olioita nähdään kuuluvan maailman kalustukseen.

Selkeitä esityksiä maailmankuvan rakennuspaloina toimivista käsityksistä ajasta, avaruudesta ja maailmansynnystä ei aineistosta nouse esille, mutta keskeisenä teemana esiintyy henkisyys. Maailmankuvallinen näkemys nousee erityisesti siinä, miten *Pauanne*-lehdissä ja Hietalahden haastatteluissa ja teksteissä kritisoidaan materialismia. Pauanteesta kerrotaan, että sen henkeä ovat kallioiden voima ja niiden hiljaisuus. *Pauanne*-lehdessä (1994) todetaan, että nämä voimat ovat yhdessä syvähenkisen ihmisen perusenergiaa. Tämä voima "saa energiansa vapaasti virtaavasta kaikkeuden olemuksesta" (*Pauanne*-lehti 1994, 2). *Pauanne*-lehti kertoo, että henkisyys on ihmisen varsinainen olemus. Henkisyys ei vaikuta olevan täysin dualistista ihmisen ruumiillisuudesta ja aistillisuudesta irrallaan olevaa, vaan henkisyys on ihmisessä olemukseltaan ruumiillisuutta "lihaksi tullutta henkeä". Tämä hengen ruumiillistuminen näkyy Pauanteella kaikkialla. Tekeminen ja luova työ vaikuttavat hengen ruumiillistumiseen ja näkyy juuri arkkitehtuurissa eli rakenteellisissa ratkaisuisissa, kalusteissa, sisustuksen ja yleensä rakenteiden yksityiskohdissa (*Pauanne*-lehti 1994, 2). Tapani Hietalahden mukaan rakentaminen on rakennuksen hengen luomista, paikan etsimistä ja kuuntelua. Mielikuvitus myös toimii myyttisesti ja tuottaa arkkityyppisiä malleja. (P-LA 4.3.1990.) Nämä näkemykset osaltaan muistuttavat

Rudolf Steinerin antroposofista arkkitehtuurikäsitystä. Steinerille keskeistä oli saavuttaa rakentamisella suhde henkiseen maailmaan. Steinerin näkemyksissä luominen kumpusi hengestä, ja hänelle yksi tapa tavoitella suhdetta henkiseen oli taiteen tekeminen ja kokeminen. Hän pyrki rakennusmuodoillaan siihen, että niiden kautta ihmiset löytäisivät tien yliaistiseen maailmaan. (Ikkala 2020, 51.)

Ihmisen henkisyys näkyy erityisesti mielikuvituksen voimassa ja mielikuvituksen myyttisesti tuottamissa arkkityyppisissä malleissa. Pauanteesta kerrotaan, että siellä ovat aina olleet tärkeitä ihmisen olemisen perusmielikuvat, joista käytetään nimeä myyttiset alkukuvat. Alkukuvista kerrotaan, että ne eheyttävät ja parantavat sekä saavat ihmisen luovan tekemisen tilaan, jossa tekemisen kautta synnyttään uudelleen. Nämä myyttiset alkukuvat viitoittavat tien ihmisen kasvuun. Jokaisessa ihmisessä nämä kuvat ovat läsnä ja ne ilmenevät yöllä unissa viitoittaen tietä, jolla päivätajuinen elämä on mahdollista ja mielekästä. (*Pauanne*-lehti 1994, 2–3.) Pauanteen tavoitteeksi mainitaan pyrkimys vapauttaa kieli käsitevankiloistaan johtamalla mielikuvitusta alkukuviansa läheisyyteen (Hietalahti & Nousiainen 1984, 28). Alkukuvat ovat Tapani Hietalahden mukaan toimintaohje. Hänen mukaansa ”alkukuvan oivaltaminen merkitsee sitä, että on toteutettava se. Ja tietysti on etsittävä rakentavia alkukuvia” (Ojanen 1989). Alkukuvat on ensimmäisenä huomioitava kaiken ”todellisuuden” rakentamisessa (*Pauanne*-lehti 1988, 19).

Hietalahti käyttää alkukuvan käsitettä hyvin samalla tavalla kuin Rudolf Steiner. Steinerin näkemyksessä alkukuvat ovat olemassa henkisessä maailmassa ennen kuin ne tuodaan fyysisinä jäljennöksinä aistillisiksi jäljennöskuviksi. Steinerille henkinen alkukuvamaailma on voimakkaampi kuin aistillinen ja fyysinen maailma ja luomistyössä korostetaan henkisen aistin herättämistä. (Steiner 2020.) Pauanteen kohdalla puhutaan useissa aineistossa antroposofian vaikutuksesta erityisesti arkkitehtuuriin, joten on mahdollista, että alkukuvan käsite on muotoiltu Steinerin näkemyksiä hyödyntäen tai niiden vaikutuksesta. Aineistoissa ei kuitenkaan viitata alkukuvien kohdalla Rudolf Steineriin tai antroposofiaan, joten tarkastelen alkukuvan käsitettä sellaisena, kuin se *Pauanne*-yhteisössä muotoillaan. Nämä ihmisen myyttiset alkukuvat, joista puhutaan myös ihmisen olemisen perusmielikuvina, nousevat esille

useasti eri aineistoissa, ja ne näyttävät vaikuttavan merkittävästi ihmisen parantumiseen ja hyvinvointiin. Alkukuvista mainitaan muun muassa, että ne eheyttävät ja parantavat sekä saavat ihmisen luovan tekemisen tilaan, jossa tekemisen kautta synnyttään uudelleen. (*Pauanne*-lehti 1994.)

Vihreä Lanka lehdessä (1988) Pauannetta mainostetaan seuraavasti:

Pauanteen Vapaitten Taiteitten Koulussa, jossa sekä taitajat, opettelevat, harrastajat että taitamattomat voivat työskennellä yhdessä sekä palata taiteitten ja taitojen yhteisille alkujuurille; jossa he voivat etsiä alkuperäisiä perusmuotoja ja perustavoitteita; jossa alkukuvat syntyvät näkemisen ja tekemisen myötä mielikuvista ja synnyttävät edelleen uusia mielikuvia; jossa nämä mielikuvat voivat jäsentyä uusiksi ja aidommiksi muodoiksi ja tavoitteiksi. (Maula 1988.)

Keskeisenä lähtökohtana Pauanteella toimii kansallinen kulttuuriperinne. Pauanteen tekijät eivät kuitenkaan halua museoida tai jäljentää tätä perinnettä, vaan sitä pyritään hyödyntämään etsimällä sen eri ilmenemismuotojen takana olevia alkuperäisiä perusmuotoja ja tavoitteita eli alkukuvia. Nämä alkukuvat toimivat edellytyksinä uusille ja aidoille vaihtoehdoille. (Maula 1988.) Tapani Hietalahti kertoo *Helsingin Sanomien* haastattelussa (1989), että jokaisella kulttuurilla on omat myyttinsä ja alkukuvansa, jotka ohjaavat ihmisiä. Hänen mukaansa ”tämä talo on rakennettu ilmentämään joitakin meidän kulttuurimme alkukuvia” (Ojanen 1989). Perinteiset suomalaiset alkukuvat ovat kuitenkin menettäneet elävyytensä, kun kaikesta on tehty museoita (Heiskanen 1989, 16).

Hengestä ja unien merkityksestä kerrotaan seuraavaa:

henki tuo itsensä esille myyttisin symbolein ja alkukuvin. Ne antavat toiminnalle muodon. Tämä näkyy vaikkapa unisymboliikassa. Unessa ilmennyt arkkityyppinen rakennus, esine, asia saa voimansa syvältä nukkujan hiljaisuudesta. Sen symboliikka ja alkukuvat nousevat murtamaan ihmisen ruumiiseen jääneet jännitteet. Lihaspanssarit, jotka ovat peräisin peloista ja loukkauksista. Uni käyttää ympäristön ilmiöitä henkisissä merkityksissä (*Pauanne*-lehti 1994, 2).

Pauanteen materiaalisissa tuotteissa esiintyvä symboliikka edustaa henkisiä merkityksiä. Esimerkiksi puun ja kallion näkemisestä unessa kerrotaan, että se tarkoittaa kallion ja puun henkeä tai olemusta. Unissa ja näyissä ilmenevät perusmielikuvat ovat samaa ainesta ja tämä synnyttää vapaasti ohjautuvan luovan työn. Tekemisen, alkukuvien ja perusmielikuvien suhteesta kerrotaan, että kun ”annetaan käsien ja mielen tehdä työtä ohjaamatta, kun tehdään työtä puuttumatta tekemiseen järjellä ja pelokkaalla mielellä, henki herää” (*Pauanne*-lehti 1994, 2). Tässä kohtaa näyttää siltä, että metafysiikaltaan Pauanne-ideassa esitetyt alkukuvat ja perusmielikuvat näyttävät sopivan ontologiaan, jossa henkiset ideat ja aineellinen maailma on yhdistynyttä ja vuorovaikuttavaa.

Alkukuvat näyttävät kytkeytyvän kulttuuriperinteeseen, Suomessa erityisesti kalevalaisuuteen. Esimerkiksi antroposofisen *Takaja*-lehden haastattelussa Tapani Hietalahti valittelee, miksi Välimeren kulttuuri, juutalaisuus ja kreikkalais-roomalaisuus tuotiin sellaisenaan pohjoiseen Suomeen ja samalla kalevalaiset alkukuvat tuhoutuivat. Omintakeisen kalevalaisen Suomen luominen keskeytyi ja tämän tuhoamisen kautta valtaan nousi Hietalahden termiä käyttäen ”Joukahais-kulttuuri”, joka merkitsee vääriä johtajia ja vääriä maailmankatsomusta. (Pirtola & Hietalahti 1992, 23.)

Pauanteen arkkitehtuurin ja henkisyiden suhdetta käsittelemme tarkemmin myöhemmässä luvussa. Esittelen nyt vielä lyhyesti, miten henkisyys ja alkukuvien etsiminen näyttävät luovan työn maailmankuvallisena osana. Itsensä rakentaminen luovan työn kautta näyttää Pauanteella keskeisenä osana ja heijastuu vahvasti henkiseen maailmankuvaan. Pauanteella luovaa ja parantavaa on sellainen työ, jossa elää mukana ihmisen ”syvyysulottuvuus”, josta käytetään myös nimeä ihmisen henkinen oleminen. Jokainen ihminen on yksilö ja toisten tekemissä rakenteissa liikkuminen on toisten jälkien kulkemista. Yksilöllisyys voi toteutua vain siten, että tekee itse. Luova tekeminen käsin kuin myös kuvien ja musiikin tekeminen taiteissa ovat tärkeitä, sillä niissä löytyy ihmisen henkinen tie. Unet ovat merkittäviä, sillä kaikki ovat taiteilijoita unissa. *Pauanne*-lehdessä kerrotaan, että ihmisen henkisyiden kieltäminen on mennyt siihen pisteeseen, että emme näe enää edes luovaa henkistä työtä tarpeelliseksi. Samalla ihmiset ovat unohtaneet unien viisauden niin, että unien viestejä ei enää ymmärretä. (*Pauanne*-lehti 1994)

Takoja-lehdessä (1992) Erkki Pirtolan haastattelussa Hietalahti kertoo luonnon tuhoamisen vaikutuksista ihmisen henkisiin tasoihin. Hietalahden mukaan luonnon tuhoaminen katkaisee yhteyden korkeampiin Logoksiin. ”Pohjan Akaksi” nimetty materian henki kieltää yläpuolella olevat tasot, luonnottaret ja muut ja tekee niistä kemiaa ja fysiikkaa. (Pirtola & Hietalahti 1992, 25.) Materiaalinen, tieteellinen maailmankuva nähdään tässä tapauksessa negatiivisena asiana, sillä se näyttää katkaisevan yhteyden korkeampiin henkisiin alueisiin.

Eri uskonnollisilla liikkeillä on olematon käsitys maailman synnystä ja sen rakenteesta. Sitten ne sotkeutuvat vallan ajatukseen. Jokaisella kansallahan pitäisi olla periaatteessa sen kansan luonnonhenkien alaisuudessa oleva uskonto. Kirkkokuntien traditionaaliset siunaukset kohdistuvat valtioon, eivät korkeammalle tai elementaaritasoille. (Pirtola & Hietalahti 1992, 26–27.)

Termiä ”kalevalainen” ei tässä tapauksessa tule ymmärtää keinotekoisena kansallisromanttisena paluuna menneisyyteen, vaan kalevalaisuus näyttää ilmaisevan jonkinlaista ihmisen sisäistä olemista, joka tulee esille esimerkiksi alkukuvien kautta. *Ultra*-lehden (1989) artikkelissa Pauanteen päärakennuksesta kerrotaan, että sen tarkoituksena on kuvata koko suomalaista mytologista kenttää, sillä se vilisee kalevalaisia mielikuvia (Kuningas 1989, 11). Teoksena *Kalevala* on myöhäisen kulttuurin tuote, mutta sen mielikuvat ovat täysin kosmisia. Näitä mielikuvia ei sidota mihinkään tiettyyn eepokseen. Hietalahti erottaa kalevalaisen kulttuurin nykyisestä suomalaisesta kulttuurista siten, että Sammaksesta, maailmanpatsaasta on tullut Sampo eli materialistinen mylly.

Turun Ylioppilaslehden haastattelussa vuodelta 1991 Sammon esimuodosta Sammaksesta kerrotaan, että se piti yllä maankiertoa, taivasta ja kaikkea. Sen jäänteitä ovat esimerkiksi kokko ja juhannussalko. Sammas voi tarkoittaa kotikuusta tai sitä, kuinka hengitys nousee. Sammakseen muun muassa liittyi riittejä, jotka seksuaalikielteinen nykykulttuuri on peittänyt. Sampo taas on itsekkäiden materialististen pyyteitten palveluksessa. Ihmisiä ei enää kiinnosta kosmisen muistin avaaminen, vaan nykyisin ollaan kiinnostuneita elintasosta. (Kilpi 1991, 4.) *Takoja*-lehden haastattelussa Sammas-kulttuurista kerrotaan vielä, että se palvelisi tietoisuuden

kasvua ja yhteyden syntymistä korkeampiin toiminnallisiin tasoihin. Nykyään tämä ”Osmon pelloksi” nimetty maakuntahenki kieltää kuitenkin henkisen tietoisuuden. (Pirtola & Hietalahti 1992, 27.)

Tapani Hietalahdelle myytit ovat kansan mielen käsikirjoituksia, joista löytyy malleja, ihanteita ja ideoita myös ihmisen nykyiseen elämään (Hietalahti 1992). Kalevalainen kokemismaailma asettuu merkittävästi materialistista maailmantulkintaa vastaan:

Tapani Hietalahti: Varmaankin aika olisi kypsä kirjoittamaan uusi Kalevala, muokata se tälle ajalle sopivaksi Suomen kansan vanhoista runoista käsin. Voisi tutkia näitä alkukuvia esim. jungilaisittain.

Erkki Pirtola: Mutta eikö Lönnrot löytänyt nämä arkkityypit.

Tapani Hietalahti: Aivan varmasti, mutta ne täytyy ymmärtää oikein. Lönnrotin aika nosti esiin tällaisen kirjan, jossa ilmenee kansallishenki. Se oli perusta sille mitä meillä nyt on itsenäisenä kansakuntana. Kuitenkin tämä taloudellisen kasvun aikakausi on ymmärrettävä Pohjan Akan aikakautena, mikä on ensimmäinen maasta nouseva maailmanvuori. Siinä ei ole mitään henkistä, taivaallista, ei edes kuusta tulevaa. Se on materialismi. (Pirtola & Hietalahti 1992, 24.)

Alkukuvien suhde psykologi Carl Gustav Jungiin on mielenkiintoinen ja tässä herää kysymys siitä, millä tavalla Pauanne-idean alkukuvat ovat suhteessa hänen muotoilemiinsa arkkityyppeihin. Jung mainitaan muutamassa lähteessä: *Takoja*-lehden haastattelussa, Timo Heikkilän *Ukon kirves* -kirjan esipuheessa sekä vuoden 1988 *Pauanne*-lehdessä, joka käsitteli laajasti kalevalaisuutta. Selvyyttä siitä, millä tavalla alkukuvat ovat yhteydessä Jungin muotoilemiin arkkityyppeihin ei kuitenkaan saada. Jung itse käytti arkkityypistä alun perin ilmausta alkukuvat tai alkuperäiset kuvat¹³ (Hanegraaff 1996, 507), mutta Pauannetta koskevissa aineistoissa alkukuvia ei, ainakaan selkeästi, yhdistetä Jungin psykologiaan, kuten ei myöskään mainita steineriläisyyden vaikutusta.

Kalevalasta sanotaan, että se on täynnä shamanistista, suoraa kokemusta. Väinämöinen on suuri näkijä ja Lemminkäisen äidistä kertovat jaksot ovat kauttaaltaan shamanistisia.

---

¹³ engl. *primordial images*

Runoissa elää henki, joka Hietalahden mukaan inspiroi esi-isämme niin, että heidän tajuntansa laajeni käsittämään mantereiden ja maanosien ominaislaatuja. Hietalahden mukaan meiltä puuttuvat ne antennit, joilla saisimme yhteyden muinaiseen elämysmaailmaan. Meidät on lapsesta asti kasvatettu katsomaan maailmaa käsitteiden läpi näkemättä merkityksiä suoraan. Hietalahti pohtii, että muinaisina aikoina jokainen ihminen oli jollain tavalla yhteydessä luonnon voimiin. Suomalaiset olivat mahtavia noitua. (Kilpi 1991, 4.)

Materialistista ja teknillistä maailmaa kritisoidaan muun muassa siten, että henkinen omavaraisuus on vieraan kulttuurin puuhamiesten uskäytössä. Pauanne määritelläänkin ”tieteellis-teknillis-kristillisen maailmankuvan” vastakohtaksi:

Meillä on yllämme edistyksen univormut, antaudumme panteiksi tieteellis-teknillis-kristillisen maailmankuvan leipiin, se saa käyttää meitä surkuhupaisaan käännytystyöhönsä. Sen voittojen ja museoiden kasvaessa olemme lakanneet kysymästä, onko Jumala, yliminä tai UKKO moraalinen vai maaginen. Meissä on alkanut surkastua tämän kysymyksen pohtimiseen erikoistunut lihas tai aisti. Sen sijaan takerrumme koko intensiteetillämme prosesseihin, joiden avulla asiamestemme on määrä kiillottaa jokin kolhiintuneen arvovaltakehämme kohta. (Hietalahti & Nousiainen 1984, 28.)

Eurooppalainen kulttuuri on Tapani Hietalahden mukaan kehittänyt yksipuolisesti älyä ja unohtanut tunteen, intuition ja luovuuden merkityksen. Nykyisessä maailmassa ihmisiä hallitaan ja tasapäistetään puhtaan järjen nimissä ja tämä tukahduttaa heidän luovuutensa. (Hietalahti 1992.)

Jumala tai Ukko liitetään yliminän käsitteeseen, joten tämä henkinen jumaluus näyttäisi palautuvan ihmisen sisäiseen henkeen tai intuitioon. Aineistoissa ei, ainakaan selkeästi, muotoilla ulkopuolisen supranormaalin toimijan, jumaluuden, asemaa, vaan esimerkiksi kalevalaisuuteen liittyvät myytit ja alkukuvat palautuvat ihmisen psyykkiseen olotilaan. Tämä heijastuu luovuudessa, intuitiossa, tuntumassa ja vastaavissa aineen ja hengen vuorovaikutusta koskevissa tapahtumissa. Sen sijaan henget ja luonnonhenget mainitaan. *Aamulehden* haastattelussa 8.7.1990 Tapani Hietalahti mainitsee, että henkimaailmassa vallitsee noususuhdanne: ”Henget voimistuvat ja voi olla, että jonain

päivänä niille annetaan valta kostaa ihmisille, kun ekokatastrofi pudottaa pohjan rationaaliselta ajattelulta” (Renvall 1990). Hietalahden mukaan henget eivät enää näyttäydy ihmisille konkreettisina menninkäisinä, mutta niiden herättämä tunnevaikutelma on sama kuin ennen. (Renvall 1990) Maailmassa esiintyy siis materiaalisen maailman lisäksi henkinen ulottuvuus ja yhteys tähän ulottuvuuteen on kadonnut rationaalisen materialismin myötä.

Hietalahti toivoo, että Pauanne antaa kävijälle tunteen todellisuuden laajentumisesta. Todellisuus on hänen mukaansa syventymistä pois aineellisista, koulutuksellisista ohjelmista omaan itseensä ja oman tehtävänsä oivaltamiseen. Ihmisellä on paljon henkisiä työkaluja käytössään ja esimerkiksi Hietalahdella itsellään tämä oivaltaminen tapahtui kirveen kautta luomalla ja rakentamalla. (P-LA 1990) Tekemisen merkitys oman henkisyden löytämisessä korostuu. Pauanteella oman tehtävän oivaltaminen ja yhteys henkisyteen saavutetaan konkreettisen luomisen ja tekemisen kautta.

Näkemykset luomisesta, intuitiosta osaltaan muistuttavat Rudolf Steinerin näkemyksiä ahrimaanisesta ja lusifeerisesta. Steinerille taide voi toimia yhdyssiteenä materiaalisen ja henkisen maailman välillä. Steinerin näkemyksissä ihminen koostuu kosmisista voimista, joita taiteilija ilmentää luomisellaan tiedostamattaan. Steiner näki, että meidän aikamme on hyvin materiaaliseen kiinnittynyt ja hän käytti tästä termiä ahrimaaninen. Taide on taas maailmasta irrottavaa eli lusifeerista. Tämän vuoksi taide toimii tasapainottavana voimana niiden materiaalisen ja henkisen välillä. Steinerin ajattelussa nämä kaksi periaatetta ovat keskeisiä. Ahrimaanisuus merkitsee oman edun tavoittelua, materialistisuutta ja teknisyttä. Lusifeerisuus taas edustaa liiallista tyytyväisyyttä itsen ja irtautumista maailmasta. Steinerin mukaan nämä kaksi voimaa tulee saada tasapainoon. (Mahlamäki & Westerlund 2020, 38.)

Pauanne-idean kehittäjille henkisyys on keskeisessä asemassa. Pauanne asemoi itsensä omassa lehdessään sekä haastatteluissa materialistista maailmankuvaa vastaan ja korostaa ihmisen henkistä puolta, joten henkisyydellä on keskeinen merkitys todellisuuden rakentumisessa. Alkukuvat, myytit ja luonnonmukaisuus näyttävät

rakentavan tätä henkistä todellisuutta kansallisesta kulttuurista. Tapani Hietalahden näkemyksissä erityisesti jokaisella kansalla pitäisi olla oma paikallinen, luonnonhenkien alaisuudessa toimiva uskonto. Aineistossa vastakkaisuus materialismiin ja markkinavoimiin tehdään esimerkiksi ”Pohjan Akan” käsitteellä, jolla merkitään materialismin ja teknillisen kulttuurin ylivalta nykyisessä, vallitsevassa maailmankuvassa.

4.4 Luonto ja ihmisen suhde siihen

Luonto maailmankuvaan kuuluvana asiana voidaan nähdä esimerkiksi kokonaisuutena, johon ihminen sen osana kuuluu tai hänelle annettuna kohteena. Pauanteen kohdalla usein esiintyvä kritiikki materialistista ja markkinoiden vallassa toimivaa maailmaa kohtaan korostaa myös luontosuhteen tärkeyttä. *Pauanne*-lehdessä todetaan esimerkiksi talouden negatiivinen vaikutus luontoon ja sitä mukaan luonnonmukaiseen kulttuuriin: ”Rahamiehet raiskaavat luonnon ja elävät Suomen setelimetsästä, hakkaavat kulttuurimme niin lättänäksi, että viimein jäljellä on vain heidän oma kesämökkkinsä erämaajärven rannalla” (Pauanne 1988, 29). *Pohjolan sanomien* haastattelussa 6.1.1992 Tapani Hietalahti kertoo, miten häntä harmittaa, että ”rahan ja poliittisen vallan konsensus” määrää ihmisten arvomaailmaa, vaikka selvästi on nähtävissä, että sen seurauksena on henkinen tyhjiö, joka johtaa ihmisen ja luonnonvarojen riistoon sekä elinympäristön tuhoutumiseen. Hietalahden mukaan suomalaisilta ovat elämänarvot hukassa. Suuren yleisön arvomaailma on hänen mukaansa ”napakymppiretkeilyn” tasolla. (Hietalahti 1992.) Aineistosta nousee usein esille luonnon merkitys ja ympäristön vaikutus ihmiseen. Henkinen ihminen on osa luontoa ja hänen tulee elää yhteydessä luontoon. Teknillinen maailma on unohtanut tämän luontoyhteyden.

Pauanteella näkemys ihmisen parantamisesta on myös yhteydessä luontoon. Ihmisen kokonaisvaltainen parantaminen Pauanteella ei ole kliinistä lääketieteellistä parantamista, vaan siihen liittyy vahvasti kokonaiskuva, ympäristö ja ihmisen sisäinen olemus. Pauanteen sijainnista kertovan perimätiedon mukaan alueella on vahva yhteys parantaviin voimiin. Tämä sijainti ja perimätieto toivat myös Pauanteen rakentajat Puhkionkallioille etsimään tätä myyttistä parantamisvoimaa luonnosta. Pauanteessa

kerrotaan voitavan ottaa käyttöön sellaisia termejä kuin tunnelma, vaikutelma, mielikuva ja aavistus eli ”aisteja”, jotka nykyaikaiselta ”sivilisaatioihmiseltä” ovat tylsistyneet. Luonnon vaikutus näkyy tämäntyyppisen luovan havaintokyvyn kehittämisessä ja siihen on Pauanteen neitseellisessä ”hyödyntämättömässä” kalliomaisemassa mitä parhaat mahdollisuudet. (*Pauanne*-lehti 1988, 17–18.)

Tapani Hietalahden näkemyksissä menneiden aikojen, erityisesti alkuperäiskulttuurien luontosuhde nähdään ihanteellisena asiana. Ihmisillä oli hänen mukaansa vielä erityinen suhde luontoon ja luonnonhenkiin. Alkuperäiskulttuurit olivat sidoksissa kivi-, kasvi- ja eläinkuntaan. Oli oltava samassa asemassa niiden kanssa ja kunnioitettava niitä. Nykyinen ihminen on täysin erossa niistä. Hietalahti kertoo *Takoja*-lehden haastattelussa, että henkien häipyemisellä Suomenniemeltä on merkittäviä vaikutuksia:

Luonnonhenget ovat häipyneet myöhemmin, mutta nämä voimahenget lähtivät viime vuosisadalla. Luonnonhenget häviävät tähän harmauteen. Luonto muuttuu ihmisten kautta. Ihmiset tekevät nyt keinotekoista tulivuoren purkausta; nostetaan raskaita metalleja pintaan, joiden kuuluisi olla maan sisällä. Milloin huomataan, että se on väärää rikkautta, väärää Reinin kultaa? Luonto luhistuu. (Pirtola & Hietalahti 1992, 25.)

Samassa lehdessä kerrotaan, miten luonnon tuhoamisella on merkittävä suhde ihmisen henkisiin tasoihin.

Luonnon tuhoaminen katkaisee yhteyden korkeampiin Logoksiin. Puhutaan siitä, että olemme ”Jumalan lapsia”. Myös Pohjan Akka, tämän materian henki, yrittää tehdä meistä lapsiaan, se kieltää yläpuolella olevat tasot, luonnottaret ja muut, tekee niistä kemiaa ja fysiikkaa. Se yrittää sitoa ihmiset tämän Maailmanvuoren, Pohjolan kivimäen kylkeen. (Pirtola & Hietalahti 1992, 25.)

Kaksi vuotta aiemmin *Aamulehden* haastattelussa Tapani Hietalahti mainitsi, että henkimaailmassa vallitsee noususuhdanne:

Henget voimistuvat ja voi olla, että jonain päivänä niille annetaan valta kosta ihmisille, kun ekokatastrofi pudottaa pohjan rationaaliselta ajattelulta. Henget voivat vallata kokonaisia kulttuureita. (Renvall 1990.)

Hietalahti kertoo, että Pauanteen syntyaikoina hänellä oli voimakas tuska luonnon puolesta. Hän halusi rakentaa todellisuuden parempaan suuntaan, vaihtoehtona kaikelle ”elementtitouhulle ja neliskanttiselle funktionalismille” eli vallitsevalle, viralliselle arkkitehtuurille. Hän halusi nähdä enemmän luonnonmukaista rakentamista. (Kuningas 1989, 13.) Hänen täytyi tehdä sellainen rakennus, joka kuvaa näitä ajatuksia eli raivoaa ”tiilibunkkereita ja asfalttinelioita kohtaan.” (P-LA 1990.) Pauanne-yhteisön luontosuhde esiintyy erityisen vahvana rakentamisessa ja arkkitehtuurissa, jota käsittelen myöhemmin omana lukunaan. *Pauanne*-lehdissä ilmenevästä luontosuhteesta ja Tapani Hietalahden maailmankuvassa luonto ja suhde luontoon ovat merkittäviä, sillä luonnosta vieraantunut nykyihminen aiheuttaa toiminnallaan tuhoa ja ekokatastrofeja. Luontoon liitetään myös henkistä maailmankuvaa ilmentäviä käsitteitä, kuten luonnonhenget, voimahenget ja yhteydet korkeampiin logoksiin.

4.5 Ihminen itse ja hänen suhteensa toisiin

Ihmiskäsitystä maailmankuvan aineksena voidaan lähestyä usealla eri tavalla. Voidaan esimerkiksi kysyä, että mistä ihminen tulee tai onko hän olemukseltaan järkeä, vaistoa, tahtoa vai henkeä. Ihmiskäsitykseen voi kuulua myös ajatus ihmisen suhteesta toisiin esimerkiksi erottelemalla ihminen itseisarvona, kuten individualismi näkee ihmisen tai kollektivismiin palautuvana yhteisölle alistaisena olentona. Ihmiskäsitykseen voi kuulua myös näkemykset ihmisestä luovana, sosiaalisena tai rationaalisena eläimenä. (Enwall 1989, 124.) Tarkastelen näkemystä ihmisestä ja ihmisen suhteesta toisiin kahden aineistossa esiintyneen keskeisen teeman avulla. Nämä ovat kokonaisnäkemys ja käsitys parantamisesta. Kokonaisnäkemys on ensimmäinen selkeä kiinnekohta ja keskeinen käsite Pauanteen ihmiskäsityksen kohdalla. Kokonaisnäkemys kertoo siitä, millaisena Pauanne-yhteisössä ihminen nähdään. Pauanteen ihmiskuvassa kaikki vaikuttaa holistisesti kaikkeen, joten Pauanteella kokonaisnäkemys esiintyy keskeisenä käsitteenä ihmisten parannuskäsityksessä. Pauanteen sanotaan syntyvän niistä ihmisistä, jotka tahtovat löytää jotain uutta ja aidompaa, jotka haluavat vapautua jostakin turhasta, ikävästä ja tyhjästä sekä uudistua ja tulla itse aidommiksi. Tällaiseen sanotaan tähtäävän myös Pauanteen arkkitehtuuri ja siihen liittyvät viestit. (Maula 1988)

Pauanne-lehti (1988) kertoo, että Pauanteen lyhyt myrskyisä historia on ollut täyttyneenä henkilöistä, joiden on ollut hyvin vaikeaa ilmaista todellisia vaikuttimiaan. Joidenkin *Pauanne*-henkilöiden yksityiset ja julkiset pyrkimykset ovat poikenneet toisistaan huomattavissa määrin. Kyseisessä lehdessä pohditaankin, miten muotoilla sanoiksi se alkuperäinen Pauanteen ajatus, jonka moni paikassa käyvä tahtomattaankin tulee löytäneeksi, ainakin maiseman ja arkkitehtuurin perusteella. Lehden mukaan kaksi päälinjaa kulttuuri ja kansanparannus on käsitetty liian suppeasti ja yksipuolisesti. Kulttuuri on käsitetty lähinnä konserttitoiminnaksi ja kansanparannus lähinnä hieronnaksi ja kuppaukseksi. Lehti tekee selväksi, että *Pauanne* tavoittelee kokonaisnäkemyksiä eli se pyrkii tulemaan paikaksi, jossa ihminen voi ”rakentaa itsensä” ja käsittää itsensä. (*Pauanne*-lehti 1988.)

Kuten aiemmin selvitin, Pauanteella tärkeitä ovat ihmisen olemisen perusmielikuvat eli myyttiset alkukuvat. Tällaiset alkukuvat eheyttävät ja parantavat sekä saavat ihmisen luovan tekemisen tilaan, jossa tekemisen kautta synnyttään uudelleen. Myyttisten kuvien kerrotaan viitoittavan tien ihmisen kasvuun ja jokaisessa ihmisessä nämä kuvat ovat läsnä. (*Pauanne*-lehti 1994) Parantamisen osalta Pauanteella pyritään saavuttamaan jotain syvempää kuin ihmisen hetkittäistä stressin poistoa. Eurooppalaisen kulttuurin nähdään lähetyssaarnaavan toinen toisilleen moraalia, joka on Hietalahden näkemyksessä ”ydinsaastetta”. Hän esittää, että tämän päivän muotisanassa ”burn out” on nähtävissä kokonaisen ajattelutavan loppuun palaminen. *Pauanne* ei halua lukeutua sellaisiin stressinpoistokeskuksiin, jossa kasataan lisää sytykkeitä vastaavalle ajattelutavalle. Pauanteella on löydettävä syyt ongelmiin syvemmältä, niistä rasitteista, jotka sivilisaatio on pikkuhiljaa kerrostanut ihmiseen. (Kilpi 1991; *Pauanne*-lehti 1988, 17–18.) *Pauanne* pyrkii paikaksi, jossa ihminen voi rakentaa itsensä ja käsittää itsensä. Erityisesti tavoittelemalla alkukuvia.

Taiteilija Joseph Beuysin nimi tulee toisinaan esille luovuudesta puhuttaessa (ks. Pirtola ja Hietalahti 1992). Joseph Beuys (1921–1986) oli saksalainen taiteilija, joka tunnetaan ritualistisista esityksistään. (*Encyclopedia Britannica* 2020) Beuys uskoi taiteen parantavaan voimaan ja hänelle taide tarkoitti yhteiskunnan eheyttämistä, yksittäisen ihmisen eheyttämistä ja puuttumista yhteiskunnallisiin epäkohtiin. Beuysin mukaan

kuka tahansa voi olla taiteilija. (Emmamuseum.fi 2020.) Joseph Beuysia kiitellään *Pauanne*-lehdessä (1988) siitä, että hän on ehkä selvimmin saanut sanotuksi, kuinka tärkeää on luovien pyrkimysten aktivoiminen tässä sivilisaatiossa. Beuysin toteamus jokaisessa ihmisessä olevasta taiteilijasta on keskeistä Pauanteen kohdalla. Taiteilijäkäsityksen alueella hallitsee *Pauanne*-lehden mukaan harhainen käsitys ”luonnonlahjoista” tai lahjakkuudesta, joilla luovuudesta tehdään vähemmistön ominaisuus ja enemmistö kieltä sen itseltään (*Pauanne*-lehti 1988, 23.) Vain luova ihminen löytää alkukuvat, joille uusi kulttuuri on mahdollista rakentaa. Pauanteella asemoidutaan Joseph Beuysin edustamaan luovaan ihmiskuvaan.

Pauanteen parantamisen ilmapiiristä sanotaan, että se pyrkii tukemaan ihmisen omia, aktiivisia sielunprosesseja, eikä ”avuttomuutta”, jota terveyskeskuksissa viruminen aiheuttaa. Tärkeä osa on myös henkilöillä, jotka toimivat parantavien energioiden välittäjinä. *Pauanne*-lehti näkee, että ”virallisessa” terveydenhuollossa ollaan tilanteessa, jossa henkilö voidaan määritellä ”terveeksi” tai ”sairaaksi” täysin riippumatta hänen omasta kokemuksestaan. (*Pauanne*-lehti 1988, 26.) Pauanteen parantamiskäsityksessä tulee esille ihmiskuva, jossa ihminen nähdään päämääränä eikä välineenä. Ihmiskuva näyttäytyy kokonaisvaltaisena, jossa on otettava huomioon sekä aineellinen että henkinen puoli ja näiden vuorovaikutus. Ihminen on luova olento ja tätä luovuutta Pauanteella pyritään erityisesti saattamaan esiin. Pauanteen maailmankuvassa näyttää siltä, että moderni kulttuuri tai ”sivilisaatio” tuhoaa ihmisen luontaisen luovuuden.

4.6 Yhteiskuntarakente, kansa, valtio ja historian kulkua määrittävät tekijät

Pauanne-lehdissä sekä lehtiaineistoissa tehdään vastakkainasettelua kulttuurin ja sivilisaation välille. *Pauanne*-lehti sekä Tapani Hietalahti määrittelevät kulttuurin tavoiteltavan arvoiseksi asiaksi, joka kuihtuu pois negatiiviseksi mielletyn sivilisaation alla. Jotta ymmärtäisimme paremmin tätä kulttuurin ja sivilisaation erottelua, niin katson ensin, mitä yleisesti ymmärretään kulttuurin ja sivilisaation eroilla. Juha Manninen katsoo aikaisempiin tutkimuksiin viitaten kulttuurin kiteytyvän sen saavutuksiin, suorituksiin, tuotteisiin, kirjoihin, uskonnollisiin tai filosofisiin

järjestelmiin, ja taideteoksiin, jotka ilmentävät kansan ominaislaatua. Sivilisaatio taas tarkoittaa jatkuvaa ja avointa, eri kehitysaloja läpikäynyttä prosessia, joka vetää piiriinsä uusia kantajia. Sivilisaatio-ajatukseen liittyvä ylpeys näkyy esimerkiksi kehitykseen tai edistymiseen samaistumisessa. Sivilisaatio viittaa siis tekniikan tilaan, tapoihin, tieteellisen tiedon kehitykseen ja uskonnollisiin aatteisiin ja käytäntöihin. Kulttuurin ylpeyden kohteina ovat taas arvoltaan mahdollisimman kestäviksi ja pysyviksi käsitetyt kulttuurituotteet.¹⁴ Sivilisaatio on kansallisia eroja ylittävää, kun taas kulttuuri on kansallista erikoislaatua korostavaa. (Manninen 1989, 53;55.)

Aineistossa kulttuurin ja sivilisaation erottelu näyttäytyy hieman samalla tavalla, sisältäen tutkimuskohteen niille asettamat positiiviset ja negatiiviset konnotaatiot. Pauanteella tehdään ero kulttuurin ja sivilisaation välille siten, että kulttuuri nähdään positiivisena voimavarana ja sivilisaatio negatiivisena. *Pauanne*-lehdissä kerrotaan, miten sivilisaatiossa voima on pudonnut aineeksi, joka pyrkii luomaan harhakuvaan voimasta. Kulttuurilla taas on oma itsenäinen liikevoima, jolle se etsii toteuttamismuodot ja voimat. Sivilisaatiolta tämä liikevoima on hävinnyt ja se toimii lähinnä historiallisesti ohjautuvana jatkuvuuden lakina. Toteuttamismuodot saadaan elettävästä ajasta ja elintasosta muita kulttuureja matkimalla. Se myös kasvattaa tuekseen talouselämän ja moraalin keskinäisiä valtarakenteita. Siksi Pauanteella sivilisaatio nähdään kulttuurin rappeutuneena muotona. Kulttuurin varsinaiset rakenteet näkyvät henkisissä arvoissa ja etiikassa. (*Pauanne*-lehti 1988, 16–24.) Kansallinen kulttuuri pyrkii luomaan kulttuuria kansallisista, omalle temperamentille perustetuista lähtökohdista. Esimerkiksi oman mytologian, Kalevalan, ottaminen syvimmän intuition ja oman luomistyön lähteeksi.

Aineistoissa sivilisaatio esiintyy kulttuurien ylikansallisena rappeutumisilmiönä, joka tuhoaa kansalliset kulttuuri-identiteetit jo syntyvaiheessa. Historiallisesti ohjautuvalla toisten kulttuurien matkimisella ei *Pauanne*-lehden (1988) mukaan kulttuurin tulevaisuutta ratkaista. Myös kulttuurin käsitteessä on ongelmansa ja Pauanteella

---

¹⁴ Mannisen mukaan käsitteiden erkaantuminen alkoi ensimmäisessä maailmansodassa, jossa englantilaiset kävivät sotaa ”sivilisaation” puolesta ja saksalaiset ”kulttuurin” puolesta. Esimerkiksi saksalaisessa kielenkäytössä sivilisaatio on hyödyllistä, mutta kulttuuria alempiarvoisempaa ja pinnallista. (Manninen 1989, 52–53.)

esitetään kysymys, onko kulttuuri etuoikeutettujen nauttimaan viihdettä vai voiko kulttuurin avulla ratkaista luonnon ja ihmiskunnan yhteistä tulevaisuutta. Kansallisen kulttuurin puolestapuhujana Pauanne muotoilee itsensä tieteellis-teknillis-kristillistä maailmankuvaa vastustavaksi paikaksi. Materiaalisten kulttuurituotteiden merkitys näkyy tässä vahvana, sillä Pauanteen sisustus tuo esille kalevalaisen maailmankokemistavan, joka jättää mielikuvatulvallaan haasteen sivilisaatioihmisen sielulliselle aktiviteetille eli ”nykyajalle”. (*Pauanne*-lehti 1988.) Hietalahti korostaa, että on tärkeää käsittää omaehtoisen kulttuurin merkitys tulevaisuutta rakennettaessa (Hietalahti 1993, 7).

Kansankunnan luonne nähdään Pauanteella erityisesti kalevalaisuuden kautta. Kalevalaisuus ei siis viittaa pelkästään Lönnrotin luomaan runokokoelmaan, vaan kalevalaisuus edustaa jotain muinaista ja suomalaiselle kansalle ominaista olemistapaa. Esimerkiksi suomalaisten arvomaailman vinksautuminen johtuu Tapani Hietalahden mukaan siitä, että olemme kadottamassa yhteydet omiin juuriimme. Meillä ei pitäisi olla mitään syytä hävetä kalevalaista kulttuuriamme, jolla on Hietalahden mukaan yhteydet ihmiskunnan vanhimpiin korkeakulttuureihin ja aikaan ennen jääkautta, jonka jälkeen eurooppalainen kulttuurihistoria vasta alkoi. Hänen mukaansa historia pitäisi kirjoittaa kokonaan uudestaan, mikäli siihen haluttaisiin vähänkään henkistä ulottuvuutta. Nykyisellään se on Hietalahden mukaan hallitsijoiden ja sotien historiaa. (Hietalahti 1992.) Tapani Hietalahden mukaan vika on siinä, että Kalevalaa ei oteta vakavasti. Kalevalassa on meille valmis elämisen malli, jonka varassa voimme selviytyä. (Ojanen 1989) Hietalahden mielestä tutkimukset ovat monesti harhautuneet etsimään yhtäläisyyksien kautta kulttuurien yhteistä alkukotia. Hietalahden mielestä tärkeämpää olisi ymmärtää, että kulttuurit kasvavat kiinni paikkaan. (Kilpi 1991.) Tapani Hietalahti luottaa kalevalaiseen tulevaisuuteen ja näkee, että pienten kansojen ja vähemmistöjen kulttuurien ainut voima tässä maailmassa on niiden omassa mytologiassa. Kulttuuri-identiteetin on löydettävä omista tarustoista. (Kilpi 1991.) Hietalahti kokee Kalevalan yhä mahdollisena energianlähteenä suomalaiselle kulttuurille. Kalevalaisuus kansankunnan kulttuurissa merkitsee Pauanteen yhteydessä perinteistä kansallishenkeä syvempää ajattelumaailmaa. Siihen liittyvät alkukuvat ja henkisen todellisuuden löytäminen.

Pauannetta mainostetaan myös keskuksena muovista puuhamaata vastaan. Tapani Hietalahti suhtautuu kriittisesti museoihin, sillä ne ovat hänen mukaansa jähmettäneet kansankulttuurin. Perinteiset suomalaiset alkukuvat ovat menettäneet elävyytensä, kun kaikesta on tehty museoita. Pauannetta ei pidä kytkeä ”turistipyödykseksi”, kuten esimerkiksi Kaustisen kansanmusiikkijuhlilla on tapahtunut. Pauanne asettuu selkeäksi vaihtoehdoksi maailman viihdekeskuksille. (Heiskanen 1989, 16.) Pauanteen ylläpitäjien kielteinen ajattelumalli talousajattelua ja byrokratiaa kohtaan tulee esille esimerkiksi seuraavissa *Pauanne*-lehtien toteamuksissa:

Raha pureutuu alkuperäisen väestön kulttuuri- ja agraariperinteeseen, alkaa ”hyödyntää” ja kilpailuttaa sitä, karnevalisoi ja laitostaa sen ja muuttaa viimein koko kansan ”eläväksi museoksi”, jossa jokainen asukas havaitsee lopulta olevansa turisteja varten näytteille pantu esine (*Pauanne*-lehti 1986, 7).

Luova työ voi myös parantaa ihmisen. Mutta Pauanteen niin kuin muidenkin henkisten pyrkimysten uhkana on lyhytnäköiset talousmahdit, byrokraatit sekä puuhamaa-insinöörit. Auta osaltasi Pauannetta kehittymään omaehtoisena ja vapaana. Nämä lauseet olivat Tapani Hietalahden ja muiden Pauanteella työskennelleiden kymmenien ihmisten ylimpänä ohjenuorana. (*Pauanne*-lehti 1994, 2.)

Hietalahti kertoo *Pohjolan sanomien* haastattelussa 6.2.1992, miten me häpeämme omaa suomalaisuuttamme ja intoilemme Euroopan Yhteisön puolesta, joka on puhtaasti taloudellinen yhteenliittymä. Hän kertoo, miten hänen tapaamansa mic-mac-intiaanit pitivät EY:tä hirviönä, joka uhkaa Suomen kaltaisten pienten kansojen ja yleensä vähemmistöjen asemaa ja oikeuksia. Tapani Hietalahtea harmittaa, että ”rahan ja poliittisen vallan konsensus” määrää ihmisten arvomaailmaa, vaikka selvästi on nähtävissä mihin se johtaa. Seurauksena on henkinen tyhjiö, ihmisen ja luonnonvarojen riisto sekä elinympäristön tuhoutuminen. (Hietalahti 1992.)

Clifford Geertzin maailmankuvan ja eetoksen käsitteiden kautta tarkasteltuna Pauanne näyttäytyy kulttuurisena symbolina, joka ylläpitää myyttistä kalevalaisen kokemistavan perinnettä yllä. Tähän palautuvat niin näkemykset henkisyydestä kuin myös eettiset ajatukset ihmisistä, ihmisten elämänlaadusta, luonnosta ja markkinavoimien haitoista. Maailmankuvan ja eetoksen vuorovaikutuksessa syntyvät kulttuuriset symbolit näyttäytyvät myös Pauanteella tuotetuissa materiaalisissa esineissä niin sanotuissa alkukuvatyöpajoissa. Keskeinen kulttuurinen symboli, kalevalaisuus, esiintyy

merkittävästi kansan, valtion ja historian kulkua määrittävien tekijöiden resurssina, jota hyödynnetään diskursiivisissa strategioissa. Esoteerisissa diskursseissa usein esiintyvä muinaisen viisauden narratiivi näyttäytyy merkittävänä myös Pauanteen kohdalla puhuttaessa muinaisesta kalevalaisesta maailmankokemistavasta ja jokaisen kansankunnan luonnonhengistä ja niihin kadotetusta yhteydestä.

5. Pauanteen vaihtoehtokulttuuri

5.1 Luovuus, parantaminen ja orgaaninen arkkitehtuuri okkulttuurisena resurssina

5.1.2 Orgaanisen arkkitehtuurin merkitys Pauanteella

Ikivanhalla Puhkion kalliolla seisoo Kaustisella Pauanne katsoen mielteliäänä ympärillään kohoavia puita ja polveilevaa kalliota. Täällä kävijä astuu toiseen maailmaan ja todellisuuteen, jos mieli on avoin ja sisintään pystyy kuuntelemaan. Luonto puhuu ja rakennukset kuiskivat omia tarinoitaan. Pauanne ei ole syntynyt sattumalta. Luonto itse on sen synnyttänyt – ihmisten välityksellä. (P-LA1990.)

Okkulttuurissa kehittyi tekijöiden yhteinen sosiokulttuurinen ja diskursiivinen miljöö, jossa ylläpidetään esimerkiksi tietynlaista etsijyyden ideologiaa. Okkulttuuri muodostaa miljöön, jossa tekijät ja taiteilijat keskustelevalta, kierrättävät ja ammentavat ideoita ja ajatuksia korkeammasta tiedosta tai vaihtoehtoisesta kulttuurista. (Kokkinen 2019.) Okkulttuurin muodostama etsijyyden ideologia näyttäisi Pauanteella palautuvan erityisesti näkemyksiin rakentamisesta, luovuudesta, luonnonmukaisuudesta, tekemisestä ja parantamisesta. Okkulttuurissa henkisiä totuuksia voidaan etsiä muun muassa erilaisista kaunokirjallisista teoksista, saduista ja myyteistä, mikä tässä tapauksessa tarkoittaa Kalevalaa tai kalevalaisuutta. Pauanne-idea määritellään aineistossa vaihtoehtokulttuuriksi modernille kulttuurille ja se, mitä tämä vaihtoehtokulttuuri tarkoittaa, tulee selville asettamalla Pauanne-idean maailmankuvalliset elementit vastakkain aineistossa konstruoitua vallitsevaa maailmankuvaa vastaan. Pauanteen henkisiä päämääriä ylläpitävä okkulttuuri ja

vallitsevaa maailmankuvaa vastaan asettuva poleemiset tiedon strategiat kertovat, millä diskursiivisilla tavoilla tätä vaihtoehtokulttuuria luodaan ja muotoillaan. Tarkastelen seuraavaksi aineistosta nousseiden keskeisten teemojen, kuten kalevalaisuuden, orgaanisen arkkitehtuurin, parannuskäsityksen, luovuuden ja tieteellis-teknillis-kristillisen maailmankuvan kritiikin, kautta sitä, miten Pauanne-idea muotoillaan vaihtoehtokulttuuriksi ja miten okkulttuuria ylläpidetään Pauanteella.

Orgaaninen arkkitehtuuri ei ole synnyttänyt yleisesti tunnustettua tyyliisuuntaa, mutta sen piiriin on liitetty tunnettujen arkkitehtien, kuten Antonio Gaudin, luonnonmukaisuutta noudattavia rakennelmia. Rudolf Steinerin näkemykset loivat antroposofista orgaanista arkkitehtuuria Sveitsissä sijaitsevaan Goetheanumiin. (Pirtola 2005.) Antroposofinen arkkitehtuuri viittaa Steinerin näkemyksiin perustuneeseen tai hänen suunnittelemissa rakennuksistaan virikkeitä saaneeseen arkkitehtuuriin, jossa keskeisenä ajatuksena on orgaanisuus. Orgaanisuus ei tarkoittanut Steinerin näkemyksissä pelkästään luonnon muotoja jäljittelevää rakentamista, vaan että rakentaja rakentaisi kuten luonto. Toisin sanoen arkkitehti jäljittelee luonnon luovaa periaatetta. Steinerin orgaanisessa arkkitehtuurissa keskeisiksi käsitteiksi nousevat luonto ja elävä. Arkkitehtuurissa tavoitellaan jotakin elävää, luonnonmukaista tai elävän luonnonomaista, mikä asettuu vastakohtaksi jäykälle ja teoreettisiin ajatuksiin jumittuneelle modernille arkkitehtuurille. (Ikkala 2020, 46;51.) Antroposofisessa arkkitehtuurissa esiintyy Rudolf Steinerin materialistista maailmankuvaa vastustava maailmankuva. Steinerin näkemyksessä arkkitehtuurilla ja taiteilla on suuri merkitys niin yhteiskunnallisesti kuin yksilöllisestikin. Taide kykenee edistämään ihmisen henkis-sielullista elämää ja toimimaan parantavana voimana, jos vain sen luksusluonteesta luovutaan. (Ikkala 2020, 46.)

Orgaanisen arkkitehtuurin merkitys Pauanne-ideassa on keskeinen, sillä Pauanteen rakennusvaiheessa esitettiin, että tilan haltuunotto alkaa arkkitehtuurista. Arkkitehtuurin merkityksestä sanotaan, että se oli ensimmäinen Pauanne-ajatusta kohdannut haaste sen muodostumisessa Kaustisen Puhkionkalliolle. (*Pauanne*-lehti 1988, 16.) Pauanteen rakennusprosessista sanotaan, että paikalla oli useita ihmisiä, jotka olivat kiinnostuneita antroposofiasta ja teosofiasta. 1980-luvun loppupuolella toimintaan mukaan liittyi

arkkitehti Pauli Lindström, jolla sanotaan olevan yhteyksiä antroposofiaan. Lindström on muun muassa suunnitellut Steiner-kouluja Lahteen ja Espooseen. (Ikkala 2009, 228;233.) Pauanteen arkkitehtuurissa sanotaan näkyvän erityisesti kansallinen kulttuuriperinne. Tämä perinne on sellaista, jota ei haluta museoida tai jäljentää, vaan sitä pyritään hyödyntämään etsimällä sen ilmenemismuotojen takana olevia alkuperäisiä perusmuotoja eli alkukuvia (Maula 1988). Maailmankuvassa keskeiseen asemaan noussut alkukuvan käsite esiintyy myös vallitsevana käsitteenä arkkitehtuurin kohdalla.

Useassa Pauannetta käsittelevässä lehdessä viitataan antroposofiseen arkkitehtuuriin ja rakennusten steinerilaisiin vaikutteisiin (ks. Halme 1992; Palm 2009; Pirtola & Hietalahti 1992; Ikkala 2009) Tapani Hietalahti itse antroposofisen *Takaja*-lehden haastattelussa vuonna 1992 kertoo Erkki Pirtolalle, että antroposofinen arkkitehtuuri, goetheanismi, on itsessään liian päävoittoista suomalaiselle tyylille. Pauanteen arkkitehtuurissa haetaan jotain omalaatuista ja kalevalaista. Erkki Pirtola huomauttaa Hietalahden arkkitehtuuri-ajatuksen muistuttavan hyvin paljon goetheanismia:

Erkki Pirtola: Sanot, ettet tuntenut unkarilaisen Imre Mackovecin tuotantoa. Hänen rakennuksissaan on samaa orgaanisen kasvun ideaa. Entä goetheanismi, antroposofinen arkkitehtuuri?

Tapani Hietalahti: Se on alkuperäisenä mielenkiintoista, mutta minusta liian päävoittoista. Goetheanum on kuin iso pää, oikeastaan kypärä. Se kuvaa hyvin antroposofiaa, se on pään oppi ja sitä ei voi sellaisenaan tuoda Keski-Euroopasta tänne. Meillähän kaikki toimii aivan toisin kuin Saksassa. Johan viittasin siihen puhuttaessa Kalevalan suhteesta muihin mytologioihin.

Erkki Pirtola: No goetheanismin idea kaiketi onkin juuri tuo: ympäristöä, ainesta ei pakoteta idean mukaiseksi, vaan idean muoto syntyy ympäristön elämästä. Mielestäni juuri Pauanteella luodaan jotain senkaltaista. (Pirtola & Hietalahti 1992, 49.)

Tässä tapauksessa on kiinnostavaa, että Pauanteella ei tehdä eroa pelkästään vallitsevaan maailmankuvaan ja siihen palautuvaan arkkitehtuuriin, vaan erottaudutaan myös vääränlaiseksi koetusta vaihtoehtokulttuurista tai okkulttuurista. Pauannetta ei haluta nähdä antroposofian vaikutteiden taustaa vasten, vaikka Pauanteen rakennustyylili muistuttaa antroposofisen arkkitehtuurin periaatteita ja Hietalahti on myös näistä tietoinen. Esimerkiksi Hietalahden kirjoittamasta *Siperiaan?* -matkakertomuksesta (1993) tulee esille hänen vahva antroposofian tuntemuksensa. Hän esimerkiksi kertoo,

että ”vaihdamme junamatkan aikana lähes kaiken tietomme antroposofiasta, kansansielujen olemuksesta, Kalevalan ’tietäjälaitoksen’ häviämisestä” (Hietalahti 1993, 2). Antroposofia on kuitenkin Hietalahdelle Keski-Eurooppaa kuvaava oppi, kun taas Pauanne nähdään täysin kansallisen kulttuurin ja kalevalaisen mytologian synnyttämänä paikkana.

Kuten Pauanteen historia -luvussa mainittiin, Tapani Hietalahti otti Pauanteen alkuvaiheilla harteilleen Pauanteen arkkitehtuurin ja rakennuspuolen. Hietalahti kertoo Erkki Pirtolan haastattelussa, että hän on koko ikänsä tehnyt ITE-taidetta, mutta vihaa lokerointia. Hän kertoo, miten nykytaiteen tyhjänpäiväisyys ja postmoderni arkkitehtuuri sai hänet raivoihinsa ja hän päätti ylittää itsensä Pauanteella. (Pirtola 2003, 60.) Hän kertoi kuljeskelleensa kallioilla kauan ennen kuin alkoi rakentaa. Hän sanoo *Helsingin sanomien* haastattelussa: ”Ihmiset olivat täällä nukkuneet. Nuotioita oli poltettu aina samassa paikassa. Siihen minä rakensin takan.” (Ojanen 1989.) Päärakennuksen takka on tehty tarkasti muinaisen tulisijan kohdalle, siihen missä liekin tuleekin palaa näkyvänä ja näkymättömänä (Keskipohja 1991, 10). Pauanne syntyi Hietalahden mukaan hänen mietiskellessään Kaustisen vuorella öisellä nuotiopaikalla. Hänen mieleensä syntyi kuva rakennuksesta ja nyt Pauanteen päärakennuksen takka on juuri tuolla nuotiopaikalla. Osa kalliota on seinää ja kaikki on rakennettu puusta ja kivistä. Pauanne on Hietalahden mukaan kotka. Se on laskeutunut jostain korkeista inspiraation sfääreistä ja on valmiina lähtemään lentoon, jos asiat kääntyvät sitä vastaan. (Kuningas 1989, Pirtola & Hietalahti 1992; P-LA 1990; *Pauanne-lehti* 1994.) Sen takassa ja myös savusaunassa puu muuttuu tulen kautta savuksi ja hengeksi. Sauna nähdään vanhana puhdistumisen ja parantumisen paikkana ja savusaunassa koetaan erityisesti savun symbolisesti puhdistava myyttinen voima (*Pauanne-lehti* 1994).

Tavanomaiseen rakentamiseen liittyviä ratkaisuja Pauanteella ei juurikaan näe ja lähes jokaiseen yksityiskohtaan on löydetty luonnonmukainen ratkaisu. Esimerkiksi *Ultra-lehdessä* (1989) kerrotaan päärakennuksen tarkoituksena kuvata koko suomalaista mytologista kenttää. Rakennus vilisee kalevalaisia mielikuvia. Talo kuvaa laskeutuvaa kotkaa, mutta se kuvaa myös Sampo-retkeä, sillä siinä on paljon laivaan liittyviä symboleja, kuten airoja ja käärmeen päitä. Kalevalan lisäksi toinen läheinen mytologia,

joka sopii Pauanteelle on Edda. (Kuningas 1989, 11.) Pauanteen okkulttuurissa ei tarvitse palautua pelkästään kalevalaisuuteen, vaan resurssina voi toimia myös muut samankaltaiset mytologiat.

Laskeutuvaa kotkaa kuvaava päärakennus. (Kuva: Jouni Välimäki)

Tapani Hietalahdesta kerrotaan, että hän rakentaa luonnon omin ehdoin. Hän on mediaalinen rakentaja, joka saa ohjeensa muualta kuin rakennuspiirustuksista. Mediaalisesta rakentamisesta sanotaan, että se on viranomaisille kauhistus, koska lopullinen tulos nähdään vasta jälkikäteen. Väitetään kuitenkin, että tämä rakennustapa toimii usein paljon paremmin kuin tavanomainen rakentaminen. (Kuningas 1989, 13.) Tapani Hietalahti kirjoittaa mediaalisen rakentamisen puolesta *Pauanne*-lehdessä (1988): ”Pauannetta rakentaessamme olemme tehneet sen hämmästyttävän havainnon, että pitkälle spesialisoituneilta ammattimiehiltä menee luovuutta vaativissa kohteissa sormi suuhun, kun taas harrastelija selviää kyseisestä haasteesta hienosti saaden syvää tyydytystä tästä ’itsensä ylittämisestä’” (*Pauanne*-lehti 1988, 25). Myös *Suomi*-lehden

(1989) haastattelussa korostetaan harrastelijoiden mielikuvituksen voimaa ammattilaisten edelle. (Heiskanen 1989, 17.) Tämä mediaalisuus ja mielikuvituksen korostaminen antaa Pauannetta käsittelevien lehtien mukaan leimansa koko alueen omaperäiseen ja plastiseen tyyliin.

Perinteisestä suomalaisesta kansanparantajasta sanotaan, että hän toimii yleensä yksin ja omassa tuvassaan. Kaustisella parantajat kuitenkin liittyivät yhteen ja halusivat tehdä toimintakeskuksen. Tähän yhteistoimintaan reagoitiin suunnittelemalla tilat, jotka vastaavat tämän toiminnan henkeä. Arkkitehtuuria ei Pauanteen rakentajien mukaan ole ilman tietoisuutta siitä, mitä toimintaa varten se on tehty. (Nousiainen 1984, 26.) Tapani Hietalahti mainitsee pyrkimykseen tehdä kansallista arkkitehtuuria eli ottamalla huomioon muutkin kuin fyysiset tarpeet. Esimerkiksi sepänpaja on suunniteltu siten, että se inspiroi sepän töiden suunnittelua ja tekemistä. (Heiskanen 1989, 17.) Sepän pajan spiraalimainen savupiippu esimerkiksi symboloi elämän liikkeen tajuamista, sillä elämä syntyy spiraalin kautta. Hietalahti esittää, että luonnonkansat tutkivat spiraalilla vuoden kiertoa. (Asikainen 1991.) Sepän pajan katto on maata ja piippu spiraalin muotoinen. *Takoja*-lehden haastattelussa todetaan, että ”kaikki maailman savut nousevat tästä piipusta eli savun sammaksesta korkeampaan maailmaan ” (Pirtola & Hietalahti 1992).

Pauanteen arkkitehtoniset ajatukset tulivat Kalevalasta ja muusta kansanperinteestä. Rakennusmateriaalit on hankittu läheltä paikan päältä. Aineistojen mukaan paikka määräsi rakennuksen ja kertoi, minkälainen rakennuksesta piti tulla. Sitä ei olisi voinut Tapani Hietalahden mukaan älyllisesti synnyttää, vaan rakentamisessa piti kuunnella sisäistä ääntä. Hietalahdelle Pauanteen paikka on kertonut esimerkiksi, mistä löytyy tietynlaisia rakennustarvikkeita ja muotoja. Se on tuottanut niitä näkyjen ja unien kautta. Hietalahden mukaan jokaisella paikalla pitää oleskella ja tutustua sen henkeen. Jos lähtökohta ja alkukuva on selvä, niin rakentamisessa ei tule ristiriitaa. Ensin voi rakentaa jonkin yksityiskohdan ja kaikki muu seuraa automaattisesti ja johdonmukaisesti perässä. (P-LA 1990.) Hietalahden lisäksi tuntuma ohjasi myös muita Pauanne-ideassa osallisia. Esimerkiksi seppä Sakke Koskenalho oli itse piirtänyt lumeen ympyrän ja todennut, että ”tässä on hyvä pajan paikka.” Jälkeenpäin hän ei osannut

selittää mikä sai arvelemaan sillä tavalla. Paikan määräsi tunne. (Asikainen.1991.) Tämä on hyvä esimerkki rakentamisen intuitiivisesta puolesta, mikä on Pauanteella keskeistä.

Pauanteen sepän paja ja spiraalinen piippu. Tätä muistuttava piippu löytyy myös Goetheanumista betonista rakennettuna. (Kuva: Jouni Välimäki)

Maailmankuvassa keskeisenä tekijänä esiintyy luontosuhde ja luonnon kokeminen erityisesti Tapani Hietalahdelle. *Ultra*-lehden haastattelussa hän kertoo kokevansa luonnon alkuihmisen tavoin. Hän kertoo, että jollakin paikalla tapahtuu tonttujen tai luonnonhenkien tekemänä jotakin ja tähän tekemiseen voi osallistua toisen tason kautta. Intensiivisesti eläytymällä näihin tapahtumiin pääsee mukaan, jolloin esimerkiksi rakentamisen muodot selviävät itsestään. Tässä prosessissa oma tietoisuus on taka-alalla. (Kuningas 1989, 13.) Pauanteella Hietalahdella oli suorastaan raivo rakentaa todellisuus parempaan suuntaan, vaihtoehtona modernille arkkitehtuurille. Omakotitaloja pitäisi voida rakentaa esimerkiksi luonnonkivistä. (Kuningas 1989, 13; P-LA 1990.)

Hietalahti kertoi, että kaiken hänen suunnittelunsa lähtökohtana on Kalevala ja se maailmankuva, joka ihmisillä oli silloin, kun runot syntyivät. Ennen kuin ”tuli tämä yksijumalaisuus” (Kilpi 1991). Kaikista rakennusvaiheissa olleista rakennuksista sanotaan, että niiden piirustukset ovat suurpiirteiset ja viitteelliset. Tarkoitus rakentajilla oli rakennustyön kuluessa improvisoida hyvinkin vapaasti eri yksityiskohtien kanssa. (*Pauanne*-lehti 1988.) Tapani Hietalahden näkemyksessä kaikki taiteet ovat alun perin olleet yhtä ja ne ovat yhdentyneet rakennuksessa. Vähitellen on tapahtunut eriytymistä, mutta yhdistyminen voidaan taas löytää ihmisläheisessä rakentamisessa. Entisaikojen rakentaminen oli mediaalista ja suhteessa kosmokseen. Hietalahden mukaan jopa saamelaiskota oli rakennettu niin, että sen keskiössä oli maailmanpatsas, jota osoitti savuaukosta näkyvä pohjantähti. (Renvall 1990.)

Pauanteen okkulttuuri koostuu niistä ihmisistä, jotka haluavat vapautua jostakin turhasta, ikävästä ja tyhjästä sekä uudistua ja tulla itse aidommiksi. Pauanteen arkkitehtuuri ja siihen liittyvät viestit esimerkiksi tähtäävät tällaiseen uudemman ja aidomman olemisen löytämiseen (Maula 1988). Pauanne-idea esitti itsensä pakkana, jossa etsitään vaihtoehtoisia näkemyksiä ja luomisvoimaa omasta itsestään. Pauanteen tarkoitus oli olla elävä käsityöläisyhteisö, jossa jo pelkästään ympäristö ja rakennukset antavat uudenlaista luomisvoimaa. Pauanteesta kerrottiin, että siellä esimerkiksi tehdään sellaisia esineitä, joita ei synny missään muualla. (Heiskanen 1989, 17.) Pauanteelle suunniteltiin alkuaikoina esimerkiksi yli 80-metristä majataloa nimeltään Teivas sekä erilaisia mietiskelymajoja. Rakennusten toteuttajiksi odotettiin ihmisiä, jotka toimivat omintakeisten alkukuvien rakentajina ja omaehtoisen rakennemuutoksen toteuttajina. (Kuningas 1989, 13.)

Pauanne-lehdessä (1988, 24) kerrotaan, että Teivas¹⁵ tulisi olemaan paikka, joka rakennettaisiin käsityöperiaatteella, parin kolmen vuoden aikana yhdessä primitiivisten työpajojen kanssa, niin että näissä ”alkukuvapajoissa” tehdyt ”keksinnöt” saavat heti sovellutuksensa Teivaan rakenteiden, huone- ja pöytäkaluston, pintamateriaalien ja taide-esineiden alueella. Rakentajikseen Pauanne kutsui uraputkesta heränneitä tekijöitä ja ammattitaitoa ei kysely. Sähköasentajana työskennellyt Hietalahti oli itsekin

---

¹⁵ Teivas ei lopulta valmistunut konkurssin vuoksi (ks. Ikkala 2009).

Pauanteen myötä kasvanut arkkitehdiksi, sepäksi ja kirvesmieheksi. (Kilpi 1991.) Pauanne etsii uusien rakennusten tekijöiksi sellaisia henkilöitä, jotka ovat valmiita hyödyntämään mielikuvitustaan ja intuitiota työssään.

Pauanne etsiikin kuumeisesti sellaisia käsityö- ja rakennusalan henkilöitä, jotka ovat valmiita ennakkoluulottomasti murtamaan kaavamaiset rakennustottumuksensa ja valjastamaan rakennustaitonsa mielikuvituksen palvelukseen. [...] Normaalista hotellikäytännöstä poiketen emme pyri tekemään kylmänloisteliasta rakennusjärkäättä orpojen pirujen mekaaniseen ”perustarpeiden” tyydytykseen... Ei vaan Teivaan tulee olla rehevää mielikuvitusta, luonnonmateriaalin lämpöä, vireää oivallusta, ”alkukodin” tuttua tunnelmaa henkivä, rakkaudella ja huumorilla luotu tila. (*Pauanne*-lehti 1988, 20)

Arkkitehtuurin alueella Pauanteen sanotaan tarttuvan muun muassa sellaisiin kulttuuriesineisiin kuin kirvesmies, talousmies, elementti, solu, kivi, puu ja elementaarihenki. (Hietalahti & Nousiainen 1984, 28.) Päärakennuksen jättiläistupa on täynnä yksityiskohtia, joilla jokaisella on oma tarinansa. Tuolit, pöydät, lamput ja muut esineet ovat syntyneet tietynä aikana, tietyn ongelman ympärillä ja kertovat erilaisista ratkaisumalleista. Laivat ja linnut ovat usein toistuvia vertauskuvia. (P-LA1990.) Hietalahden tekemä savusauna on hänen mukaansa koko suomalaisen alkuperäisen saunakulttuurin kiteytymä yhdessä rakennuksessa. Saunarakennus on tehty epäsymmetriseksi erilaisia osia muodostavaksi kokonaisuudeksi. Omaperäisyys näkyy muun muassa siinä, että hirsien päät ovat veistetty kalamaisiksi. Tähän ratkaisuun ja symboliikkaan liittyy tekijöiden mukaan myyttinen ajatus siitä, että rakennus on samalla kuva tästä ajasta ja ihmiskunnasta. Ihmiskunta on kuin kalaparvi, utelias ja tarkkaileva, mutta koko ajan matkalla johonkin. Kaikki katsovat naapureistaan mallia, miten olla ja elää, sen sijaan että kuuntelisivat omaa sisintään ja olisivat uskollisia omalle ominaislaadulleen. (Heiskanen 1989, 18; Hietalahti 1992.)

Pauanteen orgaaninen arkkitehtuuri, sen plastinen tyyli ja mediaaliset luomistavat muistuttavat antroposofista arkkitehtuuria, mutta siihen ei sitouduta, sillä Pauanne nähdään suomalaisen kansalliseen kulttuuriperinteeseen palautuvana kalevalaisena luomuksena. Pauanteen okkulttuurissa vaihtoehtokulttuureista, kuten antroposofiasta, saadut vaikutteet kierrätyvät Pauanteen yhteisössä omaehtoiseksi luomistyyliksi, jossa keskeisinä vaikuttimina toimivat kalevalainen tyyli ja muinaissuomalaisuuteen

palautuva luonnon kokemistapa. Pauanteen ihmiskuvan mukaan nykyihminen on modernin arkkitehtuurin seurauksena vieraantunut itsestään ja luonnosta, ja ihmisen on paha olla. Pauanteella pyritään tuomaan tähän muutos orgaanisilla muodoilla, mediaalisella rakentamisella ja alkukuvien kautta luoduilla kalevalaisilla mielikuvilla.

5.1.2 Luovuuden ja parantamisen omaehtoinen yhteisö

Pauanteen ihmiskuvassa nousi esiin ajatus ihmisestä luovana olentona. Ihmiskuvasta sanottiin myös, että ihmisen käsittämisessä on vaikea pelkkiin aisteihin turvautumalla nähdä, missä loppuu hänen fyysisyytensä ja missä alkaa hänen henkisyytensä. Samalla tavalla Pauanteen toimintakentästä sanotaan, että siinä on lähes mahdotonta erottaa, mikä on kulttuuria ja mikä terapiaa. (*Pauanne*-lehti 1988, 17–18.) Kulttuuri ja terapia, parantaminen ja luovuus näyttävät muodostavan Pauanteella holistisen ihmiskäsityksen, jossa ihmisen parantamista ei voida erottaa kulttuurista.

Pauanteen alkuvaiheilla pyrittiin tekemään yhteistyötä kansanparantajien ja lääketieteen henkilöiden kanssa. Pauanteella alkuperäisenä ajatuksena oli, että käsitteet sairaus, tauti ja parantaminen tulisivat uudelleen arvioitaviksi ja tutkittaviksi Pauanteen yhteisössä, jossa virallista koulutusta saamattomat parantajat toimisivat yhteistyössä lääketieteen nykykoulutuksen saaneiden henkilöiden kanssa. (Nousiainen 1984, 24.) Näin ei kuitenkaan käynyt, vaan lääketieteen edustajien lähtiessä omille teilleen Pauanteen parannuskäsitys alkoi keskittyä kokonaisvaltaisen, vaihtoehtoisen parantamiskäsityksen edustamiseen. Pauanne-keskuksen parantamiskäsitys on kokonaisvaltaista, jossa jokainen osa on yhteydessä toisiinsa. Tähän käsitykseen liittyvät ympäröivä kulttuuri ja henkinen olotila. Pauanteella käsitys kansanparannuksesta on, että kun ihminen oleskelee siellä hiljaisuudessa, hän löytää itsestään ne kipeät kohdat, jotka häntä vaivaavat (Drufva 1987).

Pauannetta mainostetaan paikkana kaikille ilmaisutaiteille, eräänlaisena vapaiden taiteiden ahjona. Tapani Hietalahti kertoi *Pietarsaaren Sanomien* haastattelussa, että esimerkiksi opiskelusta vapautuneet nuoret voisivat viettää täällä sapattivuoden ja

tunnustella mihin taipumukset viittaavat. (P-LA 1990.) *Pohjolan Sanomissa* 6.1.1992 mainostetaan, että:

Pauanne on voimapaikka kaikille, jotka maailman kaaoksen ja ahdistuksen keskellä tahtovat etsiä uutta sopusointua käden työn ja henkisten ponnistusten kautta. Pauanteella kätten taidot, rakentaminen, tarinat, musiikki ja parantaminen liittyvät yhteen ja antavat sijaa eri kulttuurien ja aikojen vaikutteille. Pauanne on sielun virittymisen paikka, kivipolku kadonneen itsen ja luonnon salaisuuksien yhteyteen. (Hietalahti, 1992.)

Kuten aineistosta on noussut esille, alkukuvien merkitys on vahva. Alkukuvat eheyttävät ja parantavat sekä saavat ihmisen luovan tekemisen tilaan, jossa tekemisen kautta synnyttään uudelleen. *Pauanne*-lehdessä (1994) kerrotaan, että elämän perussymboleihin liittyvät kuvat ja näyttelyt auttavat ihmisiä tunnistamaan itsessään olevan henkisen pyrkimyksen. Näyttelyissä on mahdollisuus tunnistaa niitä voimia, jotka ovat ahdistaneet ihmisiä vuosikausia. Alkukuvien merkityksen löytäminen toimii tällöin vapauttavana ja parantavana. (*Pauanne*-lehti 94, 2–3) Tapani Hietalahti sanoo, että Pauanne haluaa tarjota oravanpyörästä pois pyrkivälle mahdollisuuden oman luovuuden ja mielekkyyden löytämiseen. (Ojanen 1989) Tulevaisuusverstaan vetäjä Kai Vaara kertoi, että Pauanteella halutaan muuttaa koko perinteinen käsitys kurssitoiminnasta. Esimerkiksi valokuvauskurssi ei voi olla jonkin taidon opettelua sinänsä, vaan sen tulee olla luova sosiaalinen tapahtuma, jolle kuuri olisi parempi nimi. Vaaran mukaan ”otetaan valokuvauskuuri muutama päivä ihan tosissaan, niin että tuntuu ja kunnon kuurin jälkeen ihminenkään ei ole enää sama”. (Ojanen 1989.) Pauanteelle suunnitellun uni- ja symbolikeskuksen tarkoituksena oli saada opastusta myyttien ja symbolien kautta tapahtuvaan itsensä ja juuriensa löytämiseen ja henkiseen kasvuun. (*Pauanne*-lehti 1994, 3.)

Pauanne-lehti (1994) selkeimmin määrittelee sen mitä aineistoissa esiintyvä Pauanteen kokonaisvaltainen parantamiskäsitys tarkoittaa.

Pauanteella on saanut tilaa vuosituhansien ajan maailmalla elänyt aate tekemisen ja tietämisen yhteydestä. Kansanparantaja on tästä oivallinen esimerkki. Hän ei toimi päässään olevan tiedollisen mallin perusteella, vaan hän tietää tekemällä. Hän laittaa jäsenet paikalleen siten, että hän antaa tuntuman ohjata työtään. Näin jokainen asiakas hoidetaan yksilönä. [...] Tieteellisen tiedon soveltaminen toimisi päinvastoin. Sen mukaan pitäisi tietää ennakkoon, mikä on oikea paikka

millekin luulle, tukisiteelle ja lihaksille. Tällöin pakotettaisiin kaikki ihmiset samaan muottiin. (*Pauanne*-lehti 1994, 2)

Myös Pauanteen saunasta puhuttaessa tulee ilmi se, miten asetetaan kliinistä lääketiedettä vastaan:

Paikan ilmapiiri tukee ihmisen omia, aktiivisia sielunprosesseja, eikä ”avuttomuutta” mitä terveyskeskuksissa viruminen aiheuttaa. Tärkeä osa on myös henkilöillä, jotka toimivat parantavien energioiden välittäjinä. ”Virallisessa” terveydenhuollossa ollaan yhä tilanteessa, jossa henkilö voidaan määritellä ”terveeksi” tai ”sairaaksi” täysin riippumatta hänen omasta kokemuksestaan. (*Pauanne*-lehti 1988, 26.)

Pauanteen luovuus- ja parantamiskäsityksessä toisten mallien, piirroksien tai rakennuspiirustusten mukaan tekeminen ei auta rakentajaa luovuuteen ja henkiseen kasvuun. Luovaa ja parantavaa on sellainen työ, jossa elää mukana ihmisen syvyysulottuvuus eli ihmisen henkinen oleminen. Pauanteella nähdään, että jokainen on yksilö ja toisten tekemissä rakenteissa liikkuminen on toisten jälkien kulkemista. Yksilöllisyys voi toteutua vain siten, että tekee itse. (*Pauanne*-lehti 1994.) Pauanteen ideassa kierrätetyt näkemykset näkyvät omaehtoisessa ja orgaanisessa rakentamisessa, oman itsensä rakentamisessa työn kautta, kalevalaisessa symboliikassa, luovuudessa sekä alkukuvan käsitteessä. Pauanteen kulttuurisen miljöön tarkoituksena oli koota yhteen ”herääjiä”, jotka mielikuvituksen ja intuitiivisen luomisvoiman kautta pyrkivät samalla rakentamaan itseään. Nämä ”herääjät”, jotka pyrkivät vapautumaan sivilisaation kierteestä näyttävät sopivan okkulttuuriin liittyvään etsijyyden ideologiaan.

5.2 Tieteellis-teknillis-kristillisen maailmankuvan kritiikki

Pauanteen poleemiset tiedon strategiat ja diskurssit näkyvät kalevalaisissa alkukuvissa ja kulttuurinmuutoskeskusteluissa materialistista maailmaa vastaan. Pauannetta esimerkiksi mainostettiin siten, että erilaiset kulttuuriyhteisöt voisivat käyttää sitä kokoontumis- ja ideoimispaikkanaan ja se olisi hyvä paikka todelliselle kulttuurinmuutoskeskustelulle, sillä siellä eletään jatkuvasti perinteisen ja tulevan kulttuurin välimaastossa. (Heiskanen 1989, 17.) Aineistossa esiintyvät näkemykset ihmisen kokonaisolemuksen käsittämisestä kalevalaisten alkukuvien avulla ja

luontoyhteyden kadottamisesta paikantuvat tietynlaiseen, Christopher Partridgen (2004) määritelmää mukaillen, uudelleenlumoutumisen kulttuuriin, jossa henkisyiden muodot ja tavat muodostavat eräänlaisen henkisyiden kulttuurin lumouksesta haihtunutta materialistista maailmankuvaa vastaan. Lumouksen haihtuminen¹⁶ on Max Weberin käyttämä termi, jolla Weber selitti modernisaatiota ja maailman rationalisoitumista. Modernisaatiossa todellisuus ja ihmisten kokemusmaailma käsitetään vähemmän mystisenä tai salaperäisenä ja enenevässä määrin tieteelliseen ja rationaaliseen käsitykseen palautuvana ennustettavana ja tieteellisesti tutkittavana todellisuutena. Tämä vaikuttaa muun muassa sekularisaatioon ja maagisen ajattelun katoamiseen. (Partridge 2004; Jenkins 2000, 12.) Weberin tulkintaa kommentoiden Partridge näkee länsimaisen okkulttuurin edustavan uudelleenlumoutumisen kulttuuria, jossa perinteisten uskontojen näkemykset tekevät tilaa vaihtoehtoisemille henkisyiden muodoille.

Pauanteella näkyy vahvasti uudelleenlumoutumisen kulttuurin painotus erityisesti kritiikissä rationaalisuutta, markkinataloutta ja teknillistä maailmankuvaa kohtaan. *Pauanne*-lehdissä erityisesti suurena huolenaiheena näyttää olevan henkisen kulttuurin vaihtuminen rationaalisuuteen ja markkinavoimiin. Esimerkiksi Pauanteen alkuaikoina mainostettiin, miten henkinen omavaraisuus on kilpailemassa, rahaa hankkimassa ja vieraan kulttuurin ”puuhamiesten” uusikäytössä. Tämä johtaa siihen, että ihmisten henkeä ja terveyttä käytetään jo yleisesti maksuvälineinä ja me ihmiset ”antaudumme panteiksi tieteellis-teknillis-kristillisen maailmankuvan leipiin.” (Hietalahti & Nousiainen 1984, 28.) Pauanteella on mietiskelypaikaksi tarkoitettulle kallionyppylälle johtavan polun varressa tieviitta, joka opastaa filosofi Immanuel Kantia mukaillen ”Puhtaan järjen kritiikin baariin”. Pauanteessa on tekijöiden mukaan harjoitettu puhtaan järjen kritiikkiä esimerkiksi siellä järjestettävissä luentotilaisuuksissa, kursseilla ja erilaisissa luovan toiminnan tilanteissa. (Hietalahti 1992.)

Tutkielmassani maailmankuva näyttäytyy myös tutkimuskohteen itse käyttämänä emic-terminä, jolla tutkimuskohde asemoi itsensä vallitsevaa maailmankuvaa vastustavaksi

---

¹⁶ Engl. *disenchantment*

liikkeeksi.¹⁷ Sekä lehti- ja aikakauslehtiaineistoissa, joissa Pauannetta markkinoidaan yleisölle, että yhteisön omassa lehdessä esitetään Pauanne vaihtoehtokulttuuriksi vallitsevalle maailmankuvalle. Aineistojen perusteella Pauanteen markkinoinnissa tutkimuskohteen muotoilemaa vallitsevaa tai hegemonista maailmankuvaa kritisoidaan tietyillä toistuvilla termeillä. Aineistosta esille nousevat poleemiset termit ovat: tieteellis-teknillis-kristillinen maailmankuva, materialismi, Pohjan Akan kylmä faktakulttuuri, muovinen puuhamaa, Joukahais-kulttuuri, Kain-kulttuuri, ja sivilisaatio. Vallitseva materialistinen ja rahatalouden ohjaama maailmankuva asemoidaan sivilisaation käsitteen alle, jossa paikallinen kansanomainen kulttuuri on menetetty globaalin rahatalouden alle. Tätä käsitteellin jo tarkemmin yhteiskunnan, valtion ja kansan suhteesta maailmankuvaan luvussa 4.5.

Vastakkaisuus maailmankuvien välillä tulee esille Tapani Hietalahden Pauannetta koskevista haastatteluista sekä *Paunne*-lehdistä. Käsitteellinen asemoiminen vallitsevaa maailmankuvaa vastaa näyttäytyy seuraavanlaiselta:

---

¹⁷ Etic-termillä viitataan tutkijan luomiin luokitteluihin ja emic-termillä tutkittavan luomiin luokitteluihin (Alasuutari 2011, 120–121).

Henkisyys ↔ materialismi

Kalevalaisuus ↔ välimerellinen ja kristillinen (monoteistinen) ajattelutapa

Tuntuma, intuitio, luovuus ↔ rationaalisuus

Orgaaninen arkkitehtuuri ↔ moderni arkkitehtuuri

Kokonaisnäkemys, yksilöllinen ihminen ↔ kliininen lääketiede

Moraalisuus, eettisyys ↔ (Pohjan Akan) kylmä faktakulttuuri

Luonnonläheisyys ↔ markkinavoimat

(Kansan)kulttuuri ↔ sivilisaatio

museoitu kulttuuri, muovinen puuhamaa

Kuvio: aineistossa esiintyvä käsitteellinen asemoiminen valtakulttuurin maailmankuvaa vastaan

Tässä käsitteellisessä vastakkainasettelussa näyttäisi olevan se okkulttuuriin tai kulttimiljööseen palautuva uskomuksia ja käytäntöjä yhdistävä ilmapiiri, johon yksilöt ominen tarkoituksiperineen hakeutuvat. Vallitsevaa maailmankuvaa vastaan asemoimisesta tulee esille myös se Hanegraaffin ehdottama esoterian määritelmä, jossa esoteerisiksi mielletyt liikkeet nähdään torjutun tiedon edustajina. Merkittävän tekijänä näyttäytyy yleinen tyytymättömyys materialismia ja rahataloutta kohtaan sekä huoli luonnonmukaisuuden ja henkisen kulttuurin puolesta. Uskonnollisia ajatuksia Pauanteella ei sanottu olevan, vaan keskeisenä tekijänä oli kansantaitojen korostaminen ja niiden asettaminen vallitsevaa maailmankuvaa vastaan. Tapani Hietalahti ja Ilmari Varila toteavat Helsingin sanomien haastattelussa 15.7.1989:

Meillä ei ollut mitään uskonnollisia ajatuksia koko aikana. Monet täällä käyneet kokevat kuitenkin jotain sellaista. Puhuvat temppelistä tai muusta. Se on täysin ihmisten itsensä tuottamaa. Mutta kylällä tästä sitten alettiin puhua pirunkirkkona tai antroposofian temppelinä. (Ojanen 1989.)

Tämä vastakkainasettelu näkyi esimerkiksi kristillisen piirin suhtautumisena. *Ukkosrumpu* -dokumentissa nimettömäksi jäävä pappi toteaa Pauanteesta, että ”kyllä tässä talossa, tässä miljöössä vaikutti sellainen voima, joka ei ollut Jumalasta ja se toinen voima on silloin siitä toisesta suunnasta eli Paholaisen talo” (Mäkiranta & Lillqvist 2001). Suhtautuminen Pauanteeseen sopii Hanegraaffin muotoilemaan torjuttuun tietoon, sillä siinä missä tieteellinen ajattelutapa vieroksui Pauanteen kansanparannuksen ja kansantaitojen henkisiä pyrkimyksiä, niin Keski-Pohjanmaan kristillinen piiri taas näki Pauanteen paholaisen luomuksena. Pauanne joutui elämään kahden maailmankuvan ristipaineessa torjuttuna ajattelumallina, joka ei sopinut vallitsevaan tieteelliseen maailmankuvaan eikä myöskään vallitsevaan uskonnolliseen maailmankuvaan. Dokumentissa todetaan vielä:

Jos ajatellaan pohjanmaan herännäisyyttä ja uskonnollisuutta yleensä, niin kyllähän tämmönen kalevalainen tai vanhoista jumalista kiinnostunut ajattelu- tai rakennustapa, niin kyllä se on jatkuvasti törmäyskurssilla. Jos ajatellaan vaikka koko tätä maan tilaa suhteessa vanhoihin jumaaliinsa aina kun on jotain juhlavuosia niin nostetaan esiin jotain, mutta sitten taas painetaan se Raamattu Kalevalan päälle niin tiukasti että siinä se on. (Mäkiranta & Lillqvist 2001.)

Eniten Hietalahti tuntee katkeruutta kuntaa kohtaan, sillä se ei ole rahoittanut Pauanteen rakennuksia yhtään. Rakenteisiin on hänen mukaansa mennyt rahaa noin miljoona markkaa.

Kannustamisesta ei ole ollut puhettakaan. Päinvastoin kunta on alkanut kilpailla Pauanteen kanssa suunnitteleamalla kansantaiteenkeskusta. Sehän sisältää suunnilleen saman idean, mutta byrokratia ja hinnat tulevat olemaan moninkertaiset. (P-LA 1990)

Hietalahden mukaan kunnan nuiva suhtautuminen johtuu siitä, että väärät henkilöt lähtivät kehittämään Pauanteen ideaa. (P-LA 1990). Vuotta myöhemmin *Keskipohjassa* 5/91 todetaan:

Nyt hän (Hietalahti) on tavallaan yksin, kylähulluksikin siteerattu. Tämä yhteiskunta hyvin herkästi latistaa ihmisen, kaavoihin kangistumattoman, joka uskaltaa ja osaa olla erilainen. Onneksi meillä ovat nämä kansaeläjät keskellämme, muuten emme ikinä näkisi tämänkaltaisia tarun todentumispaikkoja. (Kallio 1991, 10.)

Aamulehti 18.6.1992 nostaa esille Pauanteen kielteisyyden talousajattelua kohtaan ja mainitsee henkisen kulttuurin vallankumouksesta. *Aamulehden* mukaan tämä kuitenkin vaikutti Pauanteen myöhempään tilaan. Alussa Pauanteella puhuttiin ihmisen kokonaisolemuksen ymmärtämisestä ja kaavailtiin toiminnallista kokonaisuutta. Samoihin tiloihin haluttiin sovittaa kuppausperinnettä, klassista musiikkia, käsityökulttuuria ja mytologioihin perustuvia Hietalahden visioita. Samaan aikaan kotikutoinen *Pauanne*-lehti kritisoi paikkakunnan vaikuttajia kumoon. (Halme 1992.) Erityisesti vuoden 1986 *Pauanne*-lehden teemana näyttää olevan rahatalouden kritiikki ja rahan nähdään olevan ”itsekkyyden, alistamisen, kidutuksen ja kaiken hyväksikäytön symboli, leima käyttäjänsä takalistossa” (*Pauanne*-lehti 1986, 13). Pauanteen vastakkainasettelu Kaustisen kunnan kanssa näkyi talousajattelun kritiikin lisäksi erityisesti siinä, että *Pauanne* ei suostunut edustamaan museoitua kulttuuria, jossa yritetään kieltää kalevalainen kuvamaailma ja muotoillaan kansalliseepos ”käyttökelvottomaksi juhkalalukuksi” (*Pauanne*-lehti 1988, 27).

5.3 Pauanteen vaihtoehtohenkisyys

Wouter J. Hanegraaffin (2000) mukaan usein *new age* -sateenvarjotermin alle liitetyt yhteisöt vastustavat dualismia ja korostavat holistista käsitystä todellisuudesta: esimerkiksi jumala ja ihminen ovat yhtä, ihmisen parantaminen on kokonaisvaltainen prosessi, jossa henkisyys ja fyysisuus vuorovaikuttavat keskenään, ja ihmisen on löydettävä kadotettu yhteys luontoon. Niin sanotut *new age* -yhteisöt myös vastustavat reduktionismia eli heidän mukaansa todellisuus ei ole pelkästään mekanistinen ja materialistinen prosessi, vaan todellisuutta määrittävät myös henkiset tekijät. (Hanegraaff 2000, 291.) Näin määriteltynä Pauanteen yhteisöllä on nähtävissä yhtäläisyyksiä maailmankuvassa ja tiedon strategioissa tämän kaltaisiin henkistä vaihtoehtokulttuuria edustaviin liikkeisiin. *Pauanne* ei myöskään kaihtanut näitä liikkeitä, sillä *Ultra*-lehden mukaan *Pauanne* on ollut mukana Hengen ja tiedon messuilla, joka nähdään suomalaisen vaihtoehtohenkisyyden merkittävimpana keskusteluareenana (Kuningas 1989, 10). *Pauannetta* on myös käsitelty ja Hietalahtea haastateltu vaihtoehtokulttuuria edustavissa lehdissä, kuten rajatietoon keskittyvässä

Ultrassa ja antroposofisessa *Takoja*-lehdessä. Aamulehden sunnuntainumerossa 8.7.1990 kerrotaan *Ultra*-lehden päätoimittajan Tapani Kuninkaan järjestämästä rajatietomatkasta, joka kiertää ympäri Suomea kohteissa, joilla oli jotakin tekemistä ufojen, spiritualismin, magian, henkiparannuksen, vaihtoehtoparannuksen, astrologian ja muiden vastaavien ilmiöiden kanssa. Pauanne oli yksi näistä rajatietomatkan kohteista. Näyttää siltä, että Pauanteen kohderyhmän hakeminen kohdistui myös näihin vaihtoehtohoito- ja henkisyys edustaviin ryhmiin.

Jussi Sohlbergin (2008) mukaan suomalainen esoteerinen kenttä voidaan jakaa kahteen alueeseen. Suomeen on noussut suhteellisen uusi esoteerinen kulttuuri, joka yhdistelee uuspakanuutta ja rituaalimagiaa eri muodoissaan. Nämä ryhmät ovat yleisesti ottaen suhteellisen valikoivia ja salailevia luonteeltaan ja pohjautuvat enemmänkin löyhiin verkostoihin kuin tiukasti organisoituihin yhteisöihin. Toinen esoteerinen kulttuuri paikantuu teosofiaan, antroposofiaan, ruusuristolaisuuteen sekä organisaatioihin, jotka pohjautuvat näihin traditioihin. (Sohlberg 2008, 214–215.) Pauanteen okkulttuurissa voidaan nähdä vaikutteita molemmista alueista, sillä Pauanteella kierrätettävät maailmankuvalliset elementit voivat paikantua sekä uuspakanuuteen että antroposofian perinteeseen.

Pauanteella esiintyvät diskurssit muinaisesta kansankulttuurista ja kalevalaisesta olemistavasta kohdistavat huomion uuspakanuuden ilmiöön. Länsimaisen esoterian tutkimustraditiossa uuspakanallisuus on usein liitetty osaksi esoteerisia ilmiöitä (ks. Granholm 2012). Uuspakanallisuus ei ole sinänsä mikään yhtenäinen ilmiö ja termiä ”pakana” voidaan toisaalta pitää myös pejoratiivisena terminä osoittamaan ihmistä, joka ei ole vallitsevan uskonnon jäsen. On kuitenkin olemassa liikkeitä ja ihmisiä, jotka identifioivat itsensä pakanoiksi, joten tieteellisessä tutkimuksessakin on hyödynnetty termiä uuspakanuus¹⁸ (Sjöblom 2000, 224). Uuspakanuus nähdään laajana kenttänä, jossa ei ole mitään kaikkia yhdistävää uskomusjärjestelmää tai dogmatiikkaa, mutta josta voidaan kuitenkin löytää uuspakanallisuuden muotoja yhdistäviä diskursseja. Kaksi tällaista diskurssia ovat luonnon ensisijaisuus ja halu elävöittää muinaiset,

---

¹⁸ Uuspakanuuden kenttään lasketaan muun muassa Asatru ja wiccalaisuus. Suomessa Pakanaverkko - internet sivusto pyrkii toimimaan erilaisten uuspakanallisten ilmiöiden verkostona. (Granholm 2012, 58.)

esikristilliset uskonnot, traditiot tai arvot. Luonnon ensisijaisuus tarkoittaa sitä, että luonto näyttäytyy keskeisenä ylimaallisena kenttänä, jossa on merkittävyyttä ja itseisarvoa eikä se palaudu pelkästään ihmisten hyödyntämäksi resurssiksi. Halu muinaisten traditioiden elävöittämiseen tarkoittaa sitä, että uuspakanallisissa suuntauksissa kaivataan tietynlaista ”aidompaa” uskonnollisuutta ja elämäntyä, joka löytyy muinaisista esikristillisistä perinteistä. (Granholm 2012, 58.) Näitä kahta diskurssia seuraten Pauanteen miljö ja maailmankuvalliset elementit sopivat myös tähän määritelmään, sillä luontosuhde ja kalevalaisen mytologian painotus esiintyy tärkeässä roolissa Pauanteella.

Kalevala näyttäytyy Pauanteella perustavanlaatuisena mytologiana, jonka mielikuvat ja symbolit elävät joka puolella. Pauanteen tarkoituksena oli siis kehittyä täysmittaiseksi vaihtoehtokulttuurin keskuksiksi. Sen tarkoituksena oli uusien ja aitojen vaihtoehtojen etsiminen kulttuurin eri alueilla, sekä edistää vapautumista niin sanotusta ”mekanistis-kaupallisesta” sivilisaatiokierteestä sekä edistää oman henkilökohtaisen luovuuden uudelleenlöytämistä. Keskeisenä lähtökohtana tälle nähtiin kansallinen, muukin kuin suomalainen, kulttuuriperinne. (Maula 1988.) Suomalaisista sanotaan, että he ovat saunapolulta eksynyt kansa. Sauna pitää suomalaiset luonnonkansana, sillä ”siellä riisimme yltämme vieraan kulttuuri-sivilisaatioasun” (*Pauanne*-lehti 1988, 26). Sauna myös muuttaa koko havaintomaailmaa. *Pauanne*-lehden mukaan, jos päätämme kehittää tästä ”eteerisestä” havaitsemistavasta pysyvän, se antaa uutta näkemystä ja voimaa kaikkeen luovaan työhön. (*Pauanne*-lehti 1988, 26.)

Antroposofia mainitaan toisinaan aineistoissa ja arkkitehtuurin lisäksi antroposofisen liikkeen materialistista ja positivistista maailmankuvaa vastustavat näkemykset muistuttavat pauannelaisten näkemyksiä. Antroposofisen liikkeen päämääränä oli Euroopan henkisen elämän uudistaminen ja tätä päämäärää pyrittiin toteuttamaan hyödyntämällä antroposofian ajatuksia useilla elämän alueilla, kuten uskonnossa, kasvatuksessa, tieteessä ja taiteessa. Antroposofia esiintyi usein tiedekriittisenä ja luonnontieteisiin liitetty materialistinen maailmankatsomus toimi antroposofiassa selkeimpänä vastaparina. Positivistista tiedettä ei voitu antroposofien keskuudessa hyväksyä, koska henkisen maailman ja sielun kieltäminen köyhdytti heidän

näkemyksessään ihmiskäsitystä sekä ymmärrystä maailmasta. Positivistinen tiede aiheutti metafyyssisen dilemman ja luonnontieteen asettamia tiedon rajoja pyrittiin kyseenalaistamaan. (Boguslawski 2017, 215.) Julia von Boguslawskin (2017, 212) mukaan antroposofian ”toiset”, jotka nousevat antroposofiaa tarkasteltaessa esille ovat luonnontiede, kirkko/kristillisuus ja ajan muut esoteeriset liikkeet. Materialismin vastustus ja tieteellisen maailmankatsomuksen laajentaminen myös henkistä puolta käsittäväksi oli tyypillistä antroposofian lisäksi myös muille ajan esoteerisille liikkeille. Ne pyrkivät tarjoamaan orgaanisen vaihtoehdon mekanistiselle maailmankatsomukselle ottamalla vaikutteita muun muassa saksalaisesta *naturphilosophie* -perinteestä. (Boguslawski 2017, 215.)

Tomas Mansikan ja Tiina Mahlamäen (2020) mukaan suomalaisen esoterian historiassa voidaan nähdä, että kansanperinteen aineistot, joissa kuvaillaan myyttejä ja kansanomaisia uskomuksia, ovat keskeinen lähde. Myös uuspakanayhteisöt hyödyntävät tämänkaltaisia aineistoja. Esoteria voidaan nähdä myös kansanomaisten uskomusten ja myyttien kierrättämisenä oppineesta kulttuurista katsottuna. Esoteerisissa diskursseissa, esimerkiksi Paracelsuksen ja Jakob Böhmen näkemyksissä kansanomainen viisaus nähdään aidoimpana tiedon muotona, sillä se oli turmeltumatonta ja yhteyksissä elävään elämään ja luontoon. Myyttistä kansanuskoa ja esoteriaa yhdistää näkemys alkusyiden tuntemisesta. Kuten Jakob Böhmen kaltaiset esoteeriseen traditioon keskeisesti liitetyt ajattelijat, myös shamaanit palasivat alkusyihin, jotka löytyvät ihmisen sisästä. Alkusyiden tunnistamista ja kokemista voidaan pitää suomalaisen esoterian keskeisenä muotona. (Mansikka & Mahlamäki 2020, 45–49.) Tapani Hietalahden näkemyksissä ja *Pauanne*-lehden teksteissä esiintyy samalla tavalla esoteerisia diskursseja, joissa kansanomaisella uskomuksella ja kansanperinteellä on merkittävä asema. Pauanteen kohdalla esiintyvät näkemykset muistuttavat sekä uuspakanallisia traditioita että antroposofista ajattelumaailmaa ja *Pauanne* ilmiönä voidaan sijoittaa myös osaksi suomalaista esoteerista kenttää.

Pauanteen okkulttuurin ja kulttimiljöön periaatteet tulevat esille Erkki Pirtolan kuvauksesta Pauanteesta:

Myyttisen voiman ja kriittisen ajattelun yhdistäminen kättentaitoihin on Pauanteen Sammon sanoma. Se on toiminut elämäkouluna lukemattomille toisintaitajille. Siellä on tehty tervahauta, pidetty monenlaatuisia kursseja, tuuletettu nyky-yhteiskunnan tuupertamia arvoja, tehty uusia ääniä itse tehdyillä soittimilla. Pauanteen huipulla oli aikoinaan valtaisa Ukonrumpu, joka kokosi ihmiset luomaan uutta sosiaalista taidetta, loitsimaan esiin koko ITE. (Pirtola 2003, 59.)

Tapani Hietalahdelle Pauanne merkitsi suoraa kansanhengen inspiraatiota. Hänen mukaansa Pauanne on Väinämöisen ja Ukon luomus. Hietalahden mukaan, kun Suomi sai itsenäisyytensä, silloin kalevalainen aika loppui ja Pauanteen kohdalla hän jatkoi sitä. Hänelle Pauanne on Ukon voimaa. (Pirtola & Hietalahti 1992, 27.)

6. Yhteenveto

6.1 Johtopäätökset

Tutkielmassani lähdin muotoilemaan Pauanne-ajatuksen taustalla esiintyvistä maailmankuvasta kokonaisuutta, johon kyseisen yhteisön aatemaailma rakentuu. Pauanteen lähtökohdat olivat käytännölliset ja tarkoituksena Pauanteen rakentajilla oli luoda kansanlääkintää ja kansantaitoja ylläpitävä keskus, joka keräsi yhteen Kaustisen seudun kansanparantajat ja kansantaitajat. Aineistosta selviää, että perinteisen kansanlääkinnän lisäksi Pauanteesta muodostui omaehtoinen yhteisö, joka näyttäytyi vaihtokehtokulttuurina vallitsevalle maailmankuvalle ja muodosti kalevalaisuuteen ja kansalliseen kulttuuriperinteeseen palautuvan okkulttuurin. Pauanteella tulevat esille yritykset tuoda uudelleenlumoutuminen osaksi ihmisen eksistentiaalista maailmaa ja samanaikaisesti ylläpitää poleemista dialogia tieteellistä rationaalisuutta vastaan.

Ensimmäisenä tutkimuskysymyksenä lähdin kartoittamaan Pauanteen ideoijien näkemyksistä muodostuvaa maailmankuvaa. Maailmankuva tulee erityisesti esille materiaalisuuden ja henkisyuden vuorovaikutuksesta. Pauanteella arkkitehtuuri ja esineet ilmentävät tekijöidensä henkistä maailmaa. Aineistoista nousi keskeinen painottuminen aineen, hengen ja luovuuden yhteistoimintaan sekä

kokonaisnäkemykseen ihmisestä. Pauanne-näkemyksessä asetettiin tiukasti materialistista maailmankuvaa vastaan ja nähtiin maailman henkisen ja fyysisen yhteistoiminnan kautta. Keskeiseksi käsitteeksi Pauanteella nousi alkukuvat, jotka ovat henkisiä ja myyttisiä kuvia. Nämä alkukuvat toimivat sekä suhteessa materiaaliseen luomiseen että ihmisen parantamiseen. Ihminen nähdään luovana ja intuitiivisena toimijana ja Pauanteella tarkoitus oli löytää luovia ja parantavia alkukuvia.

Kokemustasolla Pauanteen tarkoituksena oli antaa kävijälle tunne todellisuuden laajentumisesta materialistista maailmankuvaa korkeammaksi. Todellisuus oli Tapani Hietalahden mukaan syventymistä pois aineellisista ohjelmista kohti omaa itseään ja oman tehtävänsä oivaltamista. Pauanteella esiintyvä symboliikka tuo ilmi Pauanne-yhteisön maailmankuvan henkisiä merkityksiä. Esimerkiksi rakentajien näkemyksissä tekeminen ja luova työ vaikuttavat hengen ruumiillistumiseen ja tämä näkyy Pauanteen arkkitehtuurissa. Pauanteella korostettiin ihmisen henkisyden näkymistä mielikuvituksen voimassa ja mielikuvituksen myyttisesti tuottamissa arkkityyppisissä malleissa. Nämä ajatukset näkyvät Pauanteen rakentajien mukaan erityisesti arkkitehtuurissa ja siihen sisältyvissä viesteissä. Materiaaliset kulttuurituotteet ilmentävät merkittävästi tekijöidensä henkisiä pyrkimyksiä.

Pauanne-lehdissä ja Tapani Hietalahden maailmankuvassa luontosuhde näyttäytyy merkittävänä, sillä ihmisen nähdään kadottaneen yhteyden luontoon ja tämän syyn nähdään vaikuttavan muun muassa ekokatastrofeihin. Luontoon liitetään myös henkistä maailmankuvaa ilmentäviä käsitteitä, kuten luonnonhenget, voimahenget ja yhteydet korkeampiin logoksiin. Pauanteen parantamiskäsityksessä tulee esille ihmiskuva, jossa esiintyy kokonaisnäkemys ihmisestä. Ihmiskuva näyttäytyy kokonaisvaltaisena, jossa on otettava huomioon sekä aineellinen että henkinen puoli ja näiden vuorovaikutus. Ihminen on luova olento ja tätä luovuutta Pauanteella pyritään saattamaan esiin. Yhteiskuntanäkemyksessä Pauanteella korostettiin kansankulttuurin asemaa sivilisaatiota vastaan. Kansankunnan luonne nähdään Pauanteella erityisesti kalevalaisuuden kautta. Kalevalaisuus ei viittaa tässä yhteydessä Elias Lönnrotin luomaan runokokoelmaan, vaan kalevalaisuus edustaa jotain muinaista ja suomalaiselle kansalle ominaista olemistapaa. Tämä tulee esille esimerkiksi Tapani Hietalahden

lauseesta ”suomalaiset ovat saunapolulta eksynyt kansa”. Suomalaisten arvomaailman vinksauttaminen johtuu Tapani Hietalahden mukaan siitä, että ihmiset ovat kadottaneet yhteydet omiin juuriinsa. *Pauanne*-lehdissä esitetään, että kalevalaista kulttuuria joko hävetään tai siitä on tehty muovinen museoitu tuote tai juhlakalu, joka nostetaan ainoastaan tiettyinä aikoina esille. *Pauanne*-lehdet ovat myös täynnä kulttuurikritiikkiä erityisesti rahataloutta, materialismia, teknillistä maailmankuvaa ja kulttuurin museoimista kohtaan.

Pauanteen maailmankuvan selvitettyäni tarkastelin toisessa tutkimuskysymyksessäni sitä, millaisen vaihtoehtokulttuurin Pauanteen rakentajat Pauanteella muodostivat. Vaihtoehtokulttuuria tarkastellessani hyödynsin okkulttuurin käsitettä selvittäessäni Pauanteen vaihtoehtohenkistä miljöötä. Kansanparantajien ja muiden kansantaitojen ylläpitäjien muodostamassa okkulttuurissa kierrätettiin näkemyksiä kansanperinteestä, vallitsevan maailmankuvan haitallisuudesta, kalevalaisuudesta sekä antroposofisista vaikutteista. Yleisellä tasolla maailmankuva voidaan nähdä yhteisöä muodostavana, sen sisäistä kiinteyttä muodostavana ja perimmäisiä näköaloja muotoilevana kehikkona. Tässä kohtaa voidaan nähdä, että Pauanteella muodostui okkulttuuri, jossa näkyy samankaltaisten maailmankuvallisten elementtien kierrättäminen ja yhteensovittaminen. Pauanteen arkkitehtuurissa näkyy rakentajien näkemykset luovan työn vaikuttamisesta hengen ruumiillistumiseen ja orgaanisen arkkitehtuurin periaatteet näyttäytyvät keskeisen voimavarana. Pauanteen rakentajien, erityisesti Tapani Hietalahden mukaan ihmisen henkisyys näkyy mielikuvituksen voimassa ja mielikuvituksen myyttisesti tuottamissa arkkityyppisissä malleissa ja tämä taas heijastuu arkkitehtuuriin. Okkulttuurissa yleistä on, että toimijat rakentavat identiteettiään myös sellaisten kulttuurituotteiden pohjalta, joita ei pidetä yleensä uskonnollisina. Tässä tapauksessa *Pauanne*-yhteisön kansantaitojen, kansanlääkinnän ja toisintaitamisen periaatteet muodostavat yhteisölle omanlaisen henkisen miljöön. Henkisiä totuuksia voidaan etsiä muun muassa erilaisista kaunokirjallisista teoksista, saduista ja myyteistä, ja Pauanteen kohdalla Kalevala tai kalevalaisuus asettuu tällaiseksi keskeiseksi henkisen tiedon kentäksi.

Mielenkiintoista on omaehtoiseen ja kansalliseen kansankulttuuriin sitoutuminen, mikä tarkoittaa sitä, että esimerkiksi antroposofian perinteeseen nojaavia ajatuksia kierrätetään, mutta siihen liikkeenä ei sitouduta. Pauanteella oli antroposofiasta kiinnostuneita ja sen perinteen tuntevia henkilöitä, ja alkukuvan käsite tai arkkitehtuurinen lähestymistapa muistattavat osaltaan antroposofiaa. Pauanteella tehdään kuitenkin selkeä erottautuminen omaksi yhteisöksi ja keskeiseksi nimittäjäksi nousevat kalevalaisuus ja kansallinen kulttuuriperinne. Pauanteen vaihtoehtokulttuurin rakentumisessa yhdistävät perusaatteet, jotka yhdistivät okkulttuurissa kierrätetyt maailmankuvalliset ilmaukset kokonaisuudeksi olivat erityisesti materialistisen maailmankuvan kritiikki, henkisen todellisuuden etsiminen, luovan ja kokonaisvaltaisen ihmiskuvan korostaminen sekä luonnon ja orgaanisuuden keskeiset periaatteet. Näin Pauanteen kulttimiljöössä voidaan nähdä vaikutteita sekä antroposofisesta perinteestä että uuspakanallisista diskursseista. Pauanteen poleemisissa diskursseissa ja tiedon strategioissa nähdään myös tapa erottautua sekä tieteellisestä että uskonnollisesta maailmankuvasta, mikä yhdistää Pauanteen ilmiön esoteerisiin diskursseihin ja liikkeisiin. Okkulttuuri työkaluna esittää, että uskonnolliset, henkiset tai intellektuaaliset käsitteet, ideat ja terminologia eivät ole enää sidottuja tiettyyn traditioon, vaan ne ovat vapaana kaikkien kierrätettävissä ja tulkittavissa ilman käsitteen alkuperäisiä merkityksiä. Tämä esiintyi Pauanteella yhdistelemällä ja kierrättämällä synkretistisesti erilaisia esoteerisuuden perinteistä kumpuavia traditioita ja näkemyksiä. Pauanteella eri ihmiset kierrättivät samankaltaisiin maailmankuviin palautuvia käsityksiä luoden omanlaisensa vaihtoehtokulttuurin.

6.2 Lopuksi

Tutkielmassani pyrin päivittämään maailmankuvatutkimuksen vaihtoehtohenkisyiden ja uushenkisyiden tutkimuksen piiriin. Ankkuroin tutkielmani okkulttuuriin käsitteeseen ja tutkielmani liittyy osaltaan kasvavaan kiinnostukseen modernia länsimaista esoteriaa kohtaan. Arkkitehtuurin ja henkisyiden suhdetta on aiemmin tutkittu lähinnä antroposofian kautta, joten pyrin työlläni avaamaan näkökulman yleisesti esoteerisuuden ja arkkitehtuurin sekä myös osaltaan ITE-taiteen välille.

Tutkielmani metodologinen ratkaisu perustui dokumenttien analysoimiseen, missä maailmankuvatutkimuksen ja okkulttuurin viitekehykset ohjasivat tulkintaani. Ratkaisu perustui osaltaan tutkielman pituuden ja aikataulujen muodostamaan haasteeseen. Myös tutkielman eksploratiivinen luonne hidasti aineiston löytymistä ja sen kokoamista. Pauanteen ilmapiiriä olisi entisestään valottanut Pauanteessa mukana olleiden haastattelut, mutta aikataulullisesti informanttien kartoittaminen osoittautui haasteelliseksi. Lisäksi koin, että keräämäni dokumenttiaineisto osoittautui pro gradu - tutkielman laajuuteen nähden riittäväksi.

Esoteria, okkulttuuri ja maailmankuvatutkimus tarjoavat taiteen ja henkisyyden lisäksi fokuksen poikkeaviksi nähtyihin henkisiin ilmiöihin sekä tästä seuraten marginaalin ja valtavirran välisiin konflikteihin. Ajatuksen torjutusta tiedosta rakenteellisena ominaisuutena voisi liittää laajempiin keskusteluihin koskien jännitteitä uskonnollisten ryhmien ja vallitsevan yhteiskunnan välillä. Pauanteen tapauksessa esimerkiksi kysymys miksi Pauanetta vierastettiin niin paljon Kaustisella, tarjoaa jatkotutkimusmahdollisuuden vaihtoehtokulttuurin ja keskipohjalaisen kristillisyyden välisistä jännitteistä. Toisaalta myös Kaustiselle ominainen kansanparannusperinne ja maine kansantaitoja ja -taidetta ylläpitävänä kuntana herättää jatkokysymyksen, millaisia maailmankuvia ja okkulttuuria kansanparantajien keskuudessa esiintyy. Kulttimiljöön sisäisten jännitteiden kartoittaminen tarjoaisi myös kiinnostavan jatkotutkimuskohteen. Voisi esimerkiksi selvittää, miksi Pauanne alkuperäisenä muotonaan hajosi henkilöristiriitihin. Vaikka Pauanne oli alkujaan käytännöllinen kansanparannuksen ja kansantaitojen keskus, se asettuu myös kiinnostavaksi ilmiöksi osana suomalaista esoteerista ja vaihtohenkistä kulttuuria.

Lähdeluettelo

Tutkimusaineisto

- Asikainen, Riikka. 1991. Kaksoisspiraalilla taivaaseen eli kuinka naula taotaan. *Maaseudun Tulevaisuus* 21.11.1991.
- Drufva, Juha. 1987. Kansan liike nousee muovista puuhamaata vastaan. *KU* 29.7.1987.
- Halme, Jukka. 1990. Pauanne. Rakennustaidetta ja hengentiedettä. *Taide* 6/90, 12–13.
- Halme, Jukka. 1992. Konkurssi uhkaa Pauannetta. *Aamulehti* 18.6.1992.
- Heiskanen, Jukka-Pekka. 1989. Vaihtoehto Kalevalakylille. *Suomi* 6/1989 14–19.
- Hietalahti, Hellen. 1992. Kivipolku kadonneen minän ja luonnon salaisuuksien yhteyteen, *Pohjolan Sanomat* 6.1.1992.
- Hietalahti, Tapani & Hannu Nousiainen. 1984. Mikä se Pauanne oikein on? *Alkumatka* 4/84, 27–28.
- Hietalahti, Tapani. 1987. Saatana ja Johannes pelaavat sieluista. *Kaltio* 6/1987.
- Hietalahti, Tapani. 1992. Esipuhe. Teoksessa Timo Heikkilä. *Ukonkirves*. Salo: Palladium-kirjat.
- Hietalahti, Tapani. 1993. *Siperiaan?* Tampere: Vastedes.
- Ihalainen, J. K. 1993. *Ihmisen kaltainen olento. Tapani Hietalahden kirjoituksia*. Salo: Palladium-kirjat.
- Ikkala, Marja-Leena. 2009. Building an Alternative. Organic Forms and Finnish Mythology. Teoksessa Riitta Ojanperä (toim.). *Kalevala in Images. 160 years of Finnish Art Inspired by the Kalevala, 227–236*. Helsinki: Ateneum Art Museum.
- Kallio, Marja-Leena. 1991. Pauanne. *Keskipohja*, 5/1991.
- Keski-Vähälä, Esko. 2009. Pauanteen pauhu taivaan alla. *Taito* 5/2009 s.68–70.
- Kilpi, Eliisa. 1991. Pauanne on voiman paikka. *Turun Ylioppilaslehti* 10/91, 4.
- Kuningas, Tapani. 1989. Mediaalisesti ja vaihtoehtoisesti rakennettu Pauanne. *Ultra* 12/89, 10–13.
- Mäkiranta, Markku (tuottaja) & Katariina Lillqvist (ohjaaja). 2001. *Ukkosrumpu. Tapani Hietalahden maailmat* (elokuva). Helsinki: Yleisradio Oy.
- Maula, Risto. 1988. Pauanne. *Vihreä Lanka* 23.12.1988.
- Ojanen, Eero. 1989. Pauanne on alkukuvista tehty talo. *Helsingin Sanomat* 15.7.1989.

- Pauanne*-lehti. 1985. Halsua: Pauanne.
- Pauanne*-lehti. 1986. Halsua: Pauanne.
- Pauanne*-lehti. 1988. Halsua: Pauanne.
- Pauanne*-lehti. 1994. Halsua: Pauanne.
- P-LA. 1990. Pauanne luonnon ehdoilla. *Pietarsaaren Sanomat* 4.3.1990 s, 3.
- Palm, Timo. Pauanteen kulttuurikeskus heräsi henkiin Kaustisella. *Helsingin Sanomat* 11.07.1993.
- Pirtola, Erkki. 1990. Ukko Väinämöisen arkki, *Taide* 6/90, 14–16.
- Pirtola, Erkki. 2003. Puu-ukon Pauanne. Teoksessa Seppo Knuuttila (toim.) *ITE-käsillä*, 56–61. Helsinki: Maahenki Oy.
- Pirtola, Erkki & Tapani Hietalahti. Läpi harmaan kiven 23–27, 49. *Takoja* 2/1992.
- Renvall, Mika. 1990. Rajareissu on erilainen läpileikkaus Suomesta. *Aamulehti* 8.7.1990.
- Varila, Ilmari & Kimmo Anttila. 1984.. Pauanne. Ihmisen kokonaisolemuksen käsittämiseen suuntautuva yhteistyökeskus. 24–26 *Alkumatka* 4/84.

Muut lehtikirjoitukset

- Järvelä, Maisa. 2020. Pauanne herää talviunestaan Kaustisella. Pauanne on liian kauan lahonnut paikalleen. *Keskipohjanmaa*. 15.5.2020. Saatavissa: <https://www.keskipohjanmaa.fi/uutinen/594423>. Viitattu 14.9.2020.
- Karakainen, Teija. 2006. Heimohengen pauhussa. *Voima* 5/2006.
- Saatavissa: <http://voima.fi/blog/arkisto-voima/httpwww-voima-ficontentviewfull743/> Viitattu 1.12.2018.
- Kananen, Marko. 2019. Mitä Pauanteelle kuuluu? *Ultra* 1/2019.
- Saatavissa: <https://www.ultra-lehti.com/lehdet/pk-2019-1.html>. Viitattu 15.10.2020.
- Koivusalo, Helena. 2018. Nimipäivä. Kaustislainen Kimmo Anttila on monen alan mestari. *Perhönjokilaakso* 1.8.2018.
- Nieminen, Sirpa Annikki. 2007. Kai Vaara. *Maailman Kuvalehti* 2.10.2007.
- Saatavissa: <https://www.maailmankuvalehti.fi/2007/10/kai-vaara>. Viitattu 24.10.2020.
- Oilinki, Lauri. 2007. Pauanne pauhaa tyhjillä taloillaan. *Uutispäivä Demari* 28.6.2007.

Saatavissa:

<http://web.archive.org/web/20070927213845/http://www.demari.fi/Article.jsp?article=2639&category=3&main=3>. Viitattu 1.12.2018.

Palm, Eeva. 2009 Pauanteen paanukatto tervattiin rakennuksen omistajan tietämättä. *Helsingin Sanomat* 11.05.2009.

Pirtola, Erkki. 2005. Ulos kenkälaatikoista. *Voima* 7/2005.

Saatavissa: <https://voima.fi/arkisto-voima/ulos-kenkalaatikoista/>. Viitattu 14.9.2020.

Vaara, Kai & Kirsti Kauhanen. 2018. Tapani Hietalahti 1952–2018. Taiteilija manifestoi omintakeista elämäänsä. *Helsingin Sanomat* 1.11.2018.

Turenius, Turja. 2004. Pauanne. Talo kuin kalliolle laskeutunut kotka. *Sunnuntaisuomalainen*. 18.7.2004.

Kirjallisuus

Alasuutari, Pertti

2011 *Laadullinen tutkimus 2.0* (4. painos). Tampere: Vastapaino.

Anttonen, Erkki

2009 Religious and theosophical interpretations of the Kalevala in 20th century art. Teoksessa Riikka Ojanperä (toim.). *Kalevala in Images. 160 years of Finnish Art Inspired by the Kalevala*. Helsinki: Ateneum Art Museum.

Asprem, Egil & Kennet Granholm (toim.)

2013 *Contemporary Esotericism*. Sheffield: Equinox.

Asprem, Egil & Kennet Granholm

2013 Constructing Esotericisms – Sociological, Historical and Critical Approaches to the Invention of Tradition. Teoksessa *Contemporary Esotericism*, 25–48. Sheffield: Equinox.

Boguslawski, Julia von

2017 *Henkisen elämän kaipuu. Antroposofinen henkityiede Suomessa 1922–1935*. Historiallinen aikakauskirja 2/2017. 211–224.

Campbell, Colin

2002 The Cult, The Cultic Milieu and Secularization. Teoksessa Jeffrey Kaplan & Helene Lööw (toim.). *The Cultic Milieu. Oppositional Subcultures in an Age of Globalization*. 12-25. Walnut Creek, Lanham, New York, Oxford: Altamira Press.

Dahlbacka, Carol. Eriks Stig. Mats Prest & Juha Arkkukangas

1997 *Kotiseutumme Perhonjokilaakso*. Kruunupyy: Botnia-Foto.

Emmamuseum

2020 Joseph Beuys. Outside the Box.

Saatavissa: <https://emmamuseum.fi/nayttely/joseph-beuys-outside-the-box/>. Viitattu 20.10.2020.

Encyclopaedia Britannica

2020 Joseph Beuys. German Sculptor and Performance Artist.

Saatavissa: <https://www.britannica.com/biography/Joseph-Beuys>. Viitattu 20.10.2020.

Enwall, Markku

1989 Kirjallisuus ja maailmankuva. Teoksessa Juha Manninen. Markku Enwall & Seppo Knuutila (toim.) *Maailmankuva kulttuurin kokonaisuudessa*. Oulu: Pohjoinen.

Frisk, Liselotte

2013 A Small-Town Health Centre in Sweden. Perspectives on the Western Esotericism Debate. Teoksessa Aspren, Egil & Kennet Granholm (toim.). *Contemporary Esotericism*. 372-391. London & New York: Taylor & Francis Group.

Geertz, Clifford

1973 *The Interpretation of Cultures. Selected Essays*. New York: Basic Books, Inc.

Granholm, Kennet

- 2008 Post-Secular Esotericism? Some Reflections on the Transformation of Religious Ideas. *Scripta Instituti Donneriani Aboensis*, vol. 20. 50-67.
- 2012 Esoteric Currents as Discursive Complexes. *Religion*. Vol 43, No 1. 46–69.
- 2016 Theosophy in Finland. Teoksessa Bogdan, Henrik & Olav Hammer (toim.) *Western Esotericism in Scandinavia*. 563-569 Leiden, Boston: Brill.

Hanegraaff, Wouter J.

- 1996 *New Age Religion and Western Culture: Esotericism in the Mirror of Secular Thought*. Leiden, New York, Köln: E.J. Brill.
- 2000 *New Age Religion and Secularization*. *Numen. International Review for the History of Religions*. 2000, Vol. 47 Issue 3. 288-312.
- 2005 *Forbidden Knowledge: Anti-Esoteric Polemics and Academic Research*. *Aries* Vol. 5. No. 2. Leiden: Brill. 225–254.
- 2013 *Western Esotericism. A Guide for the Perplexed*. London, New Delhi, New York, Sydney: Bloomsbury.

Haveri, Minna

- 2010 Kansanluovuuden poluilla. Teoksessa *ITE - kalevalainen mielenmaisema*. Espoo: Gallen-Kallelan museo s. 4–6.

Heelas, Paul & Linda Woodhead

- 2005 *The Spiritual Revolution: Why Religion is Giving Way to Spirituality*. Maiden & Oxford: Blackwell.

Helve, Helena

- 1987 *Nuorten maailmankuva*. Helsinki: Helsingin Yliopisto.

Ikkala, Marja-Leena

- 2020 Antroposofista arkkitehtuuria. Orgaanisia muotoja. Teoksessa: Nina Kokkinen & Lotta Nylund (toim.). *Hengen aarteet. Esoteerisuus Suomen taidemaailmassa 1899–1950*. Helsinki: Parvs.

Itenet.fi

2020 Ite-taide. Saatavissa: www.itenet.fi. Viitattu 10.10.2020

Jenkins, Richard

2000 Disenchantment, Enchantment and Re-Enchantment. Max Weber at the Millennium *Max Weber Studies* Vol. 1, No. 1. 11–32. Max Weber Studies.

Kamppinen, Matti

2009 *Systeemiajattelu, rationaalisuus ja uskonto. Kriittisen uskontotieteen näkökulmia*. Turku: Turun Yliopisto.

Karjalainen, Mira

2007 *In the Shadow of Freedom. Life on Board the Oil Tanker*. Helsinki: Helsingin Yliopisto.

Ketola, Kimmo

1997 Maailmankuvat ja niiden tutkimus. Kognitiivinen lähestymistapa. Teoksessa Helena Helve (toim.). *Arvot, maailmankuvat, sukupuoli*. Helsinki: Helsinki University Press. 9–37.

Knuutila, Seppo

1989 Kansanomainen maailmankuva. Teoksessa Manninen, Juha et al. *Maailmankuva kulttuurin kokonaisuudessa*. 196–216. Oulu: Pohjoinen.

1992 *Kansanhuumorin mieli. Kaskut maailmankuvan aineksena*. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.

Kokkinen, Nina

2012 Okkulttuuri-käsitteen mahdollisuudet ja edellytykset modernin taiteen uskonnollisuuden tutkimuksessa. *Tahiti* 3/2012.

Saatavissa: <http://tahiti.fi/03-2012/tieteelliset-artikkelit/okkulttuuri-kasitteen-mahdollisuudet-ja-edellytykset-modernin-taiteen-uskonnollisuuden-tutkimuksessa/> Viitattu 20.5.2020

2013 Occulture as an Analytical Tool in the Study of Art. *Aries* 13/2013. 7–36.

2019 *Totuuden etsijät. Vuosisadanvaihteen okkulttuuri ja moderni henkisyys Akseli Gallen-Kallelan, Pekka Halosen ja Hugo Simbergin taiteessa*. Turku: Turun yliopisto

Kokkinen, Nina & Lotta Nylund

2020 *Hengen aarteet. Esoteerisuus Suomen taidemaailmassa 1899–1950*. Helsinki: Parvs.

Koski, Kaarina. Minna Opas & Timo Virtanen

2015 Aineellinen ja aineeton. Teoksessa Jaana Kouri (toim.). *Askel kulttuurien tutkimukseen*. Turku: Turun Yliopisto.

Mahlamäki, Tiina & Nina Kokkinen

2020 *Moderni esoteerisuus ja okkultismi Suomessa*. Tampere: Vastapaino.

Manninen, Juha

1987 *Dialektiikan ydin*. Oulu: Pohjoinen

Manninen, Juha. Markku Enwall & Seppo Knuuttila (toim.)

1989 *Maailmankuva kulttuurin kokonaisuudessa*. Oulu: Pohjoinen.

Mansikka, Tomas & Tiina Mahlamäki

2020 Suomalaisen esoterian ja okkultismin juurilla. Teoksessa. Tiina Mahlamäki & Nina Kokkinen (toim.) *Moderni esoteerisuus ja okkultismi Suomessa*. Tampere: Vastapaino.

Martikainen, Tuomas

2000 Globalization and the Religious Field in Turku. Teoksessa Jeffrey Kaplan (toim.). *Beyond the Mainstream. The Emergence of Religious Pluralism in Finland, Estonia and Russia*. Helsinki: SKS.

McCutcheon, Russell T.

2001 *Critics Not Caretakers: Redescribing the Public Study of Religion*. New York: SUNY.

2003 *The Discipline of Religion: Structure, Meaning, Rhetoric*. London, New York: Routledge.

Niiniluoto, Ilkka

1984 *Tiede, filosofia ja maailmankatsomus*. Helsinki: Otava.

Ojanperä, Riitta (toim.)

2009 *Kalevala in Images. 160 years of Finnish Art Inspired by the Kalevala*. Helsinki: Ateneum Art Museum.

Partridge, Christopher

2004. *The Re-Enchantment of the West. Volume 1. Alternative Spiritualities, Sacralization, Popular Culture, and Occulture*. London: T&T Clark International.

Ramstedt, Tommy

2018 *Knowledge and Identity within the Finnish Fringe-Knowledge Scene*. Turku: Åbo Akademi University Press.

Sjöblom, Tom

2000 Contemporary Paganism in Finland. Teoksessa Jeffrey Kaplan (toim.). *Beyond the Mainstream. The Emergence of Religious Pluralism in Finland, Estonia and Russia*. Helsinki: SKS.

Sohlberg, Jussi

2008 The Esoteric Milieu in Finland Today. Scripta Instituti Donneriani Aboensis. Vol. 20.

Saatavissa: <https://journal.fi/scripta/article/view/67336>

Stuckrad, Kocku von

2005 *Western Esotericism. A Brief History of Secret Knowledge*. London: Equinox.

2010 *Locations of Knowledge in Medieval and Early Modern Europe. Esoteric Discourse and Western Identities*. Leiden, Boston: Brill.

Steiner, Rudolf

2020 Teosofia. Johdatus yliaistillisen maailman ja ihmisen tiedostamiseen.

Saatavissa: <https://www.teosofia.net/antropos/steiner-teosofia.htm>. Viitattu 14.10.2020.

Sutcliffe, Steven & Marion Bowman

2000 *Beyond New Age: Exploring Alternative Spirituality*. Edinburgh: Edinburgh University Press.

Taira, Teemu

2006 *Notkea uskonto*. Tampere: Eetos.

Tuomi, Jouni & Anneli Sarajärvi

2009 *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Helsinki: Tammi

Wright, Georg Henrik von

1997 Maailmankuvan käsitteestä. Teoksessa Jan Rydman (toim.). *Maailmankuvaa etsimässä*, 19–30. Helsinki: WSOY.